

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

13 СНЕЖНЯ 1996 г.

№ 50 (3874)

Кошт 2 500 руб.

ШТО ДАЎ НАШАЙ МОВЕ РЭФЕРЭНДУМ - 95?

Леанід ЛЫЧ: "...Я быў цвёрда перакананы, што мой народ куды больш любіць і паважае, даражыць рускай мовай, чым гэта аказалася на самай справе. 83 працэнты людзей, прыняўшых удзел у рэферэндуме, сярод якіх абсалютную большасць складалі беларусы, пажадалі адну з самых распаўсюджаных і развітых у свеце моў — рускую звесці ў нашай дзяржаве да таго сірочага, бядоўнага становішча, у якім ужо тры стагоддзі знаходзіцца беларуская мова. Яны проста выкінулі рускую мову на задворкі, дзе раней тулілася толькі адна беларуская".

5, 14—15

АД ЗАЗЕМЛЕНАСЦІ ДА ВЫШЫНІ

У "Бліц-крытыцы" абмяркоўваюцца "Зацемкі з левай кішэні"
Леаніда ГАЛУБОВІЧА.

7

"НИКОЛИ НЕ ПРАДАМ СВАЮ ДУШУ"

Вершы Міколы МАЛЯЎКІ

8

РУЖОВЫ ПРЫВІД

Апавяданне Міколы ВОРАНАВА

9, 12

"Я БЫЛА ТАКОЙ ШЧАСЛІВАЙ..."

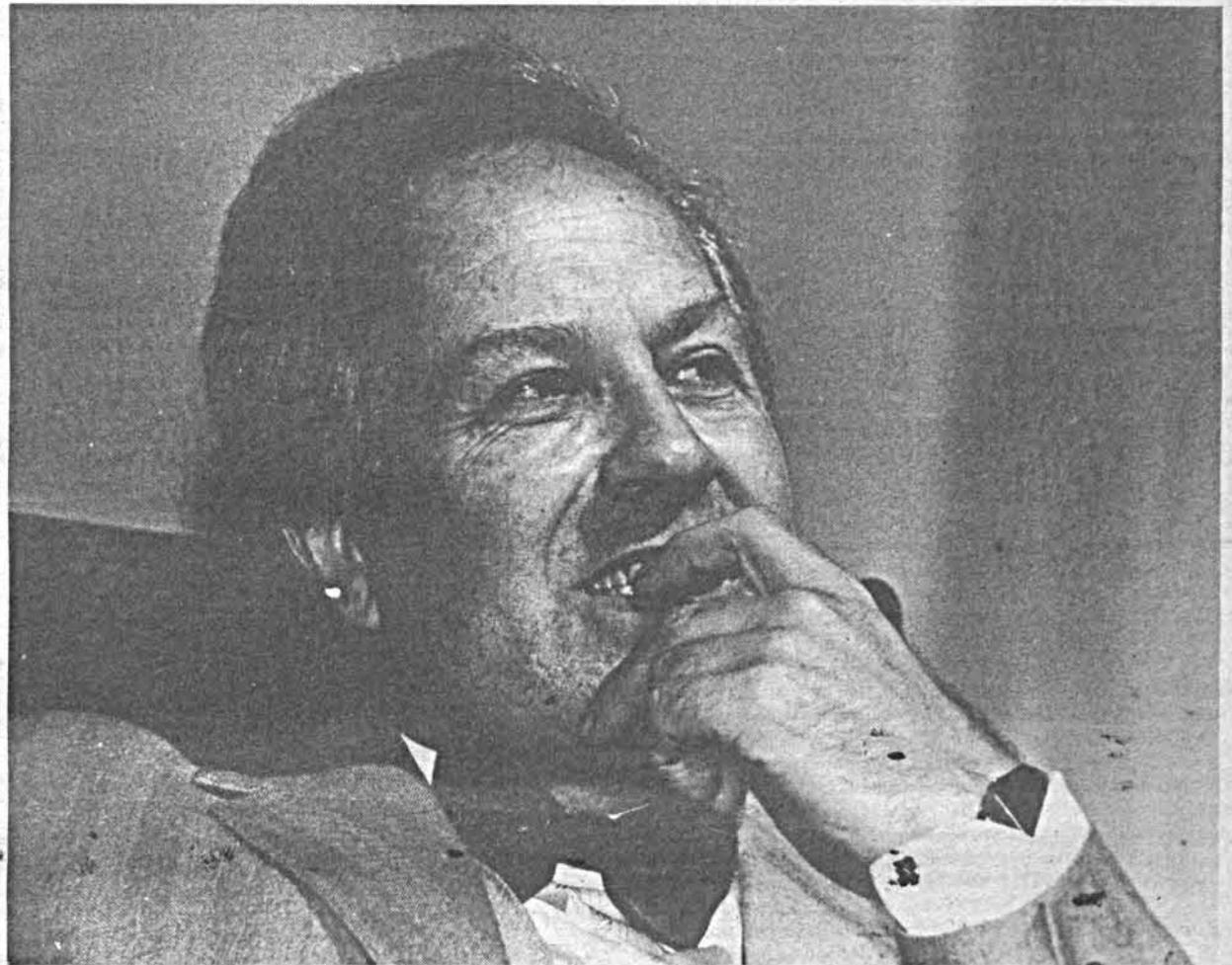
Эсэ Алы ПЕТРУШКЕВІЧ пра Марыю Апанасайну Багдановіч — маці Максіма Багдановіча.

13

СТАТЫСТ

Ігар ЗАПРУДСКІ: "Вы бачылі вочы зацкаваных? У іх няма пытання "за што", у іх адно дзікае жаданне памсціцца, развязаць вузел безвыходнасці, упіцца зубамі ў горла ворага і давесці хаця б аднаго з іх да скону. Толькі тады ўласная згуба набывае які-ніякі сэнс".

16

ТЭАТРЫ — ЯК ЛЮДЗІ

Шчаслівыя тэатры — шчаслівыя і ў самыя скрутныя часы. А падабенства ўнутрытэатральных дачыненняў да сямейных гукае з класіка думку, што шчаслівыя сем'і шчаслівыя аднолькава. Тэатральныя — перадусім работай. Творчай: у мастацтве яны адно без аднаго доўга не жывуць, — работа ды творчасць.

17 лістапада віцебская "Лялька" (тэатр лялек, адпаведна) адзначала тэатральна-сямейнае свята: юбілей свайго мастацкага кіраўніка Віктара КЛІМЧУКА. І (за адным разам) трыццацігоддзе ягонай творчай дзейнасці, і дзесяцігоддзе самой "Лялькі". Так супала. Так надарылася. Так і святкавалася...

Клімчука, жартуючы і не жартуючы, называлі на вечарыне бацькам-заснавальнікам віцебскага ляльчага тэатра (ці не тады ўзнікла ўстойлівая сямейная асацыяцыя?). Бацька-заснавальнік, задаволены шырынёй кола гасцей (вядомасць! падтрымка!), вадзіў іх па тэатры, — нібы паміжіншым звяртаючы ўвагу то на адмысловую батлейку, якая паўстала паводле старажытных узораў шчыраваннем мастака Аляксандра Сідарава, то на адмысловых лялек, часова ў спектаклях не занятых і таму выстаўленых у вітрынах (для агляду? для захаплення!) то на драўлянага (разьбянага) анёла са званком (кідаеш у празрыстую скрыначку грашовую паперку ў падтрымку дзіцячага тэатра — анёл у званок звоніць)... Клімчук вадзіў па тэатры, як па доме... Клімчук вадзіў гасцей па тэатральным доме, шмат расказваў пра мастакоў, пра акцёраў ды пра задумы, якія набліжаюцца да ўвасаблення, так што атаясамленне ягонага тэатра з домам рабілася грунтоўным, трывалым, устойлівым.

На сцэне, ужо падчас віншавання, казалі пра ўлады, "якія шмат зрабілі, каб і вы маглі рабіць", пра пяцьдзсят мільёнаў беларускіх рублёў, пералічаных у фонд падтрымкі дзіцячага тэатра (анёл, пэўна, званіў бы суткі), пра адзіны ў свеце ляльчы тэатр, які працуе толькі па-беларуску (ззяў усмешкаю пры гэтым і Геральд Асвятцінскі, дырэктар). Прадстаўніца Фонду Сораса абяцала "паслаць Клімчука яшчэ куды далёка, бо надта ўжо зацікаўлена яго просяць у гэтае далёка". "Сукалі рысу вобразу" (шукалі рысу вобразу) Клімчука ягоныя акцёры,

(Працяг на стар. 3)

Завяршаецца трэці паслярэфэрэндумны тыдзень. І пачынаецца збыўца самая змрочная прагнозы адносна глыбокага эканамічнага крызісу на Беларусі, які ўлады імкнуліся ўсяляк закамфляваць напярэдадні "плебісцыту". Усё больш грамадзян пачынае разумець, навошта прэзідэнту быў патрэбны выключна абавязковы характар рэфэрэндуму і чаму яго не задаволіла нават цалкам выйграшае пагадненне з апазіцыяй, падпісанае з дапамогай расійскіх міратворцаў. Пратрымацца тры месяцы, не ідучы на неппулярныя меры, прэзідэнт не змог бы. І не зможа пасля "перамогі", пасля анулявання апазіцыі. Беларусь з усё большым паскарэннем скочваецца ў яміну. А наперадзе — зіма... Дапамогі ж чакаць практычна няма адкуль: дзякуючы "ўмелай" міжнароднай палітыцы краіна фактычна апынулася ў блакадзе. Ведаючы гэта, пачынае выстаўляць свае рахункі "сястра" Расія, падштурхоўваючы Беларусь да больш цесных абдымкаў. Банкрутам-эканамістам нічога не застанецца, як правесці трэці і апошні рэфэрэндум... І тады, нарэшце, беларусы займеюць тое, чаго ім хочацца ўсе пяць апошніх гадоў: будучы не атрымліваць грошы і паліва гэтаксама, як не атрымліваюць жыхары Камчаткі, Далёкага Усходу ці Нечарназем'я, але вінаватай у гэтым будзе Масква...

ЮБІЛЕЙ ТЫДНЯ

8 снежня споўнілася 5 гадоў белакежскай Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Ельцын, Краўчук і Шушкевіч прыдумалі ў той дзень (ноч) цывілізаваную форму разводу сям'і савецкіх рэспублік, бо далейшае "сожительство" стала немагчымым. Пяць гадоў — тэрмін зусім невялікі. Але сякія-такія вынікі можна падвесці. Самая відавочная выснова такая: найвышэйшы ўзровень жыцця цяпер у краінах, якія з СССР выйшлі, а ў СНД не ўвайшлі, а самы нізкі — у тых, што і сёння жывуць настальгіяй па "старэйшым браце" і надзеяй на аднаўленне "вялікага і непадзельнага"...

ПАПЯРЭДЖАННЕ ТЫДНЯ

З 10 снежня расійскі канцэрн "Газпром" пачаў скарачэнне паставак газу на Беларусь. Дакладная лічба скарачэння не называецца, але яна будзе набліжацца да той, якая аплачваецца: 50 працэнтаў. Расія больш не хоча пастаўляць газ Беларусі ў доўг (дарэчы, ён перавысіў 200 млн. долараў). Пасля "нулявога варыянта", пасля вываду расійскіх ядзерных ракет "казырных карт" у Беларусь не засталася. Прадаваць і перадаваць "Газпрому" таксама больш няма чаго. Няма валютных рэзерваў, няма залатых запасаў, няма нават замежных крэдытаў. Вычарпаны і ліміт "сяброўства": "дружба дружбой, а табачок врозь", — кажуць расійцы. І чакаюць, што на гэты раз прапануе ім прэзідэнт Лукашэнка... Пры гэтым час для папярэджання-ультыматуму выбраны самы зручны: зіма.

ЦЫТАТА-ПРАГНОЗ ТЫДНЯ

"Парламент без апазіцыі і без прадстаўніцтва ад сталіцы — унікальнае вынаходства беларускай дэмакратыі. Цяпер "мяшцаў" Лукашэнка больш няма каму. Адзін чалавек стаў поўнаўласным гаспадаром 10-мільённай краіны... Безагаворачна падтрымка Расіяй дзяржаўнага пераворату прывядзе да таго, што цяпер барацьба апазіцыі супраць Лукашэнка ўсё больш будзе набываць антырасійскую накіраванасць. Знешнепалітычная ізаляцыя, рэпутацыя Паўночнай Карэі ў цэнтры Еўропы стане фактарам, які падштурхоўвае прэзідэнта да канчатковага аб'яднання з Расіяй. Стрэлкі на гадзінніку беларускай дзяржаўнасці, падобна, набліжаюцца да 12. Веймарскі перыяд для нашай краіны скончыўся. Ці чакаем мы Нюрнберга?"
(З артыкула Валерыя КАРБАЛЕВІЧА "Канец Веймарскай Беларусі", "Свабодныя Навіны-плюс", N 49).

ПРАТЭСТЫ ТЫДНЯ

8 і 10 снежня ў сталіцы Беларусі прайшлі антыпрэзідэнцкія акцыі, якія мелі і непрыхаваны антырасійскі характар. 8 снежня каля 5 тысяч дэманстрантаў з пляца Незалежнасці накіраваліся да расійскага пасольства, дзе чакалі іх калоны амонаўцаў. Упершыню Мінск пачуў дружныя выкрыкі "Ганьба Расіі" і "Рукі прэз ад Беларусі...". 10 снежня, у Сусветны дзень правоў чалавека, на месцы збівання студэнтаў 30 траўня г.г. каля будынка Нацбанка моладзь арганізавала пікет, у якім прыняло ўдзел да 500 чалавек. І першая, і другая акцыі скончыліся арыштамі. 8 снежня арыштавана больш за 20 чалавек, 10 снежня — 14, з іх — 5 студэнтаў факультэта міжнародных адносін БДУ, аднакурсніку сына прэзідэнта — Віктара...

АДСТАЎКІ ТЫДНЯ

Як і чакалася, пасля добраахвотнай адстаўкі па прычыне нязгоды з праводзімай прэзідэнтам палітыкай чатырох суддзяў Канстытуцыйнага суда Беларусі на чале са Старшынёй КС В. Ціхінем, падалі ў адстаўку яшчэ тры. І цяпер ужо з 11 суддзяў КС ад пасада адмовіліся 7. Гэта: В. Ціхіня, В. Фадзееў, М. Пастухоў, А. Вашкевіч, М. Серада, С. Цішкевіч, В. Падгруша. Ёсць звесткі, што заяву аб адстаўцы напісаў і суддзя М. Чудакоў. Першапачаткова заявы падаваліся ў Вярхоўны Савет на імя яго старшыні С. Шарэцкага, але таго парламента сёння ў нас ужо няма. Суддзі вымушаны былі перадаць заявы прэзідэнту. Прэс-служба прэзідэнта аперацыйна паведаміла: "А. Р. Лукашэнка задаволіў просьбу В. Г. Ціхіні".

НАСТРОЙ ТЫДНЯ

Ёсць рэчы, якія сёння заўважаюць усе, нават самыя багатыя: няўхільны рост цен. Толькі на гэтым тыдні аб'яўлена пра павышэнне кошту бензіну, кошту праезду на міжнародныя і прыгарадныя аўтобусах, зноў чакаецца павелічэнне кошту гарэлкі і шампанскага, камунальных паслуг... І гэта толькі кветачкі рэфэрэндуму (і толькі ў эканоміцы краіны), ягдкі — наперадзе. Іранізаваць над гэтым не хочацца. І без таго сумна.

ПАШПАРТЫЗАЦЫЯ ТЫДНЯ

10 снежня Беларусь апошняй з рэспублік былога СССР распачала пашпартызацыю сваіх грамадзян: замену савецкіх пашпартаў на пашпарт незалежнай дзяржавы Беларусь. Прыгадаем, што больш за два гады таму мільёны "незалежных" беларускіх пашпартаў ужо былі аддрукаваны, больш таго, пашпарт N 1 быў уручаны першаму прэзідэнту краіны. Пашпарт з гербам "Пагоня". Некалькі дзесяткаў тысяч такіх пашпартаў былі выдадзены грамадзянам, якія "згубілі" свае савецкія... Астатнія пайшлі ў макулатуру. Гэта толькі адзін прыклад матэрыяльных страт, якія нанёс дзяржаве папярэдні бясплатны рэфэрэндум, гэта яшчэ адзін доказ таго, што дзяржава, у якой ідэалогія крочыць паперадзе эканомікі, ніколі не будзе багатай...

Калі ў Югаславіі ў выніку фальсіфікацыі выбараў апазіцыя згубіла некалькі дзесяткаў месцаў у парламенце, на дэманстрацыю пратэсту ў Бялградзе выйшла сто тысяч чалавек. Калі падчас дэманстрацыі паліцыяй быў збіты і арыштаваны студэнт, сорак тысяч бялградскіх студэнтаў выйшлі патрабаваць ягонага вызвалення. А праз нейкі час да акцыі пратэсту далучыліся студэнты горада Нова-Сад.

Калі ж у Беларусі прэзідэнт вырашыў скасаваць парламент, Канстытуцыйны суд, а разам з ім і Канстытуцыю, бараніць дзяржаўны лад прыйшлі да будынка Вярхоўнага Савета дзве-тры тысячы чалавек. Не больш пяці тысяч пасля "рэферэндуму" прыйшлі на мітынг і дэманстрацыю, каб выказаць сваё абурэнне дзяржаўным пераваротам. А 10 снежня ў Дзень палітвязняў пікет у цэнтры Мінска склаўся ўсяго з некалькіх соцень чалавек...

Югаслаўскія падзеі — "кветачкі" ў параўнанні з нашымі "ягдкімі". Але розгалас у грамадстве выклікалі непараўнальна большы. Сто тысяч дэманстрантаў і дзве — розніца ёсць.

Яднае ў дадзеным выпадку Беларусь і Югаславію тое, што адзіная краіна ў свеце, якая падтрымлівае рэжымы ў Бялградзе і Мінску — Расія. Пра ролю Масквы ў беларускім канфлікце сказана шмат. Агульная выснова, Масква выратавала Лукашэнка, бо знайсці ў Беларусі больш прамаскоўскага палітыка немагчыма. С. Букчын у "Белорусской газете" за 2 снежня ідзе далей: "Лукашэнка блэстэе разыграць "россійскую карту". Апомоглі яму в гэтым — яшчэ задолго да яго прэзідэнства — некоторые вожди и активисты БНФ. Да-да, я говорю о той высокомерно-уничжительной антирусской, антироссийской компании, которую они развернули в прессе в конце 80-х — начале 90-х годов". І далей: "БНФ пытался унизиць Россию и отворотить от нее народ. Либералы ее попросту прозевали".

Зразумела, што пасля шоку, які выклікалі ў памяркоўных лібералаў "рэферэндум" і ягоны наступствы, хочацца знайсці вінаватага, а самога сябе прадставіць у найлепшым выглядзе. З прарасійска-ліберальнага пункту гледжання ні Расія, ні зарыентаваны на Расію палітычныя сілы і

сацыяльныя групы ва ўсталяванні дыктатуры ў Беларусі вінаватымі быць не могуць. "Экстрэмсцкі" БНФ для гэтай ролі падыходзіць значна больш. Аднак хацелася б удакладніць, калі гэта БНФ "пытался унізіць Россию и отворотить от нее народ", і што гэта за "антирусская, антироссийская компания в прессе в конце 80-х — начале 90-х годов"? У гэты час у прэсе з'явілася шмат матэрыялаў па гісторыі беларуска-расійскіх стасункаў. Так, гэтыя публікацыі моцна адрозніваліся ад таго, што напісана ў падручніку "Гісторыя БССР" пад рэдакцыяй Абэцэдарскага. Але няўжо сп. Букчын лічыць абэцэдаршчыну ісцінай у апошняй інстанцыі?

Дзякуючы публікацыям канца 80-х — пачатку 90-х гадоў мы лепш ведаем сваю гісторыю. А з гісторыі Беларусі не выраслаць ахвяры, якія несла краіна на працягу стагоддзяў, баронячыся ад Масквы, русіфікатарскую каланіяльную палітыку імператараў і генсекаў, Куропаты і Чарнобыль, за якія павінен несці адказнасць "саюзнаы цэнтр". Гэта — факты. Дзе тут сп. Букчын знайшоў "антырусскую кампанію"? Скажаць праўду пра беларуска-расійскія стасункі — гэта "унізіць Россию"? Мне, дарэчы, веданне той акалічнасці, што шмат якія крываваыя, трагічныя старонкі беларускай гісторыі пісаны "рукою Масквы", не замінае захапляцца рускай літаратурай, выяўленчым мастацтвам Расіі, мець сяброў сярод расіянаў, зычыць Расіі добра. Нават пасля таго, як Расія паспрыла ўсталяванню ў Беларусі дыктатуры.

Ведаючы хісткасць сваёй пазіцыі, сп. Букчын апраўдваецца. Я, маўляў, таксама пісаў пра фашызаваную Расію, аднак "Есть другая Россия. Россия Сахарова и Лихачева. Ее в упор не видели наши национал-радикалы". Мяркую, аўтар памыляецца. Ведаем мы пра гэтую "другую Россию". Нас бы цалкам задаволіла, каб Сахараў быў прэзідэнтам РФ, а Ліхачоў яе прэм'ерам. Але маем рэальную справу зусім з іншай Расіяй. Расіяй Ельцына і Чарнамырдзіна, Зюганова і Жырыноўскага. Мы маем справу з Расіяй, якую дакладна апісаў Зянон Пазняк у сваім вядомым артыкуле пра расійскі імперыялізм. Апошнім часам гэты імперыялізм лічыць нават залішнім карыстацца дэмакратычным камуфляжам і адкрытым тэкстам

вярзе пра "жизненные интересы". Тыя, каго сп. Букчын называе "нацыянал-радыкаламі", былі па сутнасці патрыётамі, рамантыкамі. І калі іх у чымсьці можна абвінаваціць, дык у тым, што "вожди и активисты БНФ" меркавалі аб насельніцтве Беларусі па саміх сабе, таму прыпісалі насельніцтву неіснуючыя якасці — высокі інтэлект, талерантнасць, памяркоўнасць. Звычайная памылка дэмакратаў: яны дамаюць, што свабода патрэбна і аstatнім. Нацыяналістамі, рускамоўныя лібералы і нешматлікія прадпрымальнікі дэманстратываюць дыстанцыянаваліся і ад камуністаў, і ад нацыяналістаў, называлі сябе "трэція сілай", разважалі аб дэмакратыі ўвогуле, дэмакратыі наднацыянальнай і нават без геаграфічнай прывязкі (мелі на ўвазе абстрактную Беларусь — "Беларусь без беларусаў") — да ўладаў сапраўды прыйшла "трэцяя сіла", прычым сапраўды наднацыянальная (ці дакладней — пазанацыянальная)...

І зноў пра ролю Расіі. На думку сп. Букчына, "либералы Россию прозевали". І далей: "Отныне лучшими друзьями России надолго будут еще раз "всенародно избранный и утверждённый" А. Г. Лукашэнка и вполне закономерно оживший "политический труп" А. А. Малофеев". А што магло быць інакш? Гэта свядомы выбар Расіі. Расія проста не магла падтрымаць лібералаў, бо такі выбар супярэчыў бы яе інтарсам. І пакуль Беларусь будзе залежнай ад Масквы, кіраваць нам будучы "палітычныя трупы", і, як было калісь сказана ў летапісе, "мёртвыя будуць хапаць жывых".

Жыве Беларусь! Незалежная Беларусь.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

Фрагменты

ІЗНОЎ ДА ВАВІЛОНСКОЙ ВЕЖЫ

У Святым Письме, ці інакш Бібліі, калі не цікавіцца ёю як зборнікам набожных казак, а шукаць у яе змесце Божую Мудрасць, што натхняла годных людзей злажыць гэты твор, можна знайсці ці мала адказаў на праблемы і балачкі, што квяляць прыватнае ў кожнага з нас або нацыянальнае ва ўсіх разам жыццё. Сёння, у пару, калі нацыянальная бяда не толькі ўзяла верх над прыватнымі жыццёвымі клопатамі, але і стала маткаю амаль усіх іх, варта зазірнуць у Біблію ды пашукаць у ёй адпаведных слоў да таго, што дзеецца ў нашым Краі.

У пошуку гэткага месца ў біблейных сказах сам па сабе прыходзіць згад пра сусветны патоп і ягонае прыраўнанне да тае паводкі, што большую частку стагоддзя была затопіла нашы землі.

Гэтай паводкай была ўлада расійскага камунізму, што нішчыла як нацыянальнае, так і наогул людскае жыццё. Біблііны Ной з ягоным родам, аднак, калі скончыўся патоп, сышоў з выратавальнага плыўна на падсохлую і гатовую да ўрабляння зямлю, а наш народ з віру апынуўся ў гразі, бо была ў нас паводка яшчэ далёка не зусім адкацілася. (...)

Зусім, як некалькі Ноевых нашчадкаў ліхія спакуснікі намовілі будаваць вежы, каб дастаць неба да схову, нас таксама (...) нелюдзі пераконваюць і палюхаюць, што нягожа займацца паліпшэннем свайго жыцця, а годна і разумна аддаць майнасць і жыццё на ратунак ад загубы, якая,

яны кажуць, адно й чакае, каб рушыць на нас з захаду сонца.

А гэтым ратункам, ці новаю Вавілонскай вежай, паводле іх слоў, будзе ачолены Маскоўю магутны і непераможны хаўрус, або супольніцтва, а яшчэ лепш задзіночанне славянскіх народаў, у якое, пры нястачы іншых ахвотнікаў, павінен неадкладна ўвайсці беларусы і ўкраінцы.

Памятныя, аднак, на тое, што Вавілонская вежа не ўзнялася высока ад зямлі, бо Бог, падзяліўшы гутарку будаўнікоў на розныя мовы, абярнуў у нішто іх неўпадобныя Яму намеры, пачынальнікі новай гэткай вежы, імя якой — Расійскай імперыя, усялякімі нягоднымі спосабамі намагаюцца знішчыць усе іншыя, апрача расійскае, мовы і нацыянальныя асаблівасці суседніх з імі славян ды гэтакім чынам, супраць Божэ волі, вярнуць хоць палуадную ім частку чалавецтва ў папярэдні да Вавілонскай будовы стан.

А каб даць гэтай злачынай мане від на павагу і зрабіць яе прынаднай, на падамогу прыцягваюцца даўнія і выпрабаваныя слугі жалівага маскоўскага самадзяржаўя ды захопніцтва — іерархі і духаўнікі Расійскай Праваслаўнай Царквы з іх, прыхаванай пад пабожнымі хрысціянскімі словамі, расіцкай ідэалогіяй.

І льюцца з амбонаў, з вусных і пісаных зваротаў рэкі павучанняў хамскае непашаны да бацькоў і іх спадчыны, грэблівасці да Богам дадзенай роднай мовы ды рабскае падлізнасці і выслужнасці чужому. Ды ідзе з ухвалаю і ўдзелам гэтых

нябожых слугаў адкрытае, ды ўтоенае змаганне не толькі супраць нядаўна ўзноўленае дзяржаўнае незалежнасці Беларусі, але і далейшага існавання беларускага народа.

Завяршэннем усіх бессаромных круцельстваў і відных, ды схаваных прымусаў, уваччу гэтых паклонных не Богу, а "Руси" ілжэпастрыаў і паможных ім беларускіх здраднікаў было падпісанне 2 красавіка ў іхняй прысутнасці ў Крамлі дамовы на злучэнне Беларусі з Расіяй.

Завяршэнне ў кожнай людской справе бывае, аднак толькі тады, калі яно даспадобы Богу ды ва ўгоду Ягонай волі.

Таму, калі колісь Бог не дазволіў узняцца першай Вавілонскай вежы, што не была па Ягонай мыслі, дык і самай апошняй, стаўленай у новым Вавілоне вежы — маскоўскай імперыі, як ці адной ужо ўперад, Ён не дасць збыцца.

("Царкоўны пасланец", орган Беларускай айтакефальнай праваслаўнай царквы, лета—восень 1996 г.)

Ад рэдакцыі. Здаецца, "Царкоўны пасланец" трохі апярэджвае падзеі, калі піша пра "ўлучэнне Беларусі ў Расію" як пра здзейснены факт. Занадта рэзкімі падаюцца і яго выпадкі супраць праваслаўнай царквы на Беларусі. Але памятаючы, хто стаяў поруч з прэзідэнтам, калі ён падпісаў сваю ўласную канстытуцыю, мы ўсё ж дружым гэты матэрыял (у скарачаным і адаптаваным па правапісе выглядзе).

ДА НАСТУПНАГА РЭФЕРЭНДУМУ!

Цікавая навука — псіхалогія... І ў многім прыкладная: дазваляе зразумець, што дзеяцца навокал, чым кіруюцца людзі ў сваіх меркаваннях і ўчынках. (Маю на ўвазе заходнюю псіхалогію, а не тую, якую "праходзіла" 20 гадоў таму). Дык вядома, паводле амерыканскага вучонага Л. Колберга, існуе некалькі ўзроўняў маральнасці: ад дамаловага (у дзяцей да 9 год) да канвенцыйнага, калі кіруюцца нормамі маралі дзеля ўхвалы ці з-за выгады і праз яго да вышэйшага, постканвенцыйнага, калі людзі ў сваіх ўчынках пачынаюць арыентавацца на ідэал, на ўнутраныя прыяцпы. Кожны з нас у ходзе развіцця паступова праходзіць усе ступені, і толькі да апошняй, на жаль, не ўсе дараюць. (Так Колберг сцвярджае, на жаль, не ўсе дараюць).

У гэтым пераконваешся, калі сочыш за грамадска-палітычнымі падзеямі ў нашай не то краіне, не то рэспубліцы. Мяркуючы на ўсім, у верхніх эшалонах улады пануе мараль дзяціна, згаістычна. Як гэта бывае ў малых? Дай цукерку, тады я зраблю тое ці тое, альбо, наадварот, нечага рабіць не буду...

Пытаюцца, скажам, у адной "дзяўчыні" з райвыканкама (па радзё чула):

— А што калі выбаршчыкі азнаёмяцца толькі з прэзідэнцкім праектам канстытуцыі, а варыянта ВС не пабачаць?

— Нічога страшнага, — прастадушна адказвае яна. — Яны ўсё роўна галасуюць "за" ці "супраць" прэзідэнта...

У такім духу дзейнічала ўся афіцыйная прапаганда. Мелася на ўвазе, што калі прэзідэнт даспадобы, то канстытуцыя яго павінна быць бездакорнай. На любові народнай ўздумалі сыграць. "Выкарысталі" ўсіх бабuleк разам з дзядулямі! А называецца гэта проста: падман даверу. Найвялікшы з грахоў.

Вось яшчэ адзін прыклад — з тых, што на пам'яці. "Хлопчык" з міліцыйскага начальства дае інтэрв'ю пасля падзеяў на плошчы Незалежнасці 17 лістапада. І кажа прыблізна наступнае:

— Мы абзванілі ўсе траўмапункты сталіцы, ніхто пасля сутычкі туды не звяртаўся. Значыць, сярод удзельнікаў мітыngu пацярпелых няма. А вось сярод называюцца прапарадку (так яны сярод называюць. — Г. К.) пяць чалавек з цялеснымі пашкоджаннямі рознай ступені.

І думаеш: дык жа і міліцыянеры ў траўмапункт не звярталіся! Аднабок і нейкі крытэрыі. А па-другое, няўжо яны пакарна дазвалялі сябе збіваць? Такого і ў пясочніцы не бывае, не тое што пры грамадскім супрацьстаянні.

Страх за пасаду і званне стаў той дамінантай, што кіруе выказваннямі і дзеяннямі большасці службовых асоб на сённяшні дзень. Незапалоханыя засталіся без працы. Але ж і тут не ўсё так адназначна. Пакуль дэпутатаў не зачалі асабіста, пакуль нішто не паграбала іх дэпутацкім званню і дабрабыту, яны на многае закрывалі вочы. Здавалі пазіцыю за пазіцыяй, адступалі крок за крокам.

Палкоўнікі-кансультанты, мабыць, ведалі пра псіхалагічную тактыку, якая называецца "нага ў дзвярных праёме": калі чалавек ідзе на дробныя ўступкі, то ён саступіць і ў прынцыповых пытаннях. А ўсё пачалося з першага рэфэрэндуму. Правільна сказаў Ніл Гілевіч на Кангрэсе ў абарону Канстытуцыі: ужо той, першы рэфэрэндум быў непатрэбным, абсурдным і падлым. Але нацыянальныя сімвалы і родная мова абсталіся дэпутатам нечым завельмі абстрактным і далёкім, каб за іх змагацца. І толькі тады, калі паўстала пагроза іх персанальным лёсам, адны заварушыліся і згуртаваліся дзеля адпору, а другія здзіліся на міласць пераможцы. Толькі штошыці не было энтузіязму ў зале, дзе перабяжылі новае канстытуцыя. Перабляжыкі выйгралі сёння, але могуць страціць заўтра. Як той казаў, няпраўдай свет пройдзецца, а назад не вернецца...

Яшчэ цікава было назіраць, як прэзідэнта з парламентам мірылі "старэйшыя браты". Перш А. Любімаў арганізаваў тэле-шоу з узедам ЛДПРаўцаў (ён нераўнадушны да блазнаў). Нашых дэпутатаў размясцілі сярод безаблічнай масоўкі: замнога ў іх сур'ёзу. Гнусае, скажам вам прама, было відовішча! "Думаўцаў" менш за ўсё хвалюць праблемы Беларусі. Як сцвярвалі, яны зляцеліся да напаўжывой незалежнасці, і адзін з іх усё перапываў у Лукашэнка з недаверам: "Дык ці збіраць нам 2 мільёны подпісаў за аб'яднанне?" Не верылася яму, што можна вось так, за газ і нафту,

адаць Свабоду. Тое, за што іншыя народы кладуць лепшых сваіх сыноў...

Можна, усё можна, калі на першым плане шкурныя, а не дзяржаўныя інтарэсы. Можна прымаць прысягу на адной канстытуцыі, а потым гвалтам увесці другую. Можна з дапамогай падаткавай інспекцыі выварочваць кішэні прадпрыемстваў і прадпрыемстваў на "бясплатны" рэфэрэндум. Можна прыпісаць сабе адзіны голас "супраць" Белакежскіх пагадненняў (які на самай справе належыць іншаму). Можна адмяніць імпічмент самому сабе. Можна зрабіць спробу падкупіць старшыню Цэнтрвыбаркама. Можна заместа скрынак для галасавання аплікатаць кабінеты парламентарыяў. А колькі ж яшчэ дзівосаў мы не ведаем!..

На чарговы рэфэрэндум, мабыць, вынесуць прапанову адмяніць слова "сумленне". Нашы тутэйшыя не дараюць прагаласаваць і за гэта.

Дзецам, што б яны ні натварылі, мы, паўшчуваўшы, даруем. Бо ведаем: яны падраснуць, паразумеюць. Калі не мы, дык жыццё навучыць. Горш, калі дарослыя "дзядзі" і "цёці" глухія да навукі жыцця, да законаў, якія чалавечая супольнасць выпрацоўвала тысячагоддзямі. І яны ўжо не падраснуць.

...Аднаго не кажа нам добрая навука псіхалогія: адкуль яе, высокую мараль, узяць. Мо яна ў кожнага з нас, як грошы — ці ёсць, ці няма? Ну, а калі няма, то аніякая інспекцыя не вытрэсе...

Г. К.

Варункі

СУМНЫЯ СНЫ

Памятаю пачатак снежня гадоў пяць таму, як каля Чыргаснага Дома Кіно, галадалі вернікі. Так яны змагаліся за вяртанне святыні. Як і цяпер, тады ішоў мокрый снег, а яны сядзелі ў алюмініевых шэзлонгах, апранутыя ў цёплыя паліто, шапкі і валёныкі, закутаныя ў поліэтылен, каб не прамокнуць: сталая кабета і юнак.

Вернікі тады адважалі касцёл. Як добра, думаю я, інакш бы там зараз баяваў Юра Азаронак. А так цяпер вакол касцёла і ў ім — інакшая аўра. Архангел Міхаіл на цвінтары, насупраць гарсавета, энергічна таўчэ дзідэю змея, на якім пабліскае цяжкая мядзяная луска. Гэтая сімвалічная выява барацьбы Дабрыні са Злом — набалелая тэма ў жыцці нашай краіны.

Усярэдзіне касцёла — мармур, ліпніна, надпісы па-беларуску. Я ж спускаюся ў дольную залу, дзе ў тэатры аднаго акцёра за пазычынаў паганска назваў "Знічы" ставіцца монаспектакль на вершах Яні Купалы "Мне сцяцца сны аб Беларусі..."

Цёмна-сіняе раскладанкі хаваюць выступоўцаў, якія ішчэ рыхтуюцца. На сцэне — крэсла з кінутым беларускім ручніком і скрыпка без струнаў. Вось спачатку гасяць, а потым зноў запальваюць святло, і на сцэну выходзіць Галіна Дзягілева, выхадзіць бясплатна скрыпку ў рукі і пачынае гаварыць. Голас акцёра — найвялікшы набытак тэатра. Глыбокі і насычаны своеасаблівай трагічнай сілаю, маючы адметную афарбоўку, ён неадольна прыцягвае ўвагу. Я на выбар выпісваю радкі, якія гучаць са сцэны: "ніколі не быў контррэвалюцыянерам і да контррэвалюцыі не імкнуўся". "Залігла як пасцель лебядзіная бель" — гэта Купала. "Вораг на свабоде заўсёды небяспечны" — а вось гэта Берман, нарком унутраных спраў Беларусі ў 30-х гадах.

Монаспектакль зборць сплечены з вершаў, якія гадзіну гучаць бесперапынна. Гэта складана і для акцёра, і для слухача. Недарма ў "Знічы" за яго бярэцца толькі сама спадарыня Галіна. Але з такім голасам ёй гэта над сілу. Слухаючы яе, я пераканаўся, што найвышэйшае майстэрства акцёра-чытальніка палягае не ў тым, каб слухна вытрымаць рытм і інтанацыю. Галоўнае — перадаць жар душы паэта, ажывіць сухія кніжныя радкі.

Пацвярджэнне маіх слоў — поўная цішыня сярод вучняў, якія заварожана назіралі за сцэнаю.

Удала падкрэсліў майстэрства актрысы цымбаліст Аляксей Лявончык, плембачы званок, як крынічная вада, нягучную мелодыю.

Спектакль упершыню быў пастаноўлены ў 1989 годзе. Праз вершы Купалы ў спектаклі закрываюцца тэмы адносінаў да беларускай мовы, годнасці беларуса, любові да Бацькаўшчыны. Падаецца, што ён будзе актуальным ішчэ не адзін год.

Алесь БЯЛЯЦКІ

Вечарыны

"СТРАЦІМ — ЛЕБЕДЗЯ СПЕЎ..."

Так назвалі арганізатары вечарыны, прысвечаную 105-годдзю Максіма Багдановіча, якая адбылася ў Доме літаратара 9 снежня — у Дзёне нараджэння Паэта. Ладзіў імпрэзу Літаратурны музей Максіма Багдановіча. Вось чаму ўступнае слова, як і належыць, узяў дырэктар музея Алесь Бяляцкі.

Да гонару арганізатараў — вечарына прайшла на адным дыханні і нагадала прыгожа сплечены літаратурна-мастацкі вянок у традыцыях самога Багдановіча.

Вялі праграму артысты-купалаўцы — Віктар Манаеў і Алена Сідарава. У іх выкананні гучалі вершы паэта і цёплыя пранікнёныя маналогі-рэсплекцыі пра жыццё і лёс Максіма Багдановіча.

Ушанаваць "імянінніка" прыйшлі славныя майстры беларускай паэзіі: Ніл Гілевіч, Алесь Разанаў, Леанід

Дранько-Майсюк. Ад маладзейшага пакалення літаратараў вітаў Максімакніжнік пэат Міхась Скобла.

А яшчэ на вечары гучала шмат песень. Доўга не адпусцілі са сцэны ўдзячныя слухачы бардаў Алега Атаманава, Алеса Камоцкага, Вальжыну Цярэшчанку, Эдуарда Акуліна. Усцешыў прысутных і заслужаны артыст Беларусі — Віктар Скоробагатаў, які праспяваў вершаваны цыкл Багдановіча "У зачараваным царстве".

І сапраўды, перапоўненая зала Дома літаратара, якая ў гэты вечар так і не змагла ўмясціць усіх жадаючых, амаль дзве гадзіны нагадала тое "зачараванае царства", з якога з'явіўся для нас і якое пакінуў нам у спадчыну Страцім-лебедзь беларускай паэзіі — вечна малады Максім Багдановіч.

Н. К.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Фантасмагарычная гісторыя ў стылі машыны часу. 1916-ы, Распуцін у Расіі не забыты, цар адракаецца ад прастола, і трон займае мужык. Яшчэ адзін Грышча Тэрэўеў? Не, у машыны часу ёсць свой эквівалент. Расія абвешчаецца рэспублікай, і абраецца прэзідэнт. Так, той самы Распуцін. Ды машына раптам ламаецца, і ўладу пераймаюць бальшавікі. Што далей адбываецца? А нічога не адбываецца. Гадзіннікі спыняюцца, люстры перкручваюць рэчаснасць, прыйшласць перацякае ў прошласць, прошласць — у прыйшласць, і гэта, мабыць, ва ўсёй гісторыі самае фантасмагарычнае.

— Я іх навучу спалучацца ў букеты, — казала дама, абрываючы кветы. — Будзеце любавачца кветамі тымі, а хто да букетаў называў іх жывымі?

— Раней былі святы друку, ды да "Правды" вяртаюць фэст. Хай мацней гучыць наш фэст. Бо не проста друку прысвячаем мы фэст, а свабодзе друку!

— Люстэркі толькі паказваюць? Архімед сказаў: "Як калі. Бывае, люстэркі падпальваюць варожыя караблі". Усё разлічыў вучоны. Ярка свяціла

сонца, рымскія галеры на штурм Сіракузаў ішлі. "Агоны!" — загадаў феерверкер, успыхнулі люстэркі, і ў полымі і дыме на дно пайшлі караблі. Нейтральныя люстэркі? Не гаварыце, не паверу!

— Паводле Бернарда Шоу. Ёсць пяцьдзятка спосабаў сказаць "так" і пяцьдзятка спосабаў сказаць "не", і толькі адзін спосаб напісаць гэта. Але кожны чытае потым свае "так" і "не".

— Параднае збудаванне — "Акадэмія кіравання". Была высокаізданая "Вышэйшая партыйная". Надліс золатам, як наколаты "Акадэмія кіравання пры прэзідэнтам". Літары відца не ўсе, ды прэзідэнт у курсе — ягоная кузня. А што абсурдны назоў, дык ясна і без шрыфту: акадэмія Свіфта.

— Варта спусціцца ў вулічны лок — і траляеш у іншыя цывілізацыі. — А як бы гэта без каналізацыі, — мнецца хлпчук. — Проста, — кажа фантаст, — у неба запускаецца баласт, ляціш сабе, качагарыш. І марыш. Куды табе? На Стажары? Фантазія — не прымуся... — Мне б на Канары, — адказвае новы беларус.

Выставы

З БЕРЛІНА — У МІНСК

У музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны адкрылася выстава "Немецкая прапаганда на Беларусі 1941—1944. Канфрантацыя паміж прапагандай і рэчаіснасцю".

Гэтую экспазіцыю падрыхтавала таварыства "Кантакты" ў садружэнні з праектнай групай АДДзялення палітычных навук Свабоднага ўніверсітэта ў Берліне і архівамі ды музеямі Беларусі.

На выставе паказаны закрытыя раней, малавядомыя дакументы і агітацыйныя плакаты, якія выдаваліся немцамі падчас вайны. Асноўныя тэмы экспазіцыі — антысеміцкая і антыбальшавіцкая прапаганда, барацьба з партызанамі, вываз на прымусовую працу ў Германію, палітыка калабаранства і г. д. — усё гэта добра ілюструецца фотаздымкамі і статуэткамі звесткамі.

Можна меркаваць, што фашыстоўская прапаганда ў Беларусі часам мела поспех — асабліва сярод тых, у каго камуністы забралі зямлю і маёмасць, ці расстралілі, адправілі ў лагеры родных людзей. Некаторыя нямецкія плакаты, асабліва што тычыцца Сталіна і бальшавіцкай сістэмы, мусілі выглядаць даволі пераканаўча. "Сталін окружыл вас каменнай стеной. Он знал, что при малейшем знакомстве с другим миром вы обнаружите весь подлый обман большевистского строя", — сцвярджалася ў адным з іх. Акрамя

таго, у шматлікіх прапагандысцкіх дакументах гаварылася: "Германія — самая сацыялістычная краіна на зямлі — павінна, разам з абудзіўшыміся народамі, выратаваць Еўропу ад сусветнай чумы бальшавізму"; "Сталін сярод камуністаў — Гітлер сярод працоўных"; "Вельмі і неспадзяваны падарунак пераможнага вермахта, роспуск калгасаў, зрабіў шмат каго з беларусаў шчаслівымі"; "Прыгон і знішчэнне даў вам Сталін! і да т. п. Тыя, што "шчыравалі" ў агітацыйна-прапагандысцкім накірунку, "тлумачылі" неабходнасць усталявання "новага парадку" і прыходу фашызму на замену камунізму, добра ведалі, што папулісцкія абяцанні, заклікі і лозунгі часта спрацоўваюць вельмі ўдала...

Раней за беларусаў выставу змаглі ўбачыць у Берліне, бо працавалі ў нашых архівах (у асноўным — з неадназначнага дакументамі) нямецкія студэнты. Яны, пад кіраўніцтвам дацэнта доктара Ёханса Шлотца (кіраўніка праекта), спецыяльна для гэтага шэсць разоў прыязджалі да нас. Дарэчы, у Берліне сп. Шлотцам быў выдадзены якісны беларускамоўны каталог выставы.

Аляксей ШЭІН

ТЭАТРЫ — ЯК ЛЮДЗІ

(Працяг. Пачатак на стар. 1) Сыходзячы з апошняй прэм'еры паводле японскіх казак. Адмыслова зайдросціў дырэктар Дзяржаўнага тэатра лялек Яўген Клімакоў, у чым шчыра прызнаваўся, віншуючы юбіляра і жадаючы яму здароўя, "як самага неабходнага набытку ў тэатры"... Даводзілі сваю бясконцую адданасць крытыкі Уладзімір Мальцаў і Тацяна Ратабыльская, заўважваючы, што "мастак чужае час, але гэта зусім не азначае, што ён мусіць маршыраваць у нагу з часам", што спектаклі ў Клімачука — "пра недасягальнасць ідэалу", "вытанчаныя, памастацку шчодрыя...", што сам Клімачук — "ідэальнае спалучэнне якасцей мастака і арганізатара"...

Нават лялечная Батэрфляй у руках Алега Жужды (папелечніка, калегі) выказала і акцёрскую любоў да рэжысёра-настаўніка, і ўсю драму

акцёрскай незапатрабаванасці, і ўсю трагедыю нескарыстанасці, разыграла, давала і змусіла Клімачука прызнацца ў фінале (у адказе "бацькі" на пытанні, наўпрост не зададзеныя "дзецям"): "Мы заўсёды такія, як і людзі вакол нас...". Клімачук казаў пра людзей тэатра. А мо і пра тэатры, — яны такія самыя, як і людзі...

Дадаць да апісання Клімачуковай вечарыны можна хіба наступнае: студэнты Беларускай акадэміі мастацтваў, тыя, каго мы заўтра назавем крытыкамі або тэатразнаўцамі, выйшлі на сцэну ўслед за сваімі настаўнікамі. Яны віншавалі (дарылі, прамаўлялі, дэкламавалі), але скончылі высьновай... пра тэатр — лепшы на ўсе часы і бесчасоўі. Пра шчаслівы тэатр.

Ж. Л.

Фота Аляксея МАЦІЮША

**І З БОЛЕМ,
І З ЛЮБОЮЮ**

“Беларуская хатка” — так неафіцыйна называецца гэты дамок у Мінску, што прытуліўся сярод камяніц, непадалёку ад галоўнага корпуса Беларускага ўніверсітэта культуры. Колісь у ім кватаравалі Змітрок Бядуля і Максім Багдановіч, а цяпер месціцца экспазіцыя Літаратурнага музея М. Багдановіча, што і вяртае да даўніх, але такіх памятных падзей. І па традыцыі ў “хатцы” ладзяцца шматлікія мерапрыемствы, скіраваныя на далейшае абуджэнне нацыянальнай свядомасці. Але нядаўня сустрэча, якая адбылася тут, усё ж стала крыху незвычайнай.

Сюды завіталі студэнты завочнага навучання разам са сваімі выкладчыкамі. І прыйшлі не проста пазнаёміцца з экспазіцыяй, больш даведацца пра жыццёвы і творчы шлях Максіма-Кніжніка. У сценах “хаткі” прайшоў пазычны спектакль, у аснову якога былі пакладзены творы двух славянскіх паэтаў — паэма “Чорная быль” Сяргея Законнікава і казкі “Нарачанская чайка” і “Лебядзіная вернасць” Валянціна Лукшы. Здавалася б, па сваёй тэматыцы гэты творы розныя. І разам з тым яны — падобныя. Падобныя трымаючы заклапочанасцю аўтараў за лёс бацькаўшчыны, пра якую яны прамыяюць і з болям, і з любоўю.

Працягам сустрэчы стала выступленне гаспадары “хаткі” Эдуарда Акуліна. Афіцыйна ён дырэктар яе, а па прызнанні — паэт і бард. Э. Акулін раскажаў пра сябе і пазнаёміў прысутных з лепшымі сваімі вершамі, песнямі. Тым самым зноў гучала тэма бацькаўшчыны, нацыянальнага адраджэння.

Н. К.

**ТОЛЬКІ
БЕЛАРУСКАЯ
МУЗЫКА!**

У Саюзе кампазітараў адбылося сапраўднае свята беларускай музыкі. Яго ініцыятарам стаў дацэнт кафедры фартэп’яна Акадэміі музыкі Барыс Бергер, які ўжо шмат гадоў займаецца прапагандай творчасці беларускіх кампазітараў як выканаўца (мае запісы на радыё) і як педагог. Паказчыкам чужага, неаб’якавага стаўлення піаніста да беларускай музыкі з’явілася сама ідэя арганізацыі такога тэматычнага канцэрта.

Выканаўцамі твораў беларускіх кампазітараў сталі практычна ўсе студэнты класа Б. Бергера, а гэта — 22 чалавекі. Сярод іх — музыкантаў, прадстаўнікі аддзяленняў харавога дырыжыравання, кампазіцыі, народнага і струннага. На працягу больш чым дзвюх гадзін гучалі творы (у асноўным мініяцюры) А. Багатырова, М. Аладава, Г. Вагнера, П. Падкамырава, В. Залатарова, Э. Тырманд, Д. Смольскага, І. Лучанка, Я. Глебава, Д. Камінскага, А. Клумава, В. Войціка, К. Цісакова, А. Хадоскі, Г. Гарэлавай, М. Літвіна, А. Чыркуна, В. Карэтнікава, У. Солтана, А. Друкта, У. Прохарава.

Сярод слухачоў былі і самі аўтары: А. Багатыроў, Г. Вагнер, Г. Гарэлава, В. Войцік, У. Солтан, М. Літвін і інш.

Сама ідэя канцэрта іх прыемна ўразіла, што і адзначыў загадчык кафедры кампазіцыі акадэміі А. Багатыроў, які выступіў са словамі падзякі Б. Бергеру і ўсім выканаўцам. Такім чынам, намаганнямі кафедры агульнага фартэп’яна Акадэміі музыкі адбыўся першы канцэрт, складзены з твораў беларускіх кампазітараў. Ці будзе працяг? Хочацца спадзявацца.

Наталля КСЕНЦ

“КАПРЫЗ”

Некалькі гадоў назад восем дзяўчат арганізавалі пры Брэсцкім клубе чыгуначнікаў ансамбль эстраднага танца “Капрыз”. У харэаграфічны кампазіцыі, якія выконваюць дзяўчаты, уваходзяць фрагменты як эстрадных, так і класічных танцаў. Добра падабраныя касцюмы дапаўняюць уражанні ад выступленняў гэтай цікавай групы. Дзяўчаты ўжо выступалі на многіх брэсцкіх сценах, выяжджалі са сваёй праграмай у раёны вобласці.

На здымку: пасля рэпетыцыі.
Фота Рамана КАБЯКА,
БЕЛТА

Адночы на пероне станцыі “Масюкоўшчына” міхволі пачуў гаворку пра беларускую мову двух сталых мужчын-дачнікаў. Гаварыў больш адзін — хударлявы мужчына ў светлым, моцна панашаным касцюме з латкамі на той частцы штаноў, якая найбольш “працуе” ў людзей сядзячых прафесій. Мужчына змацянальна пераконваў свайго субяседніка, што беларуская мова мае толькі дзсяць працэнтаў сваіх слоў, што ён ёю не авалодаў толькі таму, што яна надта ж падобная на рускую, і з-за гэтага блытаўся ў словах, не ведаў, якое сказаць. Яшчэ ён казаў, што ўвогуле беларускамоўная праблема надумана, што ні Шушкевіч, ні Пазняк не размаўляюць на чыстай беларускай мове, што Купала і Колас былі палякамі. Адным словам, з ягоных вуснаў лілося нешта бльгане. Адчувалася, што ён і сам не надта ўпэўнены ў сваіх разважаннях, але такога тыпу людзі звычайна адстойваюць з пенай на губах нават абсурдныя ідэі, каб толькі апраўдаць нейкія свае памкненні. Прычым такога роду прамоўцы — не дурныя людзі, у іхняй галаве нямаюць самых розных ведаў. У любы момант яны могуць эфектна выхапіць быццам бы неабвержны факцік. І калі суразмоўца — не дока ў спрэчках, знайсці контраргументы няпроста.

Дзя чаго я пра ўсё гэта прыгадаў? Ці ж мала такіх мужчын і жанчын, больш ці менш разумных, як гэты дачнік-філосаф? Вось таму і прыгадаў, што іх — шмат. Маўчаць сёння — грэх перад мінулым, цяперашнім і будучыняй. Пасля сумнавадомага рэфэрэндуму і палітыкі ўладнай вярхушкі стварыліся ўмовы для правядзення нахабнай, хоць і не надта смелай (адчуваюць, што на святое замахваюцца!) кампаніі. І ажывіліся такія вольныя людзі — ворагі беларушчыны. Яны “выступаюць” на перонах, у вагонах цягнікоў і электрычак, нярэдка вылазяць на старонкі газет і на радыё. Словы іх, як кажучы, носіць вецер, але, трэба прызнаць, іх той-сёй і слухае, а потым нават пачынае і падтрымліваць. Нападкі на мову перакідаюцца на гісторыю, сімваліку, увязваюцца з настальгіяй па часе, калі была танная кілбаса, мора гарэлкі і віна...

Людцы добрыя, была ў пэўныя часы гэтая кілбаса там-сям, але ўспомніце сваё жыццё, адкіньце ляноту і паварушыце звiлінамі: а яшчэ што было да кілбасы? Гарэлка? Наеліся кілбасы, напіліся гарэлкі, і ўсё?

Чую загартаваныя, як сталь, галасы: а кнігі, а фільмы якія былі?! Усе пагадоўна вучыліся!!! Не адмаўляю, кнігі былі, і фільмы харошыя былі. Тут трэба пагадзіцца, многа было добрага, хаця нямаюць і лжыва-ружовага да прымітывізму, як песні пра хрушчоўскую кукурузу і тыражы знакамітай брэжнэўскай трылогіі. Так, усе вучыліся. Але ж як часам вучыліся і як выкарыстоўваўся навуковы патэнцыял? Мо таму і здарыўся Чарнобыль? Мо таму п’ём і ядзім прадукты з усімі элементамі табліцы Мендзялеева?

А як нашы бацькі працавалі ў вёсках? З самай раніцы і да позняга вечара за галачку на канцылярскай паперыне! Усе сілы і здароўе аддалі калгасам, а што займелі? Што добрага бачылі? У маёй вёсцы Хрыстова, дзе нарадзіўся і дзе прайшлі гады маленства, памерла многа жанчын і мужчын ад раку. Паміралі ў асноўным

тыя, хто меў дачыненне да ядахімікатаў — працавалі ж без рэспіратараў і фільтруючых павязак. Так цаніліся людзі, такая была культура працы. Мой дзядзька Стась з прычэпа-сеялкі з хімікатамі свістаў у пальцы, калі трэба было, каб трактарыст спыніў трактар. Дамоў ён прыходзіў у той вопратцы, у якой працаваў — яна страшэнна смярдзела. Страшэнна пакутліва і паміраў дзядзька ад раку крыві ў 72 гады, хаця па фізічных даных і моцы арганізма мог жыць намнога больш.

Што й казаць, надта добра жылі! Уцякалі, як прусакі, у гарады, уладкоўваліся на цяжкіх малааплатаўных работах на заводах, тусаваліся ў інтэрнатах, мучыліся на прыватных мініметрах, чакалі па некалькі дзсяткаў гадоў уласны куток. Развальваліся маладыя сем’і, разбіваліся чалавечыя лёсы.

А лячылі нас як? Усё на словах аддавала партыя роднаму народу, ды толькі параўнаўце паміж сабой былыя партыйныя апартаменты і звычайныя лячэбныя ўстановы, асабліва на перыферыі. Мне крыўдна за майго тату-франтавіка, які перад смерцю мучыўся ў Пастаўскай раённай бальніцы ў палаце, дзе пакутавалі разам з ім яшчэ чалавек дзсяць. Мне крыўдна і за маму, якая ў мінулым годзе паміралі ад інсульту ў Дунілавіцкай бальніцы таго ж Пастаўскага раёна. Няма кропельніц, няма лякарстваў, далагопныя абшарпанія ложка з панцырнымі сеткамі, і якія правісаюць, як гамакі, шчыліны ў вокнах — усяго не пералічыш...

Той-сёй можа сказаць: але ж твае маці і бацька памерлі ў новыя, перабудованыя часы. А заадно і спытаць: ці лепш цяпер жывецца, пры дэмакратыі? Адкажу. Жывём дрэнна, вельмі дрэнна. Ды назад у балота — не хачу. І вам, даражэнкія, дарогі туды няма. А жывём так дрэнна таму, што пакуль у нас баль правіць не дэмакратыя, а анархія і злачыннасць. Ва ўладных структурах у асноўным усё тая ж партыйныя ўмельцы не рабіць справу, а прыгожа пустасловіць і набіваць кішэні ды чэрава за кошт “любімага” народа.

І яшчэ. Трэба ўсвядоміць, што манная каша можа зваліцца з неба толькі ў казцы. Большасць народу на ўра прыняла лому гнілога ладу, пра які з іроніяй, гневам і адчаем гаварылі калісьці на кухнях, пра які складалі анекдоты. Прынялі на ўра, зрабілі некалькі крокаў па бярвяне над прорвай і... спужаліся! Хто праходзіў над рэчкай, добра ведае, што звычайна бывае ў такіх выпадках. Самае бесперспектыўнае — рабіць спробу перазарту на 180 градусаў. Адзінае выйсце — разасіць страх і, балансуочы, ісці да другога берага.

Дык адкінем жа страх! Мы ж павінны будаваць новы дом. Старога ўжо няма. Мо й не так яго трэба было развальваць, але што зроблена, тое зроблена. Няўжо мы бухнемся ў прорву, выкарскаемся з руін і з друзу, пачнём аднаўляць гнілы будынак? Хоць і цяжка, хоць і не так хутка, як хацелася б, але трэба будаваць новы дом. А інакш прыйдзеца мерзнуць на вуліцы ці прасіцца ў нечыя пакоі. Хто жыў у чужых людзей і нават у сваіх блізкіх родзічаў, ведае: усё-такі там ты не гаспадар і паўнацэнна жыць не зможаш, як добра да цябе не адносіліся б.

Верыцца, што будзе ў нас новы дом. Аднак

пакуль што мы над прорвай, у той час, калі іншыя (прыбалты, напрыклад) ужо даўно апынуліся на другім беразе і закладваюць падмурак. Вядома ж, у іх былі менш падсечаны карані, павязі з бацькоўскай зямлёй, з мінуўшчынай, у іх квітнеюць мова і культура, якімі яны не пагарджаюць, а шануюць і ўзносяць на новыя вышыні. Толькі тады, калі мы зразумеем нарэшце, што мова, культура, сімвалы продкаў — гэта святое, гэта наш дух, а які дух — такое і здароўе, толькі тады ёсць у нас будучыня. А інакш — існаванне і выміранне, паступовая дэградацыя ў чужых пакоях.

Нахай не цешацца ў часовай эйфарыі нашы “дабрадзеі” і не крычаць, што народ не падманеш, што народ робіць правільны выбар. Я маю на ўвазе рэфэрэндум. Народы не раз падманваліся палітычнымі дэмагогамі і маньякамі. Часам народы ў гіпнатычным парыве рабілі нешта надаравальнае і антычалавечае. Дастаткова назваць гітлераўскую Германію, сталіншчыну. І усё ж народы вяртаюцца да здаровага сэнсу, які вякамі дыктуецца лепшымі прадстаўнікамі духоўнага і культурнага жыцця чалавечтва. Зразумее і беларускі народ значэнне мовы, якая прарываецца праз вякі. А што датычыцца вынікаў рэфэрэндуму-95, дык для многіх у нашай краіне беларуская мова — не матчына мова. Гэта па-першае. Па-другое, вытравілі яе ў многіх з душы. Па-трэцяе, многіх зрабілі аб’якавымі да ўсяго і нават да свайго і сваіх дзяцей лёсу. Спрацоўвае псіхалогія саўковага чалавека, навошта натужвацца, думаць — за мяне падумаюць там, наверх. Галасавалі не за лепшае, а за звыкліца. Упэўнены, што калі б вынеслі на рэфэрэндум пытанне аб курыве і гарэлцы, большасць прагаласавала б на карысць гэтых прадуктаў, хаця тая ж большасць разумее іх шкоду.

Сапраўдныя лідэры дзяржавы і нацыі ніколі не вынеслі б пытанні, якія былі на рэфэрэндуме, для масавага абмеркавання. Сапраўдныя лідэры павінны весці свой народ да святаго па нялёгкай дарозе ў рай, а не прывіваць ляноту і шукаць лёгкія сцяжынкы ў пекла.

Хочацца верыць, што адхлыне хваля, якую ўзнялі ўчарашнія барацьбіты за камунізм і якая выплеснула на зямлю крывадушша, падман, аб’якавасць, нахабнасць. І пачнуць у душах выпяляць новыя пачуцці, новыя памкненні. Толькі трэба павярнуцца тварам да сваіх далёкіх продкаў, адчуць іх дух, іх культуру. І будзем мы жыць, як жывуць людзі ў цывілізаваных краінах: цаніць, шанаваць сваё і ў той жа час дружыць з іншымі, паважаць іхняе. А не так, як было ў Савецкім Саюзе: штодзённа талдычылі савецкаму люду аб самым лепшым у свеце грамадстве, аб інтэрнацыяналізме і ў той жа час трымалі сваіх грамадзян у ізаляцыі. Нешта падобнае прапагандаюць сёння старонкікі яднання славянскіх народаў. У імя чаго? А як быць з іншымі славянамі, мовы якіх таксама блізкія да той жа рускай? А як быць з неславянамі? Няўжо будзем даказваць разам са старэйшым братам, што Чачня па канстытуцыі — Расія?

Цяжкія выпрабаванні чакаюць беларускі народ, бо ў многіх з нас за плячамі гарбы савецкай сістэмы. Але цешыць сэрца адна думка: у гарбатых бацькоў не заўсёды гарбатыя дзеці.

Янусь МАЛЕЦ

Чытач — пра “ЛіМ”

ДАРАДЦА І СУБЯСЕДНІК

Знаёма з “ЛіМам” з юнацтва, выпісвала і чытала яшчэ школьніцай. Ён стаў для мяне ў тая гады носьбітам і ўвасабленнем годнасці беларускай культуры, літаратуры, мастацтва, беларускага слова, ён быў маім дарадцам і шчырым субяседнікам. Ён застаецца для мяне і сёння жывой крынічкай беларушчыны. Гэта імклівая, прамыністая крынічка супакойвае радасцю і надзеяй на святло ў долі бацькаўшчыны.

Так, “ЛіМ” — газета элітарная. Але “ЛіМ” зразумелы і адкрыты ўсім. Цвёрдасць, а сёння і смеласць, у змаганні за беларускую нацыянальную ідэю, за правы беларускай мовы, боль за пакуты роднай зямлі, за падманутыя надзеі спрацаваных на гэтай зямлі людзей — гэта “ЛіМ” сённяшні, “ЛіМ” — наш сучаснік. Мне не хацелася б адчуваць будзённасць, палітычную і эканамічную няладжанасць нашага жыцця на старонках газеты “Літаратура і мастацтва”, хацелася б захапляцца толькі вольным духам літаратурнай стыхіі, жыццяпісам мастакоўскіх выстаў, самых розных школ і згуртаванняў, навінамі тэатральных і канцэртных залаў, адкрыццямі ў гісторыі літаратуры і мастацтва. Але пакуль час такі — хачу “ЛіМ” бачыць такім, які ён ёсць сёння.

**Ганна ЗАПАРТЫКА,
дырэктар Беларускага дзяржаўнага
архіва-музея літаратуры і мастацтва**

“ЛіМ” стаў часткай майго жыцця. Кожную пятніцу бегаю па кіёсках, каб набыць любімую газету і прачытаць “Кола дзён”, інтэрв’ю М. Замскага, артыкулы Л. Лыча, матэрыялы ў рубрыках “Меркаванні”, “Проза” і інш.

Хацелася б даведацца са старонак газеты пра творчасць прадстаўнікоў мастацтва, беларускіх дыяспар на Захадзе, пра творчасць беларускіх пісьменнікаў на Беласточчыне, іх узаемаадносіны з польскімі ўладамі. Цікава было б атрымаць аб’ектыўную інфармацыю пра жыццё і творчасць прадстаўнікоў культуры ў Заходняй Беларусі да 1939 года і ў ваенны перыяд.

І яшчэ. Матэрыялы на сацыяльна-палітычную тэматыку заўсёды прываблівалі мяне. А каб з імі выступалі і аўтары з глыбіні, было б яшчэ лепш. Няма таксама матэрыялаў пра адносіны да беларускай культуры прадстаўнікоў і першых асоб Адміністрацыі прэзідэнта і Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь.

**Валерый МІХАЙЛАЎ,
ваеннаслужачы**

Выпісваю і чытаю “ЛіМ” гадоў дваццаць, як толькі сама стала настаўніцай. Чытаю ўсё, ад першай да апошняй старонкі. Гэта крыніца маіх духоўных сіл, я ўсёй душой прымаю пазіцыю “ЛіМа”. Знаходжу тут усё — ад

сур’ёзнага артыкула, цікавага апаўдання да даступнага гумару. Я вельмі люблю “Долю праўды” М. Коўзкага, з чаканнем нейкага адкрыцця чытаю інтэрв’ю М. Замскага, артыкулы А. Марціновіча. З прозы найбольш спадабалася нядаўняе апаўданне М. Вайцяшонак “Сухія навальніцы”. У літаратурных старонках заўсёды знойдзеш навінкі літаратуры, аднак перакладаў з замежных моў на беларускую мову малавата. Хацелася б, каб гэты прагал быў запоўнены.

**Алена ТАБОЛІЧ,
выкладчыца Мінскага дзяржаўнага
лінгвістычнага інстытута**

Мне вельмі блізкі ваш дэвіз — “—Каго любіш? — Люблю Беларусь!”

Дзейнасць “ЛіМа” прасякнута любоўю да Беларусі, свайго народа, сваёй працы. А ўсё тое, што робіцца з любоўю і стараннем, чакае поспех. За гады выпрацаваліся ўменне і свой стыль.

Мне імпануе, што “ЛіМ” на сваіх старонках не баіцца ўздываць вострыя праблемныя пытанні, разгортвае дыскусіі і абмеркаванні, што ні адна больш-менш значная падзея культурнага і літаратурнага жыцця не застаецца па-за ўвагай тыднёвіка. Акрамя гэтага, на старонках “ЛіМа” ёсць шмат прыемных “дробязей”, якія робяць цікавымі зносіны з ім.

Радуе, што ў апошні час “ЛіМ” усё большую ўвагу пачаў надаваць моладзі: з’явілася шмат цікавых публікацый маладых аўтараў, друкуюцца творы маладых паэтаў і празаікаў.

**Міхась БАШУРА,
паэт**

Раней было вельмі модна выступаць у перыядычным друку з публікацыямі, якія мелі назву:

“Што дала Савецкая ўлада працоўным?”

Цяпер такога не сустрэнеш. Няма ўжо Савецкай улады, жыццё наша апынулася ў руках прэзідэнцкай вертыкалі. А пасля рэфэрэндуму наогул роля народа ў кіраванні краінай зведзена да мінімуму, стала намнога слабейшай, чым за Саветамі. Таму — што ж зараз згадваць тую ўладу!

Што ж да леташняга рэфэрэндуму, першае пытанне якога датычыла беларускай мовы, дык пра гэта, лічу, архіактуальна гаварыць.

Не дапускаю і думкі, што людзей зусім не цікавіць, што ж даў рэфэрэндум стагоддзямі нявечанай беларускай мове. Аднак жа больш як за паўтара года ніхто не пастараўся адказаць людзям на іх заканамернае пытанне: “Што даў рэфэрэндум беларускай мове?” Пры такім магільным маўчанні міжволі ўзнікае думка, што ў беларускай мове няма надзейных заступнікаў ні з боку дзяржаўнай улады суверэннай Рэспублікі Беларусь, ні з боку інстытута мовазнаўства Акадэміі навук Беларусі ці кафедраў беларускай мовы і літаратуры вышэйшых навучальных устаноў. Не мае права маўчаць і велізарная армія заслужаных дзеячаў культуры

Рэспублікі Беларусь ці асобаў, якія на лацканах сваіх пінжакоў носяць медаль Францішка Скарыны альбо беражліва хаваюць яго ў шкатулках.

Хто-хто, а гэтая элітарная частка інтэлігенцыі павінна стаць гарой у абарону беларускай мовы, паказаць асабісты прыклад сваім шараговым калегам, як трэба высока трымаць яе прэстыж дзеячам культуры. Спадзяюся, што прадстаўнікі заканадаўчай і выканаўчай улады, кіраўніцтва інстытута мовы і кафедраў усё ж сядуць за “круглы стол” і прааналізуюць здабыткі, якія атрымала беларуская мова ад рэфэрэндуму. А калі такія здабыткі не выявіцца ці будуць вельмі мізэрнымі, удзельнікі “круглага стала” выпрацуюць рэкамендацыі па карэнным паляпшэнні становішча, бо нельга ж дапусціць, каб ад затрат такіх велізарных фінансавых сродкаў на правядзенне рэфэрэндуму беларуская мова, як мова карэннай нацыі, нічога не атрымала ад яго.

Ну а пакуль што на пытанне: “Што даў рэфэрэндум беларускай мове?” пажадалася адказаць мне.

Можа, гэта мая і залішня смеласць, бо вялікай палітыкай ніколі не займаўся, ды лепш хоць што-небудзь сказаць, чым маўчаць, як вады ў рот набраўшы.

гаспадарчай тэхнікі; аб скасаванні міністэрстваў і пераходзе да галіновага кіравання эканомікай праз Саветы народнай гаспадаркі ці ў час абмеркавання праектаў новай (1961) Праграмы КПСС (хрушчоўскі варыянт), новай (1977 г.) Канстытуцыі СССР (брэжнэўскі варыянт) і, нарэшце, гарбачоўскага праекта Праграмы КПСС. Словам, народ з гэткай жа лёгкасцю памыляецца, як і яго лідэры і геніі. Нездарма ж народ доволі часта даваў дазвол сваім правадырам учыняць кровапралітныя войны, слепа ішоў за імі на барыкады рэвалюцыі, пасля якой не раз распачыналася барацьба з самім жа людзям. Таму няма чаго здзіўляцца, што і нашым сучасным палітыкам параўнальна лёгка ўдалося збіць з панталыку людзей, схіліць іх на спраўдуючы барацьбу з рускай мовай з мэтай давядзення яе да таго жабрацкага стану, у якім стагоддзямі знаходзілася беларуская мова. Ці ж на такую моўную роўнасць трэба было работнікам дзяржаўнага апарату, сродкам масавай інфармацыі гэтак актыўна арыентаваць народную масу?! Тое, што ў вярхах улады моцна дбалі пра роўнасць моў, гэта вельмі пахвальна. Але ж, на добры розум, трэба было б за базавы паказчык браць не занябаную (беларускую) мову і падганяць да яе пануючую (рускую), а, наадварот, занябаную мову цягнуць да ўзроўню пануючай у нашай краіне, а то неяк не па-людску атрымліваецца: арыентуемся не на лепшае, больш прагрэсіўнае, а на горшае, больш адсталае. Міжвольна падумалася, мо нашы дзяржаўныя дзеячы і ў сферы эканомікі таксама дзеля ўзору ўзялі колькі гадоў таму самую адсталую азіяцкую ці афрыканскую краіну і так настойліва вядуць — прычым не без поспеху! — Беларусь да яе ўзроўню.

Шкада, што мы вельмі рана забыліся на тую досыць пазітыўную практыку, якой яшчэ

ШТО ДАЎ НАШАЙ МОВЕ РЭФЭРЭНДУМ-95?

СІМБІЁЗ НАВУКОВАГА АНАЛІЗУ З КРУПІНКАМІ ІРОНІІ

1. РЭФЭРЭНДУМ — ІНІЦЫЯТЫВА САМОЙ ДЗЯРЖАВЫ

З прыняццем у студзені 1990 года Закона “Аб мовах у Беларускай ССР” упершыню за ўвесь пасляваенны перыяд у нашага народа ўзнікла рэальная магчымасць выратаваць сваё роднае слова, а разам з ім і самога сябе ад канчатковай асіміляцыі. Доўгі час гэтая ганебная палітыка праводзілася ў нас у форме паланізацыі і русіфікацыі, а за апошнія паўсотні гадоў — выключна толькі ў форме русіфікацыі.

Вяртанне на схіле XX стагоддзя роднага слова беларусаў на свой пачэсны пасад адбывалася з неверагоднымі цяжкасцямі, вельмі павольна. Замянала не толькі істотная асіміляцыя простага, радавога народа, але і шырокага кола дзяржаўных дзеячаў, інтэлігенцыі. Менавіта гэтая элітарная частка грамадства першай зразумела незваротны характар адраджэння беларускай мовы, паверыла, што з цягам часу ў дзяржаўным, грамадска-палітычным жыцці, дзейнасці ўсіх прадпрыемстваў і устаноў яна зойме такое ж месца, як і руская, а затым выйдзе і наперад, што зусім заканамерна, бо на гістарычнай тэрыторыі беларусаў мае права быць дзяржаўнай толькі іх, а не якая-небудзь іншая мова.

Гэтак лічылі і зараз лічаць нацыянальна-самасвядомыя беларусы, заклапочаныя лёсам сваёй роднай мовы. Але зусім інакш глядзелі і глядзяць на яе тыя, хто не ўсцяргоў ад культурна-моўнай асіміляцыі, захварэў на нацыянальна-нігілізм. Для іх даражэй за родную мову была і ёсць та я мова, на якой яны вучыліся ў агульнаадукацыйных школах, сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных устаноў (а ў апошніх двух звёнах адукацыі выкарыстоўвалася толькі руская мова!), а затым ужывалі ў міжасобных зносінах, службовым справаходстве (напрыкладні рэфэрэндуму беларуская мова рабіла толькі першыя крокі па абслугоўванні гэтай сферы дзейнасці). Захаваўшы за рускай мовай усіх атрыманых ёю ад савецкай камандна-бюракратычнай сістэмы функцыі стала задачай N 1 для дашчэнтна асіміляванай часткі дзяржаўнага апарату (на вялікі жаль, гэта пераважная большасць работнікаў) і вернай яму інтэлігенцыі, якая атрымала ад улады шырокія магчымасці для вядзення ідэалагічнай работы ў масах з мэтай схілення іх на карысць рускай мовы. Адарваная ад нацыянальных культурна-моўных традыцый частка інтэлігенцыі разгарнула такі наступ на іх, што перасягнула ўсё “дасягненні” тых, хто змагаўся з беларускасцю ў самыя цяжкія гады нашай гісторыі. Дагаварыліся да таго, што захаванне статусу дзяржаўнай толькі за беларускай мовай нібыта прывядзе да адрыўу Беларусі ад Расіі з яе багатай сыравіннай базай, а гэта значыць стане прычынай немінучага эканамічнага заняпаду нашай краіны.

Палічыўшы, што беларускі народ, дзякуючы такой масіраванай ідэалагічнай

апрацоўцы, не праявіць асаблівага непакою за лёс роднага слова, кіраўнік дзяржавы не стаў чакаць, што хтосьці пакліча людзей шляхам рэфэрэндуму вызначыць месца беларускай і рускай моў у грамадскім жыцці, а зрабіў гэта сам, аднаасобна. Яшчэ і па сёння ён ставіць сабе ў заслугу арганізацыю плебісцыту. І гэта вельмі добра. І сённяшня, і заўтрашня пакаленні беларусаў павінны ведаць, хто занёс дамоклаў меч над іх неацэнным скарбам. Сама дзяржава ў асобе яе прэзідэнта! Такога яшчэ не ведала гісторыя. Цяжка некалі будзе паверыць нашым нашчадкам, але гісторыкі, разгарнуўшы архіўныя справы, старонкі газет і часопісаў 90-х гадоў XX стагоддзя, без асаблівых цяжкасцяў дакажуць ім, што ідэя рэфэрэндуму распрацоўвалася ў верхніх эшалонах дзяржаўнай улады, а не якімі-небудзь другараднымі афіцыйнымі ўстановамі ці апазіцыйнымі да беларускага нацыянальна-культурнага Адраджэння групамі.

2. ЦІ МОЖНА ДАКАРАЦЬ НАРОД ЗА ВЫНІКІ РЭФЭРЭНДУМУ?

Даць адназначны адказ на гэтае пытанне няпроста. Глумачыцца гэта перш за ўсё некарэктнае пытанне, пастаўленага ў рэфэрэндуме. Прашу ўдумацца. Ці ж не цынічна дзяржаве, заклапочанай у тым, каб не даць сірочай беларускай мове хоць на ёту пацяньніц пануючую ў нашым краі рускую, пытацца ў народа аб згодзе даць ёй роўны статус з беларускай? Дзе і ў чым гэтыя мовы няроўныя паміж сабою? Пра гэта не гаварылася ні слова. На ўвесь голас трубілі толькі аб прагрэсіўным значэнні рускай мовы для духоўнага жыцця беларусаў у мінулым, на сучасным этапе, а яшчэ больш — у будучым, а самі ўмовы рэфэрэндуму толькі разумелі, хто як-мог. Гэтак жа парознаму разумеюцца і самі вынікі рэфэрэндуму. Дзяржава, да прыкладу, лічыць, што ад апошняга яна атрымала ўсе правы, каб па-ранейшаму беларускую мову трымаць на задворках, а рускую непадзельна выкарыстоўваць ва ўсіх вядучых сферах дзейнасці чалавека, бо каб справа выглядала інакш, улада хоць дзесьці ў грамадскім жыцці падрыхтавала б палігон для беларускай мовы. Ён адсутнічае.

У той жа час на вынікі рэфэрэндуму можна глянуць зусім па-іншаму, чым гэта робіць дзяржава, і тады не будзе аніякіх падстаў абінавачваць народ у абьякавасці, неувуцтва, што нібыта не дазволіла яму правільна зарыентавацца пры адказе на моўнае пытанне рэфэрэндуму. Не супадае з афіцыйнай ацэнкай апошняга і мой пункт гледжання. Да правядзення рэфэрэндуму я быў цвёрда перакананы, што мой народ куды больш любіць і паважае, даражыць рускай мовай, чым гэта аказалася на самай справе. Як ні кажыце, на ёй жа за савецкі час у агульнаадукацыйных школах, тэхнікумах і інстытутах навучана не адно пакаленне беларусаў. Пра ўмацаванне пазіцый, пашырэнне сацыяльных функцый

Фота А. Мацюша.

рускай мовы на Беларусі гэтак старанна клапаціліся дзяржаўныя і партыйныя структуры! А што ж паказаў рэфэрэндум? Ды тое, што 83 працэнты людзей, прыняўшых удзел у ім, сярод якіх абсалютную большасць складалі беларусы, пажадалі адну з самых распаўсюджаных і развітых у свеце моў — рускую звесці ў нашай дзяржаве да таго сірочага, бядоўнага становішча, у якім ужо тры стагоддзі знаходзіцца беларуская мова. Яны проста выкінулі рускую мову на задворкі, дзе раней тулілася толькі адна беларуская. Выказаўшы жаданне надаць рускай мове статус роўнай з беларускай, людзі гэтым самым пагадзіліся з тым, каб і руская мова не выкарыстоўвалася ў аўдыторыях вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, у навукова-даследчых інстытутах, вайсковым жыцці, толькі ледзь-ледзь гучала на сесіях рэспубліканскага, абласных і мясцовых Саветаў, у класах агульнаадукацыйных школ, на сцэнах опернага тэатра, тэатра музычнай камедыі; каб у час радыё- і тэлеперадач на пастаўленае па-руску пытанне даваўся адказ толькі па-беларуску. Здаецца, што горшага варыянта ўраўняць рускую мову з беларускай, дакладней кажучы, унізіць, ужо і нельга было прыдумаць дзяржаве. І народ падтрымаў яе.

Што ні кажыце, браткі, але рэфэрэндум падкінуў усім нам вельмі багата і складаных, і недарэчных праблем. Не хацеў бы пакрыўдзіць свой народ, аднак мяне ўсё больш і больш адольвае неадчэпная думка, што мо і гэтым разам ён памыліўся, як гэта ўжо не раз здаралася, да прыкладу, у час усенароднага ўхвалення хрушчоўскіх прапагандаў аб ліквідацыі МТС, што выклікала велізарныя цяжкасці з рамонтам сельска-

зусім нядаўна займаліся КПСС і савецкі ўрад. Нагадаю, што яны, але ўжо ў галіне эканомікі і культуры, вялі палітыку выроўнівання ўзроўняў усіх савецкіх нацый і народнасцей, аднак за эталон бралі не самую адсталую з іх, а, наадварот, найбольш развітую і імкнуліся да яе ўзроўню наблізіць усе астатнія. Зыходзячы з такой пазітыўнай практыкі, і нашым палітыкам трэба было б з дапамогай плебісцыту падганяць статус не рускай мовы да беларускай, а рабіць наадварот, тады б і адна і другая з цягам часу сталі б аднолькава прэстыжнымі і распаўсюджанымі ў нашым грамадстве. Няўжо не разумелі ва ўрадавых колах, што калі пойдзем курсам, вызначаным рэфэрэндумам, абавязкова загібне разам з роднай беларускай і рускую мову? Праўда, у апошняй яшчэ засталася б велізарная плошчы Расія, а ў першай жа — толькі мізэрныя кавалчкі этнічнай беларускай тэрыторыі ў суседніх краінах.

Пасля ўсяго вышэйсказанага, думаю, чытачу добра зразумела, чаму я, у адрозненне ад многіх, зусім не лічу, што беларускі народ сваёй згодай ураўняць статус рускай мовы з беларускай моцна зганьбіў, паказаў сваю абьякавасць да роднага слова. Не, ён проста выказаў зусім натуральнае ў нашых надзвычай цяжкіх для нацыянальнага выратавання варуных жа пажаданнях: звесці рускую мову да нулявога цыкла, у якім ужо такі працяглы час знаходзіцца беларуская мова, бо, толькі выключыўшы першую з усіх сфер грамадскага жыцця (як гэта свядома на самым высокім дзяржаўна-партыйным узроўні зрабілі з беларускай), адкрыецца рэальная магчымасць для паспяховага

(Працяг на стар. 14—15)

СОННІК СВОЙ,
БЕЛАРУСКІ...

Выдавецкі цэнтр "Бацькаўшчына" парадаваў яшчэ адной кнігай — выйшаў "Беларускі народны соннік". Не хацелася б, каб сёй-той у гэтым убачыў звычайную даніну модзе — хто толькі сёння соннікаў не выдае! Тым больш лёгка папракнуць выдаўцоў у жаданні выпусціць тое, што хутка разыходзіцца. Што да апошняга, дык "зарабіць" сёння можна яшчэ хіба толькі на "паталагічна-парнаграфічным" чыстве, хоць і яно сёння ўжо не вельмі дае прыбытак. А наконт першага папроку...

Назва ўзята невыпадкова такая — "Беларускі народны соннік". Так, соннік гэты свой, беларускі, пра што і нагадвае ў прадмове яго ўкладальнік Уладзімір Васілевіч: "Адрозна трэба агаварыцца, што "Беларускі народны соннік" істотна адрозніваецца ад папярэдніх, сумніцельных перадрукаў, прынесеных з усяго свету разам з патокам бульварнай літаратуры, якую захлынуўся ўвесь наш кнігагандаль. Адрозніваецца ўжо тым, што сабраны ў гэтай кніжцы матэрыял быў у розны час запісаны непасрэдна з вуснаў народа — а гэта значыць як бы з'яўляецца часткай ягонага творчасці. Як пісаў яшчэ ў мінулым стагоддзі вядомы беларускі фальклорыст М. Я. Нікіфароўскі, "На народных тлумачэннях сноў не адбіліся соннікі маскоўскага рынку", і сёння гэта пацвярджаецца яшчэ ў большай ступені".

Пры складанні сонніка выкарыстаны працы П. Шэйна, Е. Раманава, Я. Ляцкага, А. Сержпутоўскага, М. Федароўскага, А. Багдановіча, Ч. Пяткевіча, К. Машынскага, А. Шлюбскага, таго ж М. Нікіфароўскага і іншых. А матэрыялы, узятыя з іх, пададзены такім чынам, што ім зручна карыстацца. Прадстаўлены раздзелы "Агульныя павер'і", "Прырода", "Чалавек", "Дзеянні", "Хата, гаспадарка, прылады працы", "Стравы", "Адзенне, абутак, аздабленні", "Жывёлы", "Расліны", "Духоўныя прадметы", "Рознае..."

Ну а сны, як вядома, бываюць розныя. Ёсць нямаля і, так бы мовіць, жаданых. Соннік і тут гатовы прыйсці на дапамогу, даючы параду з "Матэрыялаў для народнага снатлумачэння" М. Нікіфароўскага, апублікаваных у "Этнографическом обозрении" ў 1898 годзе, кн. XXXVI: "Каб бачыць жаданыя сны, трэба класці пад падушку на ноч прадметы, якія выкарыстоўваюцца для расчэсвання валасоў: грабянец і шчотку".

Дык — прыемнага чытання і прыемных... сноў!
А. М.

БЕЛАРУСКІ ГАБЕЛЕН
У ФРАНЦЫІ

У Францыі ў Сант-Эцьене адбылася выстаўка работ беларускай мастачкі Вольгі Дзёмкінай. Гэта была яе першая персанальная выстаўка за мяжой. Закончыўшы Рэспубліканскую школу-інтэрнат па музыцы і выяўленчым мастацтве імя І. Ахрэмчыка, Вольга паступае на аддзяленне тканін і мадэлявання адзення Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута, а пасля яго заканчэння — у аспірантуру Акадэміі мастацтваў. І адначасова тэрэтычнымі ведамі яна імкнулася знайсці сваё месца ў мастацтве. Вольга займалася стварэннем касцюмаў для розных фальклорных калектываў, захаплялася жывапісам, батыкам, габеленамі. Але менавіта габелены прыцягвалі яе сваім каларытам фарбаў, унікальнасцю кожнага вырабу. Шырокая адукацыя, прыродны талент і працавітасць зрабілі сваю справу. Запрашэнне на выстаўку ў Францыю, дзе больш за чатырыста гадоў таму нарадзілася майстэрства габелена, было нечаканым і прыемным, бо гэта краіна, дзе спешчаны ўсім "самым-самым" у мастацтве.

Фота Яўгена КАЗЮЛІ, БЕЛТА

КНИГА В. КОЎТУН "Крыж міласэрнасці" павінна была з'явіцца ў нацыянальнай літаратуры. Каб ведаць, як рухацца наперад, якіх духоўных арыенціраў прытрымлівацца, неабходна найперш спасцігнуць праўду мінулага — маральную і духоўную, агульначалавечую і грамадскую, праўду асобнага чалавека і праўду цэлага народа, агульнанацыянальную. Гэтую праўду разам са сваёй гераінай Алаісай Пашкевіч (Цёткай) шукае і В. Коўтун у дыялогі "Крыж міласэрнасці", шукае духоўнае апірышча, якое б дапамагло нам выжыць зараз, выйсці з таго тупіка, у якім мы ўсе апынуліся.

Кніга аднолькава і дакументальная, і "чыста" мастацкая. Часам нават нельга

інтэлігенцыі, але найбольш актыўнай была, вядома, студэнцкая моладзь. І побач з гэтым — пульсуючая думка аб неабходнасці нацыянальнага адраджэння "паўночна-заходняга краю". Толькі які шлях выбраць? "Вы хочаце, панове, каб гэты край — без хамута? Ідэалізм!" — гэта голас Іосіфа Вінклера, аднаго з кіраўнікоў тэарэтычнай суполкі "братоў-апосталаў". Без "хамута" нельга, але чый "хамут" лепшы — расійскі, польскі ці, можа, наогул нямецкі? Нямецкі нават лепш, "нямецкую мову наш народ ніколі не прыме, асіміляцыя тут немагчыма. Немец хутчэй штурхне тутэйшы люд да нацыянальнага яднання". А можна і палякаў прызнаць, яны "ўсё ж больш культурная нацыя, якая паважае і

натуру, давесці яе да Боскай дасканаласці, патрэбны і час і сур'ёзная асветніцкая праца. Ажэшка пагаджаецца, што народнае жыццё мае патрэбу ў аднаўленні. "Але ж — не з прымусу! А з волі людскай". Рэвалюцыя 1905 года — гэта паўсюдны прымус, насілле, кроў. Лозунгам рэвалюцыі, прапагандай яе стала сытасць, патрэбы цэла цалкам засланілі патрэбы духу. Зніклі лозунгі "Будзь справядлівы!", "Будзь міласэрны", "Будзь літасцівы!". Не, вялікая пэтка не супраць патрабавання хлеба для людзей, яна пра іншае: "Гіне паззія, нішчацца прадметы найчуллейшых замілаванняў. Пльывуць рэкі крыві", а "дух народа купаецца ў атруце нянавісці і збродні, хоць многія і называюць гэта патрыятызмам". Ажэшка

КРЫЖ ПРАЗ УСЁ ЖЫЦЦЁ

зраумець, дзе канчаецца дакумент, гістарычны факт і пачынаецца "творчасць" — настолькі пісьменніца насычае вымысел праўдай гістарычнай, настолькі яны знітаваныя. Адметнасць жанравага афармлення яшчэ і ў тым, што твор гэты, які вельмі моцны ў плане псіхалагічным, больш адпавядае прозе інтэлектуальнай. Знешне па форме, асабліва кніга першая, ён уяўляе сабою шырокую плынь свядомасці, аб'ектываванаў аўтарскую і суб'ектываванаў галоўнай гераіні. Яны як бы перабіваюць і дапаўняюць адна адну, дагаворваюць адна за адну. Яны адно духоўнае і маральнае цэлае, але не аморфнае, не застылае, а эмацыянальна рухомое і зменлівае. Яны ў напружаным пошуку, у спрэчцы — з сабою, са сваім "я", з акаляючым светам, але не для таго, каб гэтым свет аддаліць ад сябе, а наадварот, каб яго наблізіць, каб зліцца з ім у адно, растварыцца ў ім.

"Крыж міласэрнасці" — мастацкае адлюстраванне палемікі пачатку ХХ стагоддзя, напярэдадні першай рускай рэвалюцыі 1905 года. Можна нават сказаць, што філасофская думка як адбітак грамадскай свядомасці з'яўляецца адным з паўнапраўных структурных элементаў твора — настолькі выразна і выяўна яна пульсуе ў ім. І ўсё гэта з адной мэтай, адным жаданнем — наблізіцца да ісціны, рэальнай, жыццёвай, але і эстэтычнай таксама, зраумець сэнс жыцця асобнага чалавека і народа беларускага ў цэлым. Па-філасофску глыбока і доследна падаецца бурлівае жыццё, калі "ўся руская моладзь ускіпела так, што кіпенне часам даходзіць да бурлення". Аўтарка, як і яе гераіня, успрымаюць свет і людзей не столькі рацыяналістычна, разумова, колькі душою, думаюць і спрачаюцца сэрцам.

Тэма рэвалюцыі — не толькі фон, на якім адбываецца, працякае працэс духоўнага станаўлення галоўнай гераіні. Яна — асобная сфера пісьменніцкай увагі. У палеміку па гэтай тэме ўцягнуты амаль усе героі. Яе абмяркоўваюць на ўсіх мітынгх і сходках, сярод рабочых і

сябе і іншых", не тое што "дзікуны" рускія, "хто яшчэ так аплеўвае сваіх святароў, як расіяне сваіх барадатых папоў?"

Удзельнікаў агульнай дыскусіі можна падзяліць на два лагера: сацыял-дэмакратаў, дэмакратаў-асветнікаў, нацыянальных адраджэнцаў, якія былі стрыжнем Беларускай рэвалюцыйнай грамады (пазней яна стала называцца сацыялістычнай). Другі лагер прадстаўляюць тэарэтысты на чале з ідэйнымі лідэрамі Вінклерам і Малецкім, вобразы якіх цікава заяўлены ў рамане.

Тэрор як метад змагання амаральны і антынародны. Ён антыгуманны па сваёй сутнасці. "Мы хрысціяне, разумееш? — намагаецца данесці сваю пазіцыю Алаіза Рамуальду Малецкаму, як раней спрабавала нешта вытлумачыць, але таксама безвынікова, анархісту Стасю. — І наш народ не прыме ніякага, ніякага пасягнення на чалавечае жыццё... Народ вас проста ўзне-навідзіць". Пісьменніцкая цікавасць да насілля як з'явы сацыяльнай і гістарычнай вялікая. Твор пісаўся ў часы аб'яўленай перабудовы. Праз кроў і насілле прыйшлі да ўлады бальшавікі, кроўю і насіллем трымаліся яны амаль семдзесят год. Праблема насілля застаецца актуальнай і ў нашы часы. "Тэрор, па сутнасці, самая важная сіла рэвалюцыі, яе ідэйны патэнцыял... змаганне за свабоду заўсёды, здаўна ўзрастала на крыві! Нават на трупах... на трупах цэлых эпох, нацыі, культуры! Свабода вышэй культуры!" У гэтых словах бачыцца таксама галоўны кіруючы лозунг бальшавікоў-фанатаў, якія прыйшлі ў рэвалюцыю ўслед за тэарэтыстамі і перанялі іх лозунгі.

Спасцігаючы ўнутраны дэградацыйны сэнс рэвалюцыі 1905 года, у параўнанні з паўстаннем 1863 года, пісьменніца заўважыць, што скончыўся рамантычны перыяд народных рэвалюцый, аваяных высокай духоўнасцю. На змену яму прыйшоў новы перыяд — бездухоўны. Новыя барацьбіты былі далёкімі ад народа, хоць і прыкрываліся яго імем. Гэта вялікае і смелае адкрыццё рамана. Магчыма, праз сваю смеласць яно і пададзена вуснамі Пэаткі былога рамантаванага веку Элізы Ажэшкі. "Вялікая гродзенская самотніца" не верыла ў надыходзячую рэвалюцыю, не верыла ў ідэю сацыялізму. І тут яны розныя былі з Алаісай. Каб змяніць чалавечую

належыць да пакалення інтэлігенцыі сярэдзіны XIX стагоддзя, да якога, дарчы, належаць браты Малецкія, адвакат Урублеўскі і іншыя. Яны ішлі ў рэвалюцыю з верай у народ, з высокімі парываннямі. Ішлі з любоўю — глядзелі "на родную зямлю, як на мілае аблічча маці", а ў далёкім небе бачылі "дзве вялікія зоркі, якія маюць імёны: "Справядлівасць і Свабода!" Яны не перамаглі, "да велічнага пераможнага пажару нас не дапусціла замкнутая мужыцкая хата". Але тым не менш, менавіта "яны былі сарцавінай айчыннага дрэва", таму і "згарэлі на ахвярным ішчыце. Глорыя вікіці! Слава пераможаным!" І зоркі тыя не згаслі, яны вечныя, і любоў ад гэтых зорак — таксама вечная, "сотні змагароў прынялі гэтую любоў разам з крывёю папярэднікаў. І разам са сваёй аддалі і яшчэ будучы аддаваць нашчадкам".

На фоне гістарычнай і рэвалюцыйнай дысгармоніі, у процівагу ёй, паўстае трагічны вобраз пэаткі зямлі беларускай — Алаізы Пашкевіч (Цёткі). Як аўтарскае імкненне ўнесці свет вялікай і разам з тым трагічнай гармоніі, свет вялікай любові — да зямлі роднай, да народа спакутаванага і ўсё яшчэ цёмнага, да бацькаўшчыны панішчанай. Алаіза таксама рамантык, яна духоўны спадкаемца сваёй настаўніцы Элізы Ажэшкі.

Але, у адрозненне ад іншых "барацьбітоў" за народную рэвалюцыю, прасякнута верай у свой народ, ведае яго жыццё, бо прайшла праз яго — і калі вучылася ў Вільні і на курсах Прозаравай, і калі была ў Пецярбурзе курсантаў прафесара Лесгафта, і тады, калі працавала на пошце і ў лячэбніцы, і нават тады, калі наведвала трупярні, лепразорыі, ратавалася сама і ратавала іншых ад страшнай паводкі на Ныве 1903 года. Жыццём былі і яе шоклі і яе палітычная дзейнасць. Яна змалку зведала, што "як ты з людзьмі, так і людзі з табою. Такі закон прыроды". Алаіза любіла свой народ, як любіла бацькоў сваіх — няхай яны былі часам і неспрыядлівымі, часам жорсткімі. Яна ўпітала ў сябе прыгажосць навакольнага свету. Вельмі сімвалічна, што Алаіза, дзіця прыроды, найчужынай частка яе, менавіта ў лесе, у сваім бярозавым гаі, адчула сваё зямное наканаванне: "Перабіваючы рыфмы, што, здаецца, склаліся яшчэ

ПАКАЛЕННЕ
З АБПАЛЕННЫМІ КРЫЛАМІ

Што мы ведаем пра жыццё ў былой Заходняй Беларусі? Як быццам — нямаля. У розны час напісана нямаля мастацкіх твораў пра тагачасныя падзеі, шмат друкавалася ўспамінаў непасрэдных удзельнікаў іх. Але ж многія з гэтых публікацый (найперш тыя, што з'яўляліся ў гады таталітарызму) маюць аднабаковы характар. Як зазвычай, асноўная ўвага засяроджана ў іх на рэвалюцыйнай барацьбе працоўных за сацыяльныя правы, а нацыянальныя моманты свядома замоўчаюцца. Больш таго, права выступаць у друку, як правіла, дазвалялася толькі тым, хто належаў да Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі, радзей маглі згадаць перажытае грамадоўцы. Але ж у Заходняй Беларусі існавалі і іншыя палітычныя плыні і сілы і, калі не прымаць пад увагу ацэнку падзей іх

прадстаўнікамі, нельга атрымаць аб'ектыўнае ўяўленне пра тое, што сапраўды адбывалася падчас панавання буржуазнай Польшы і пасля вызвалення тэрыторыі і далучэння яе да савецкай Беларусі.

Праўда ж заключаецца ў тым, што ў рэвалюцыйным руху былой Заходняй Беларусі ці не на першы план выступалі нацыянальныя аспекты. Як і ў рэспрэсіях супраць сумленных людзей, якіх рабілі "ворагамі народа" — гэтаксама, як рабілі "ворагамі" сотні тысяч нявінных у трыццатыя гады.

Сёе-тоё з падобных публікацый з'явілася на Беласточчыне. Прынамсі, у "Беларускім календары" за 1990 год, на старонках штотыднёвіка "Ніва" ў 1994—1995 гадах... Асобныя з іх пакладзены ў аснову

кнігі "Лёс аднаго пакалення", што выйшла ў Беластоку.

Пад адной вокладкай сабраны ўспаміны чатырох чалавек. Самі іх прозвішчы мала што гавораць чытачу. Але ў гэтым адначасова і свая прыцягальнасць, бо пра перажытае згадваюць не хрэстаматычныя "героі", якія "ведаюць", у якім аспекце ўсё падаваць, а звычайныя грамадзяне, у лесе якіх у нечым адлюстраваны лёс пакалення, што гадавалася, сталела, гартавалася ў віхурныя гады, сталася пакаленнем з апаленымі крыламі і няздзейсненымі марамі. Галоўнае ж — кожны з іх пакутаваў за адданасць нацыянальнай ідэі.

Старэйшы — Кастусь Сідаровіч ("Па жыццёвых сцэжках") нарадзіўся ў Беластоку 90 гадоў назад. Ён сведчыць пра многія значныя падзеі з культурнага

раней, у думках запульсавала нечаканае: яна, Алаіза Пашкевічanka са Старога двара, яна — верыць, моцна верыць, што ёй, менавіта ёй, наканавана зрабіць для свайго спакетаванага краю болей, чым іншым кабетам беларускім. І гэта яна — адчула. Гэта дакладна ведае. І яна малілася свайму анёлу, каб ён дапамог ёй усё наканаванае здзейсніць, збярог яе дзеля справы, не дзеля сябе, а дзеля народа...

Так нараджаўся Паэт. Нараджалася Асоба.

Але разам з тым Цётка была і дзіцем свайго часу — таго рэвалюцыйнага, шмат у чым супярэчлівага, сацыяльна дэградаванага. І гэтыя супярэчнасці таксама адбіліся на яе творчасці. Толькі В. Коўтун не акцэнтую на іх сваю ўвагу (заўважым, што пісьменніца падрабязна даследуе кароткі, але найбольш змястоўны перыяд жыцця паэтэсы: 1899—1906 гады). Сваю задачу яна бачыць у іншым — у спасціжэнні духоўнай і маральнай значнасці асобы паэткі і асветніцы. Але ж мы павінны ведаць, што хвалі рэвалюцыі запаланілі і душу Алаізы, запаланілі і яе чуйнае сэрца агнём помсты, агнём нянавісці — не да народа, канешне, з якім яна заўсёды размаўляла на яго роднай мове, а да тых, хто гэтым народам пагарджаў. У сваім уступным звароце да гераніні пісьменніца скажа: "Ты жыла Рэвалюцыяй, была яе дачкой і сястрой. Твая душа ўздыгнула з палёгкаю: нарэшце будзе народу воля. Ты хадзіла па вуліцах растрывожанай Вільні і гаварыла такія прамовы, якія запальвалі сэрцы работніц агнём веры і барацьбы, і якія пасля Ты ніяк не магла ўспомніць. Усё паглыналася хваляваннем.

"Мы дамо! Мы — сіла! Мы — права!" Алаіза была палыманай рэвалюцыянеркай, бунтаркай, але ў першую чаргу рэвалюцыянеркай па духу, бунтаркай-асветніцай. Праўда, яе гарачкавы максімалізм не мог устаць і перад моднымі тады барыкадамі, і яна заклікала да іх. Яна, вялікая гуманістка, якая ніколі не губляла Бога ў душы, скажа: "Цара павесіць трэба! Трэба..." Яна напіша "Хрест на свабоду", "Мора", "Пад штандарам", "Прысягу над крывавамі разорамі" — яны распаўсюджваліся як рэвалюцыйныя прапламацыі, а пасля сталі хрэстаматыйнымі, заклікалі народ да рэвалюцыйнай барацьбы з царызмам. Але напіша і іншае: "Мужыцкую долю", "Сыноч маленькі", "Муж не змяніўся", "Музыкант беларускі", "Родную вёску", "Лучынку" і шмат што іншае. Ідэйныя супярэчнасці паэткі — гэта супярэчнасці самай рэвалюцыі, супярэчнасці часу. "У кожнага з нас павінен быць свой шэсцьдзесят трэці год..." — скажа Алаізе Ажэшка. Год вялікіх надзей і спадзяванняў, і вялікіх узрушэнняў таксама. Для Цёткі такім годам быў год 1905.

Вобраз Цёткі ў працы В. Коўтун — вобраз трагічны. Невыпадкова геранія параўноўваецца ці, дакладней, асацыіруецца, то з блакітнай падстрэленай птушкай, то з акрываўленым голубам, то з "вялікім акрываўленым жоравам". Такі спадвечны лёс усіх, хто адметны талентам, хто нясе на сабе крыж боскага наканавання. Крыж сумлення народнага. Крыж месіянаства. "Я зразумела самае важнае, — скажа Алаіза пані Ажэшкавай, той, якую абагуляла, за якую гатова была жыць аддаць. — Усё, што прыйшло да нас ужо гатовым і правярным, — усё трэба выпрабавваць сумненнем... Выпрабавваць сумненнем,

значыць імкнуцца паляпшаць". У імкненні да паляпшэння і немагчымасці палепшыць — галоўная драма Паэта.

Эліза Ажэшка і Алаіза Пашкевіч — не процістаўляюцца, яны працяг адна адной. "Мне так рэдка даводзіцца бачыць маладых людзей, — звяртаецца Ажэшка да Алаізы, — у якіх я пазнаю сябе ранейшую... А ў вас пазнала... Дай вам бог быць лепшымі. І каб зрабіць болей за нас, і стаць шчаслівейшымі. І радзейшымі свайму народу. Гэта цяпер самае... Самае!" Дыялог дзвюх паэтак праходзіць праз увесь твор. Дыялог-скарга і дыялог-парада. Драма Э. Ажэшкі ў тым, што яна — рамантык ужо мінулых часоў. Цяпер, расчараваная ў жыцці, не мае надзеі на будучыню. Эстэтычная свядомасць Ажэшкі сярэдзіны XIX стагоддзя была намага вышэйшай за свядомасць народную. Свабодалюбівыя ідэі паўстанцага руху 1863 года народам не былі падтрыманы. Гэта ж, як і рэвалюцыйная свядомасць Цёткі, цалкам заснаваная на нацыянальнай ідэі, народам таксама не была прынята.

У кнізе ёсць вельмі сімвалічная сцэна: адзін з пачынальнікаў беларускай літаратуры Францішак Багушэвіч перадаў Алаізе "высокі драўляны крыж. Ужо цемнаваты, пабіты плямамі сырчасці і холаду". І Алаіза прыняла яшчэ і гэты цяжкі крыж. Асветніцкі крыж, крыж духоўнай пераемнасці. Пазней Алаіза ўсвядоміць, што талент даецца чалавеку Богам невыпадкова. Чалавек "працягвае ўжо дагэтуль пражытае некім жыццём і павінен выканаць нечую важную, але яшчэ не споўненую да канца задачу. Не-не, задача тая ўжо быццам і не чужая, а твая, дадзеная лёсам". Сваіх папярэднікаў Алаіза адчувае "ўсёю істотай", яны стаялі ў яе "за спіною" і глядзелі на яе "моцна і неадчэпна". Але ў справу, наканаваную ёй Богам і перададзеную папярэднікамі, яна павінна была ўліць "кроў уласнага сэрца, трапятанне сваіх нерваў і жар свайго жыцця", таму што "ні боль, ні роспач, ні радасць не падслухаеш з-за чужой спіны".

У працяг спрэчкі аб ролі паэта ў развіцці грамадства ў рамана ставіцца пытанне аб сутнасці мастацтва, яго філасофскім абгрунтаванні. У структуру рамана ўводзіцца вобраз віленскага багамаза, а пасля цвітарнага вартуніка Васіля Гразнова. Гэта важная частка дыскусіі, выніковая. Сапраўдная сіла мастацтва — стваральная. Гэта ад Бога-творцы. "Я заўсёды баяўся бачыць свет вачамі таго, хто ўмее толькі знішчаць..." — скажа Гразноў, ужо прайшоўшы праз сваю ўнутраную драму. Мікеланджэла, Бах, яны былі геніямі не толькі таму, што стаялі блізка да Бога, але яшчэ і таму, што задаваліся нябеснымі ўзнагародамі. Усё здаецца правільным і слушным. І Гразнова хачоцца падтрымаць, сапраўды зямны прагматызм абясцэніў мастацтва, здрабніў яго. Але разам з тым у словах багамаза нешта насцярожвае, і гэтае "нешта" неўзабаве акрэсліваецца ў відавочнае непрыманне. "У мяне, мілая, — звяртаецца мастак да Алаізы, — гэтае самае паняцце радзімы мае толькі эмацыянальныя межы. Любоў, нянавісць, вера. Мая радзіма... мае сэрца. Там няма ні Арла, ні Вільні. Няма і цара. І ніякага народа няма... мастацтва павінна ўзвысіцца над стражамі зямнымі". Мастацтва без сацыяльнага зместу, без канкрэтнага чалавека, без страцей і эмоцый? Але хіба тады гэта мастацтва? Алаіза бачыць тое,

што адмаўляецца бачыць Гразноў. У статуі Медзічы яна бачыць яшчэ і вялікі адчай творцы, а не толькі служэнне мастака, абстрагаванае ад страцей. Утрымліваючы вялікага Мікеланджэла, Гразноў перакрэсліваў, адмаўляў і ёй, паэтцы, у праве на творчасць, бо яна пісала душою. Як і жыла. Мастацтва без душы — гэта памерлае мастацтва. Яно не мае водгуку ў душы другога чалавека. Так, Алаіза "думае вачамі", жыве "толькі адной хвілінай. Якую перажывае", але ж "гэтая хвіліна — не толькі мая. І не адна я жыву ў тую хвіліну. А — цэлыя народы... у адну хвіліну можа ўмясціцца ўсё. І смерць. І жыццё". Вось яно, пазычанае крэда Цёткі.

Зусім невыпадкова, што менавіта ён, Гразноў-мастак, які адчувае сябе адказным за ўсё насілле на зямлі, за ўсё калецтва, за ўсіх старых, хто сядзеў на белым кані перад Брамаю, — гэты Гразноў у твары Алаізы ўбачыў тую незямную "таямнічую прасветленасць", якой заўсёды не хапала ягоным абразам. І ён цяпер зразумеў, чаму: "Бо паленаваўся духам, апусціўся да гардыні і не здолеў адшукаць фарбамі ў святых ліках зямны іерогліф жыцця і сэнс яго". І толькі напрыканцы свайго жыцця такі сэнс адшукаў у твары Алаізы. Цяпер ён нават пераблытаў, чыя гэта вочы — Алаізы ці святой Ефрасінні Полацкай? Яны былі разам, тры святыя — Марыя Магдалена, Саламея і Ефрасіння Полацкая. Тры вялікія пакутніцы. І тры вялікія заступніцы народа беларускага.

Толькі не трэба ўсё гэта разумець як аргумент у карысць таго, што В. Коўтун стварае вобраз святой Алаізы. Яе геранія зямная і рэальная. Яна жанчына, яна кахае, памыляецца, але зноў кахае — палыманая, аддана, пакутна. Яна з тых, пра каго згадваў Гейнэ, калі пісаў, "што хацеў бы знайсці на самай высокай вяршыні магутны дуб, вырваць яго, умакнуць вяршыняй у кратэр вулкана і напісаць ім на небе вогненнае прызнанне: "Ich liebe dich!" — Я кахаю цябе!"

Эліза Ажэшка неяк адзначыла, што рэлігія, яе "чыстая сутнасць" — гэта "вера ў бессмяроцце душы, у яе сапраўдную ўнутраную цягу да Боскай мыслі, да Боскай мэты... Прыйсці да Бога можна толькі па адной дарозе! Праўды і міласэрнасці". Такой дарогай ішла Алаіза. Праз няпросты цяжкі шлях духоўнага самастварджэння. Праз новае разуменне чалавека, яго каштоўнасці і непаўторнасці. Незадоўга перад тым, як пайсці з жыцця зямнога, яна зразумела галоўную ісціну: "Ніхто ў нас не вольны быць суддзёю іншых людзей. Роўна як і суддзёю аднаго чалавека". Як і Гразноў, Алаіза вініцца перад людзьмі і перад Госпадам за сваё ранейшае "паве-сідзь..." Няважна цяпер — каго. Важна, што жыццё чалавечэе — у руках Боскіх мае быць!"

Такі галоўны вынік духоўных пошукаў Алаізы Пашкевіч (Цёткі). Я закранула толькі дзве тэмы рамана — рэвалюцыя і Цётка. Памеры газетнай рэцэнзіі не дазваляюць зрабіць больш падрабязны аналіз кнігі. А скажаць тут можна яшчэ шмат аб чым: аб майстэрстве пісьменніцы ствараць шырокія малюнкi жыцця і асобных гістарычных падзей, умелі карыстацца побытавай дэтальлю. Гэта і мова: афарыстычная, ёмка, народная... Твор В. Коўтун сур'ёзны і маштабны, крытыка яшчэ скажа сваё слова аб ім.

Валянціна ЛОКУН

даваеннага жыцця. І ўвогуле расказвае аб тым, як жылі беларусы да 1939 года. "Пачаткі беларускага руху", "Грамада", "Асветніцка-культурная дзейнасць", "Таварыства беларускай школы" — усё пададзена, як кажуць, з першых вуснаў. Няма тут шырокіх абагульненняў, але звесткі, якія прыводзіць аўтар, спатоляць цікаўнасць кожнага, каму неаб'якавыя ідэі Адраджэння.

Юстыян Пракаповіч ("Жыццёвыя сцэжкі") — родам з вёскі Кучкуны, што ў цяперашнім Стаўбцоўскім раёне. Ён паходзіў з сям'і, у якой моцным было пачуццё нацыянальнага гонару. Бацька Ю. Пракаповіча вітаў абвясчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі, прымаў удзел у Слуцкім збройным чыне. Сын жа ў гады Вялікай Айчыннай вайны партызаніў, але тым не менш трапіў у поле зроку кукасаўцаў. Абвінавачваў яго ў тым, што некаторы час хадзіў у беларускую школу, быў членам Саюза беларускай моладзі. На шчасце, Ю. Пракаповічу ўдалося ўцячы, падаўся ў Польшчу, таму і пазбегнуў сталінскіх лагераў.

А вось Янку Жамойціна лагерны лёс не абмінуў ("З перажытага"). Яго ўспаміны ў

кнізе найбольш разгорнутыя, асабліва ў мясцінах, якія тычацца арышту, асуджэння, знаходжання ў няволі. Кожны з раздзелаў — "Першае зняволенне", "Зноў ПУР", "На новым этапе", "Зноў няволя", "Пад апеку контрразведкі", "Амерыканка", "Следства", "У этап", "Першае сутыкненне з лагерам" і іншыя — як бы дакументальныя навалы, напісаныя тым, хто сам перажыў і фізічны боль, і маральныя здэкі і ўсё ж ніколі не адмаўляўся ад сваіх поглядаў. Я. Жамойцін прыводзіць і згадкі пра вязняў з якімі яму давялося дзяліць нявольніцкую гаркату ("Сустрэчы з цікавымі людзьмі"). Асабліва заслугоўвае ўвагі расказ пра юнака з Глыбоччыны Юзіка Паляржына, які любіў паззію і пісаў вершы. Урыўкі, якія прыводзяцца ва ўспамінах, сведчаць, што ён меў талент. За кратамі ж апынуўся за любоў да Беларусі. Трымаўся незалежна і тады, калі ў 1956 годзе ў лагер прыехала спецыяльная камісія для перагляду спраў палітвязняў. Звычайна тых, з кім камісія гутарыла, адпускалі. Паляржына, аднак, пакінулі за кратамі: "...ён вярнуўся злосны. Уцэгнуты членамі камісіі ў палеміку і разгневаны іх увагамі, заявіў (паводле яго слоў), што ён не бачыць ніякай сваёй віны

і, калі надарыцца магчымасць, аддасць усе сілы барацьбе за незалежнасць сваёй Бацькаўшчыны. Прызналі яго "неісправімым" і вярнулі ў лагер".

А завяршаюць кнігу ўспаміны Віктара Ярмаковіча "На жыццёвых хвалях". Як і Я. Жамойцін, ён аказаўся на волі пасля смерці Сталіна, калі пачалася "хрушчоўская адліга". "Паспытаў" турам і польскіх, і савецкіх. Пра гэта і расказвае... Гучыць у В. Ярмаковіча і трывожны роздум над тым, як у розныя часы знаходзілі ахвотнікі закатаваць Беларусь, занявольце яе: "Толькі за майго жыцця ўлада на нашай зямлі мянялася адзінаццаць разоў. Быў час, што край пераходзіў з рук у рукі. Чужынцы прыходзілі, забіралі не раз тое, што ім спатрэбілася, і адыходзілі".

"Лёс аднаго пакалення" — у нейкай ступені і выбранае старонкі з "партрэта" Беларусі. Слушна наконот гэтага сказаў у прадмове Яўген Мірановіч: "Успаміны Кастуся Сідаровіча, Юстыяна Пракаповіча, Янкі Жамойціна і Віктара Ярмаковіча... з'яўляюцца асаблівым дакументам гісторыі беларусаў дваццатага стагоддзя".

Янка ЗМІТРОВІЧ

Бліц-крытыка

АД ЗАЗЕМЛЕНАСЦІ ДА ВЫШЫНІ

У сённяшняй рубрыцы абмяркоўваюцца "Зацемкі з левай кішэнні" Леаніда Галубовіча, якія друкаваліся ў "ЛіМе" і "Крыніцы".

У абмеркаванні ўдзельнічаюць: Валянціна Аксак, Пятро Васючэнка, Адам Глобус, Таіса Грамадчанка, Галіна Дубянецкая, Наталля Кузьміч, Уладзімір Марук, Алесь Пашкевіч, Раман Тармола-Мірскі, Галіна Тычка, Галіна Шаблінская, Ірына Шаўлікова, Вольга Шынкярэнка. Парадак пералічэння прозвішчаў не супадае з парадкам друкавання адказаў.

Не вельмі ўразіла. Часам ёсць цікавыя фрагменты, але ўсё збіваецца на вельмі дробнае, асабістае. Чытаючы падобныя творы, спадзяешся ўбачыць у іх сябе і іншых, а тут бачна толькі аўтар.

Канешне, Галубовіч — гэта Галубовіч, але мне "Зацемкі" не спадабаліся. Не зусім памастацку.

Мне "Зацемкі" цікавыя, але я б не сказала, што ўсё там прымаю. Таму што часам сустракаецца анатамічная драбнота, якая выклікае някаватасць. Занадта прыземлена.

"Зацемкі" Галубовіча — не адваротны бок яго паэзіі, а яе натуральны працяг праз тых ж спавядальнасць, несупынны боль уражлівай душы, нязмушанае далучэнне да таямнічага агню светаспасціжэння.

"Выбольшай слова перад развітаннем. Яно — ты Сам".

Добра, што паэт мае магчымасць выказацца пра літаратуру. "Зацемкі" трэба сабраць з кішэнняў у вялікую торбу і выдаць кніжкай.

"Зацемкі" чытаю, тое-сёе нават выпісваю. Цікава, што можа напісаць пра сябе чалавек майго ўзросту. Часам думае аўтар аднолькава са мной, але ж пра гэта не пішу. Іншым разам сустракаецца такое, што я і не думаю. Стаўлюся ўвогуле трохі іранічна. Можа, таму, што зарана аўтар пачаў друкаваць свае дзённікі.

Ад "Зацемак" была ў захапленні. Хаця між імі трапляліся слававатыя, але ўсе зацемкі ўвогуле набываюць гуманістычную вышыню і філасофскае абагульненне. Яны так па-майстэрску зроблены, што за канкрэтнымі момантамі паўстае агульначалавечэе. Бліскучыя фрагменты — пра наведванне дома на Валадарскага, пра маці, якая не згаджаецца ампутаваць палец... Адчуваецца творчы рост Галубовіча. "Зацемкі" цікавей, чым яго вершы.

Я іх не чытаю, мяне, шчыра кажучы, не задавальняе іх роўнасць — у іх няма ні правалаў, ні ўзлётаў. Вельмі добра Галубовіч распеў пра ЛПП — васьм гэта чытаў з задавальненнем.

Зацемкі — гэта і лазня, і венік, Хвошчацка аўтар, нібы мазахіст, ёсць і разумнае, ёсць і... не вельмі. Праба сябе на мастацкі свіст... Вось аб'яўляе, што Р. ужо геній, Чайнік стаўляе на кніжку яго... І на каго пачынаць тут маленне? Трэба з траіх выбраць аднаго!

"Зацемкі з левай кішэнні" — гэта публічны дзённік. Л. Галубовіч піша — разважае нібыта і для сябе, аднак з разлікам на ўдзячнага чытача, хутчэй нават літаратурную тусючку. Гэта абсалютна не азначае майго негатыўнага стаўлення. "Зацемкі" — варыяцыя на тэму "споведзі", прычым, падобныя варыяцыі ў сітуацыі сучаснай літаратурнай прасторы — з'явы сімптаматычныя.

Бачыш надрукаванымі "Зацемкі" Галубовіча, — думаеш, што нешта ў іх вычытаеш. Часам што-небудзь і вычытаеш.

Пасля таго, як аўтар "разінтымніў" свае адносіны з жонкай (распаўдаючы пра галенне), чытаць "Зацемкі..." не дужа прыемна.

Гэта — адна з лепшых праявітых з'яў у сённяшняй літаратуры. Высокі ўзровень прозы, асабліва апошняя публікацыя "Зацемак" у "ЛіМе" — над дзвюма з іх распаўлакалася. Натуральна, ёсць слабейшыя моманты, ёсць мацнейшыя. Але ў цэлым — высокая сучасная беларуская проза.

Для наступных абмеркаванняў у рубрыцы "Бліцкрытыка" прынапуюцца падарожныя пататкі Адама Глобуса, якія друкаваліся на працягу года ў газетках "Наша Ніва" і "Культура", і апавяданні Юрыя Станкевіча ("Крыніца", "Полымя", "ЛіМ"). Выказаць сваё меркаванне можна, патэлефанаваўшы рэдактару адрэса крытыкі "ЛіМа" Людміле Рублёўскай па тэл. 233-19-85.

ПАМ'ЯЦІ КЛАСІКА

Ушанаваць памяць Якуба Коласа ў звязку з 90-годдзем пачатку яго літаратурнай дзейнасці вырашылі і студэнты-філолагі Белдзяржуніверсітэта. У гэтай навучальнай установе, як вядома, народны паэт працаваў у 20-я гады (выкладаў родную мову).

На сустрэчу былі запрошаны І. Шамякін, С. Грахоўскі, Л. Дранько-Майсюк, самадзейныя артысты са Стаўбцоўшчыны.

Прамоўцы — дацэнт БДУ, выкладчыца філфака В. Казлова (вядучая вечарыны), госці — гаварылі больш пра Коласа як настаўніка, настаўніка ў канкрэтным і шырокім разуменні слова. Народны пісьменнік Беларусі І. Шамякін успомніў свае сустрэчы з дзядзькам Якубам, С. Грахоўскі прачытаў верш, прысвечаны песняру, Л. Дранько-Майсюк — вершы на маладзёжную тэматыку.

Песнямі і музыкай залагодзілі студэнтаў аркестр народных інструментаў "Славяначкі" і Народны вакальны ансамбль "Святлана" з радзімы песняра.

Кастусь СЦЕПАНЮК

КАБ БЫЛІ ЧЫСТЫМІ КРЫНІЦЫ

Услед за раманам "Глыбокая плынь" выдавецтва "Мастацкая літаратура" перавыдала яшчэ адзін вядомы твор народнага пісьменніка Беларусі Івана Шамякіна "Крыніцы". Як вядома, у гэтым рамане аўтар да таго, як у краіне пачала весціся барацьба з культу асобы, праўдзіва выкрыў ахвотнікаў да неабмежаванай улады і гэтаксама праўдзіва адлюстравалі здаровыя сілы ў тагачасным грамадстве. Каб крыніцы жыцця былі чыстымі, не замутнёнымі — такі лейтматыў гэтага твора, які цяпер у першую чаргу адрасуецца школьнікам. Прадмову да кнігі напісаў Аляксандр Марціновіч.

"ПАДКАЗАНАЕ НЁМАНАМ"

Такую назву даў сваёй першай кніжцы эсэ, якой суджана стаць у "Бібліятэцы часопіса "Малодосць" юбілейнай, сотай — галоўны рэдактар стаўбцоўскай раённай газеты "Прамень" Сяргей Галоўка. А тым самым чытачу прадаставілася мажлівасць прайсціся вядомымі сцяжынамі наднёманскай зямлі, а таксама тымі, якія яшчэ заслугуваюць, каб пра іх ведалі.

С. Галоўка нарадзіўся ў 1965 годзе ў вёсцы Ператокі на Стаўбцоўшчыне. Пасля заканчэння Старасвержанскай сярэдняй школы скончыў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт. З краязнаўчымі нарысамі, артыкуламі, эсэ выступае ў друку. А што першая кніжка С. Галоўкі прыдзецца дастаць чытачу нацыянальна неабякаваму, ужо сведчаць загаловкі матэрыялаў, змешчаных на яе старонках — "Як называць вас, Стоўбцы?", "Панямонь — мястэчка вельмі выдатнае", "А славыты "ямшчык" з-пад Стоўбцаў родам", "Гісторыя няспраўджанага кахання Уладзіміра Жылкі", "Засульскае турэ" Каруся Коганца" і іншыя.

Прадмову да зборніка напісаў Генрых Далідовіч.

"МАСТАЦТВА", N 11

Як вядома, тэатру імя Я. Коласа нядаўна споўнілася 70 гадоў. Да гэтага юбілею прымеркавана публікацыя дыялога Л. Грамыкі з В. Мазынікі "Настальгія на мастацтва", артыкул Б. Бур'яна "І ўсё чыталася ў вачах", у якім знакамты крытык разважае пра акцёраў Г. Маркіну і Г. Дубава, гаворка У. Ганчарова з А. Лабанком "Я часта бываў белай варонай".

Змешчаны артыкулы А. Лакоткі "Менка" ў сямі скансэнаў "свету", І. Мятліцкай "Магчымасць быць пачутым", Ю. Барысевіча "Пейзаж і ўлада", Я. Шунейкі "Вельмі польскі творца", нататкі Т. Мушынскай з Міжнароднага фестывалю харэаграфічнага мастацтва "Хто і чаму любіць балет?"

Сярод іншых матэрыялаў — "Успаміны пра страчаны рай" А. Саламахі (уражанні пра знаходжанне беларускай оперы ў Ізраілі), "Каталіцкая інструментальная музыка на Беларусі" Т. Ліхач, развагі Г. Багданавай "Эратычная кераміка Сямёна Саўрыцкага" ("Чаму лагойскі ганчар зацікавіў заходніх мецэнатаў?"); "Амулеты-змейвікі" І. Каранеўскай ("Семантычны аналіз выяўленчых кампазіцый"), "Хроніка мастацкага жыцця".

"НІКОЛІ НЕ ПРАДАМ СВАЮ ДУШУ"

КАНФЕЦІ

Новы год без жменькі снегу,
Быццам снегу больш няма,
Дажджавыя хмары ў небе
Доіць шэрая зіма.

Шэра і ў жыцці без сонца,
Шэра без дабра ў жыцці —
Зверху сыплецца бясконца
Абяцанак канфэці.

Трошкі жартаў, трошкі смеху,
Замышаных на хлусні, —
Не хапае праўды снегу
І марознай чысціні.

Карагодзіць святая ёлкі,
Ды замест святла ў душы
Асядае смутак золкі,
Бы на свяце ты — чужы.

Дзе ён, думак свежы вецер?
Абяцанак канфэці
Прыкрывае ціха зверху
Гразь і горыч у жыцці.

З тупіка шукаем выйсце.
Свет няўтульны, як турма.
Доіць хмары дажджавыя
Невясёлая зіма.

Умацуй нас верай, неба,
Сілу дай у смуты дні,
Каб дажыць да праўды снегу
І марознай чысціні.

СЁМЫ ДЗЕНЬ ЯШЧЭ НАПЕРАДЗЕ...

Генрыху ДАЛІДОВІЧУ

Свет наш,
Ведаем здавён,
Бог стварыў
За шэсць рабочых дзён.
А на сёмы дзень
Спакойна Бог
Адпачыць на воблаку прылёг.

Свет ствараць — занятак боскі,
Ды адважыўся мастак
І стварае свет свой —
Гарады і вёскі,
Сцежкі палявыя
І бальшак,
Свет —
З зямлёй і небам,
Свет —
З людзьмі,
Робатай і надзённым хлебам.
Каласіцца жыгта,
Беляцца палотны.
І дыміцца войнаў след —
Ён прыгожы,
Ён пяшчотны,
Ён і жорсткі,
Гэты свет.
Цэнтр яго на радаводу схеме
Не ў біблейскім Віфлееме,
Не ў далёкім Рыме —
Тут ён,

На сваёй радзіме.
З гарадоў сталічных
І глухіх паўстанкаў
Налібок клічуць,
Вёска Янжавічы,
Хутар Амшарок —
Спадчыннае поле,
Луг,
Барок.
Тут і першы крык,
І першы ўрок —
Цэнтрам свету
Стаў ён,
Родны хутарок.
Не кажыце, што малы,
Не кажыце, што былы,
Старасвецка-сумны, —
Тут і сёння ходзяць думы,
Як духоўнасці паслы,
Шчанючок вішчыць нязлы,
Вокны свецяцца ўначы,
Каб не заблудзіўся —
У дзяцінства ідучы.

І мастак шчырэ,
Творыць не рукамі —
Сэрцам чулым.
Свет шырэе,
Свет яго глыбее —
У мінулым,
Страсці чалавечыя кіпяць —
Людзі гаспадарыць,
Мараць,
Пад крыжамі спяць...

Колькі дзён прайшло —
Не ў галаве:
Ён, мастак,
Наступным днём жыве.
Сёмы дзень яшчэ наперадзе,
І душа — у творчым верадзе:
Шмат работы —
Вось такім парадкам
Свет стварыць
І перадаць нашчадкам.

ЖАБРАКІ

Звёў іх, з торбамі, Бог.
На развілцы дарог.

— Адкуль, бабка, ідзеш?
— З дому, дзед.
— Што, бабка, нясеш?
— Пенсію на абед.
— А куды, бабка, ідзеш?
— На той свет.

І пайшла цераз сілу —
За парог небасхілу.

БУСЛЫ

Падсуседзі мілья над хатаю,
Бачыў я ў старой буслянцы
Вашы, так бы мовіць, танцы:
Смешна вы тапталіся, цыбаты.

Клекаталі ўзбуджана ад радасці.
Ззаду цяжкая дарога —
З краю-выраю чужога
Прыляцелі вы вясновай раніцай.

А цяпер, гляджу, і вам нявесела.
Вёску клекатам не будзіце,
Як і мы, бывае, людзі,
У гняздзе сваім насы навесілі.

Восень неба хмарамі зацягвае.
Як тут не навесіш носа?
Час збірацца ў вырай новы,
А дарога — дальняя і цяжкая.

Ці вясна сустрачаю парадзе?
Вас, самотных і халодных,
Мне шкада цяпер, як родных,
Мікалаеўцы мае крылатыя.

АКВАРЭЛЬ

Нябёсы журбою замглены,
Зямля пабалеела ўнізе.
Зімуюць у выраі кроны —
Адны ствалы засталіся.

Блакітны стажок у лузе.
Зялёны крыжык яліны.
І я тут недзе журуся —
За вузкім акенцам карціны.

•
Добрая ці дрэнная прыкмета?
Заляцела ў восень страказа —
І на вейцы бабінага лета,
Светлая, застыла, як сляза.

Я хацеў бы, каб і ты, каханая,
Заляцела так у маразы.
Загадаў жаданне —
І дыханнем
Дакрануўся да жывой слязы.

Пэўна, гэта добрая прыкмета:
Не скацілася ў нябыт сляза
З кветкі — вейкі бабінага лета,
А ўзяцела ўверх, як страказа.

ПАВУЦІНКА

Адбуяла вясна,
Раскашуюць пад сонцам
Палеткі, лясы,
Ды ўплялася, гляджу,
У твае валасы
Павуцінка адна.

Дарагая цана
За памылкі мае,
За блуканні па свеце
Гэта першая нігачка
Восені ў леце —
Павуцінка адна.

Серабрыцца яна,
Як журботна-шчымлівы
Дакор мне, каханая,
На красёнцах жыцця
Заснаваная рана
Павуцінка адна.

•
Сваіх настаўнікаў любіце.
Яны выводзяць вас у свет,
Яны клапоцяцца як след
Пра школы ўсёй аўтарытэт, —
Сваіх настаўнікаў любіце.

Сваіх настаўнікаў любіце,
Ламайце дробных крыўд бар'ер
І іх апраўдвайце давер
І ў новым веку, і цяпер, —
Сваіх настаўнікаў любіце.

Сваіх настаўнікаў любіце,
Усіх, адсутных і жывых,
Каб вас любілі, як і іх,
На лёсу сцэжках крыжавых, —
Сваіх настаўнікаў любіце.

Л. П. КАРАБЕНКУ

Жыццё крутое выпрабуе на злом,
Зацепіць часам ноччу зорку
ці бярозу,
Як быццам хтосьці добры так,
сваім святлом,
І да майго жадае далучыцца лёсу.

Я не губляўся дома, у лясной глушы,
Не закруціў і вір
сталічнага вакзала —
Святло ў акне начлежным
і святло ў душы,
Як Божы знак,
з дарогі збіцца не давала.

Каб сіл набрацца, я,
знябыты пілігрым,
Вяртаўся ў малодосць,
да землякоў і мамы.
І не зламаўся, пэўна, дзякуючы ім,
Хоць і ў мяне на сэрцы
засталіся шрамы.

Яшчэ не раз мурашнік зла разварушу
І сам не раз, магчыма,
памылюся ў нечым,
Але ніколі не прадам сваю душу
Ніякім д'яблам —
у абліччы чалавечым.

Жыццё крутое выпрабуе на злом.
Я сам хачу зацепіць зорку ці барозу,
Я сам хачу не ценем,
а жывым святлом
Хоць трошкі далучыцца
да чужога лёсу.

Міколу ВОРАНАВУ — 60

Мікола Воранаў з тых, хто жыве на перыферыі (цяпер на Шакроўшчыне), але чыя творчасць пазбаўлена перыферыйнасці, бо напоўнена пільным роздумам аб жыцці, глыбокім пранікненнем у характары персанажаў. Нарадзіўся Мікалаі Гаўрылавіч 13 снежня 1936 года ў вёсцы Віры Гарадоцкага раёна. Скончыўшы Азяркоўскую сямігодку, працаваў камбайнерам. У 1955—1959 гадах служыў на Балтыйскім флоце. З 1959-га — на журналісцкай рабоце: літсупрацоўнік суражскай раённай газеты “Кліч Ільіча”, аршанскай газеты “Ленінскі прызыў”, загадчык сельскагаспадарчага аддзела сенненскай раённай газеты “Ленінская іскра”...

Першае апавяданне “Асінавае шула” апублікаваў у 1963 годзе ў газеце “Віцебскі рабочы”. Асобнымі кнігамі выйшлі зборнікі апавяданняў і аповесцяў “Ветраны дзень”, “Перад адлігай”, раман “Маланка паліць жыта”. Выступае М. Воранаў і з вершамі. Асобныя яго творы змешчаны ў перыёдыцы — апошні з іх аповесць “Цень прашчур” ў дзевятым і дзесятым нумарах часопіса “Маладосць” за сёлетні год.

З 60-годдзем, шанюны Мікалаі Гаўрылавіч! Новых вам жыццёвых і творчых поспехаў!

Мікола ВОРАНАЎ

РУЖОВЫ ПРЫВІД

АПОВЕД ЕГЕРА

Прадчуваючы, сну не будзе, я лёг не распранаючыся. Удодні, а мо і ўначы, абавязкова падыме тэлефонны званок, хто-небудзь напамніць, не забывай, маўляў, паляванне будзе — “каралеўскае”... У мяне яно ўжо не першае, нібы і прывык, а ўсё роўна непакоіўся: каб усё ладней атрымалася — галава дзяржавы будзе паляваць. Залетаць была гэта галава ў пушчы — і зноў прыехала. Панадзілася. Тое, залеташняе, паляванне ўдалося, Хрушчоў задаволіўся, і на падпітку ўсё называў мяне Апалонам, а не Апанасам. Таксама захмялелы, я такі нарэшце рызыкнуў, напамніў, што Апанас, а не Апалон. Кінуўшы галавой: няхай сабе Апанас, усё роўна, — Хрушчоў праз хвіліну-другую пацікавіўся: “Як думаш, Апалон, трэба над падкормачнымі пляцоўкамі паляўнічыя вышкі?” Сам ён адмовіўся паляваць з вышкі — значыць, супраць. Угадаўшы ягоную думку, я адказаў, што сапраўдны паляўнічы не палезе на вышку страляць. Згодна хіснуўшы галавой, Хрушчоў плюнуў сабе пад кароткія ногі і раптам вылаяўся: “Архараўцы, а не паляўнічыя. Прызджаюць па дармавое мяса, кузькіну маць!”

Два гады мінула, а здаецца, нібы ўчора чуў.

Не памятаю, як заснуў і ці доўга спаў, але было яшчэ цёмна, калі пачуўся тэлефонны званок. Я зняў трубку і пазнаў голас Мазурава: “Усё гатова, Апанас Касьянавіч?” Я адказаў, што вечарам раз-меркавалі каму куды: вострым пушчанскім камуністаў пойдучы загоншчыкамі, сам буду ў рог трубіць”. Мазураў пахваліў: “Добра трубіць, чуў. Параша не перашкодзіць? Не глядзёў?”

Паклаўшы трубку, я паглядзеў у акно. У шызьм змрок бялеў дол. Хуценька аперануўся і выбег на двор. Дробны сняжок прыцерушыў дол у прагалінах, а пад дрэвамі зямля чарнела. Снег не перашкодзіць паляваць, а паможа: вепры вяртаюцца ў гущавіну па сваім следзе — на ім і будзе перасцігаць здабычу галава дзяржавы. “Скора, мабыць, раніца”, — падумаў я, ступаючы на ганак. І толькі ўзышоў, пачуўся прыглушаны гул. Заслізгала па дрэвах святло фараў. Едуць... З цёмнай павароткі ля грудка вынырнула “Чайка”, другая... Чорны лак, бліскучы нікель, пазалота. Сажнёвага росту мужына адчыніў дзверцы, і з кабіны выкуліўся прыземісты мужычок, шлапак у капелюшы. Я пазнаў Хрушчова. З-за спіні целахоўнікаў падбег Мазураў, штосьці сказаў Хрушчову і пачаў аглядацца. “Мяне шукае...” — зразумеў я і паказаўся яму.

— Дзе твае?... — запытаў Мазураў.
— Бягуць вунь.
Ад суседняга дома беглі, чамусьці нагнаючыся, загоншчыкі. “Як партызаны...” — прыйшло ў галаву. На слупах, на дрэвах гарэла святло, было відна, як удзе я. Я зірнуў на Хрушчова — быў ён ужо ў каракулевай кучомцы, і след прастыў капелюша. Каля Хрушчова стаяў яшчэ адзін у гэтакай кучомцы, толькі з цэшкай, і я пазнаў маршала Цімашэнку — таксама

быў той раз у Белавежы.

Спыняючыся на ўзбочыне дарогі, загоншчыкі нясмела ківалі галавамі, вітаючыся з усімі і ні з кім, і ніхто з імі ў адказ не павітаўся. Усе чакалі, чакаў і я. Зноў пачуўся гул, толькі гусцейшы. Мацяючы фарами змрок, падруліў грузавік — у кузаве поўна людзей і скрынак. Са скрынак пачалі перакладаць у рэчавыя мяшкі бутэлькі, бляшанкі і бог ведае што яшчэ.

Пачакаўшы, Хрушчоў павярнуўся да Мазурава:

— Не будзем траціць залатога часу. Дзе старшы егер?

— Тут, — адгукнуўся я і спыніўся насупраць яго.

Хрушчоў пільна паглядзеў на мяне.

— Бышчам бы знаёмы, а пазнаць не магу... Той, што быў тады?..

Я адказаў: той.

— Прыпамінаю, прыпамінаю. — Хрушчоў паправіў кучомку. — Толькі забыў, як зваць.

Не думаючы, я паспешліва адказаў: Апалонам...

Мазураў здзіўлена паглядзеў на мяне, але прамаўчаў, толькі паціснуў плячамі.

— Ну вядзі, Сусанін, — пажартаваў Хрушчоў.

Світа цугам пацягнулася за мной — галавою быў цяпер я. Сяды-тады азіраўся. Тыя, з сідарамі, паадставалі. Хрушчоў пасопваў за спіной. Мазураў з Цімашэнкам цюпалі ўпобачкі з ім.
За мастком цераз ручай я павярнуў на Віжоў. Світала. Пад глухімі шатамі вясела смуга. Збаўляючы крок, я прыглядаўся, ці не пакінуў вепр след на сняжку. Па дрэвах слізганула святло запозненага сонца. Прайшлі кіламетры два. Перад Віжоўем дрэвы расступіліся, адкрыўся прагалак. Тут павінна быць вепручыная сцежачка — ходзяць на пакорм у старыя дубы, на вадалой у Лоўму. Прыглядаўся — ні сцежачкі, ні следу. “Мусіць, згубілі пад снегам стары след. Павінен быць новы. Дзе?” Нібы ўгадаўшы, пра што я думаю, Мазураў запытаў: ці скорая? Я наўгад пабаяўся: скорая. Не пратупалі і кіламетра, зноў Мазураў запытаў, ці скорая. Хрушчоў маўчаў, толькі пасопваў. Але такі не выцерпеў.

— Ці не казаў я — Сусанін...

На гэты раз Хрушчоў сказаў не жартам — і ніхто не засмяяўся: нямажна. Насцярожаны, я чакаў — вось-вось Хрушчоў пачне лаяцца.

Пранесла. Рухаліся ціха, абы-абы. Вочылі на баках.

Раптам Хрушчоў раскаціста зарагатаў, кучомка спаўзла на патыліцу, агаліла гарачую галаву.

Аглядаючыся, Мазураў пацікавіўся:

— Штосьці ўспомнілі, Мікіта Сяргеевіч?

— Убачыў і ўспомніў. Тут, у пушчы, падкормачныя пляцоўкі і там, у Крамлі, гэтыя ж кармушкі. Тут ласі з вепрамі на дзяржаўным забеспячэнні, там Кагановіч з Молатавым... Яшчэ Шапілаў...

Мазураў эканомна ўсміхнуўся:

— Вы ж, Мікіта Сяргеевіч, спіхнулі іх з Алімпа...

Хрушчоў перастаў смяяцца.
— Толькі і ўсяго. Як жывіліся, так і жывяцца ў крамлёўскай сталойцы... Пайкі, ільготы... Гадуюцца, бы зайцы ў капусце. А калі б верх узалі яны?..

Ужо было вядома ўсёй краіне, што ў “кампаніі” Сталіна і Берыя, Молатава і Кагановіча хапалі відных дзеячаў і простых людзей, ламалі косці, адбівалі ныркі, а пасля здэкаў расстрэльвалі. І сам Хрушчоў, збіраючыся на прыём да Сталіна, на ўсякі выпадак развітваўся з сям’ёй. Сталін не любіў яго, абзываў “скамарохам” — значыць, не сёння-заўтра...

Але законніца Феміда, аданіўшы жартаўлівае Хрушчова, сама пажартавала: дала магчымасць яму выкрыць Сталіна. Прамова аб кульце асобы скаланула краіну. Аднак Сталін, мёртвы і выкрыты, супраціўляўся, пагражаў. Напорысты Хрушчоў выкінуў яго з Маўзалея, павыкарчоўваў па краіне помнікі — згіль, люцыпар.

Дзякуй, Феміда: пакончана.
Калі ж Хрушчоў у зале ААН тупнуў аб падлогу босай нагой, а знятым чаравікам грукнуў па трыбуне, лаячы капіталістаў, Сталін і ў магіле закрываў: “Скамарох...”

Сонца паднялося, пацяплела. Кволя сняжок раставаў. Ні следу, ні паху — шукай ветру ў полі. І толькі падумаў я так, згледзеў след пад лаячынай. Разгледзеў — нядаўні след вепра. Узрадаваны, гукнуў: “Ёсць!..” Падбеглі Мазураў з Цімашэнкам, прывалюхаў Хрушчоў. Павесялелы, пацешыў плячамі — скорая...

Загоншчыкі пусціліся паўз след туды, у глушэчу. Я папярэдзіў: “Як затрублю ў рог, крыгчыце, ганіце сюды...” — і звярнуўся да Хрушчова:

— Пройдзем, Мікіта Сяргеевіч, далей — тут, на галывіне, нас відаць.

За лясчыннікам стаяла таўшчэзная асіна. Хрушчоў прытаіўся за ёй, а нам — Цімашэнку, Мазураву і мне — даў знак адсыці, не стаяць пад рукою ў яго. Мы прыселі ў лясчынніку. Падшыло двое ахоўнікаў, таксама прымасціліся. Цяпер увесь клопат — чакаць.

Хрушчоў, мусіць, не царпелася: углядаўся, прыслухоўваўся, прысядаў на кукарэчкі. Камлюкаваты, дужы: І ў смеласці яму не адмовіш. Перад тым, як асудзіць Сталіна, ён выкрыў, арыштаваў Берыю. Спазіліся на колькі гадзін — крыві пралілося б не менш, чым пры тым, васапаватым нелюдыю.

Ні ў палітыцы, ні ў дзяржаўнай будове Хрушчоў не мяняў нічога. Лінія партыі, меркаваў ён, роўная і добрая, толькі Сталін нядобры. І я не разумеў: як нядобры Сталін правёў добрую лінію?

За спіною ў мяне штосьці трэснула — раз, другі... Я аглянуўся — Мазураў лускаў арэхі: панасыпалася пад лясчыннай хоць жменья бяры. Вылежаліся, выпелі. Ядро за ядром вымаў ён з палусканага шкарлупіння і кідаў у рот. Мне раптам прыйшло ў галаву: ці дастанецца сёння яму на арэхі?.. Той раз Хрушчоў прабіраў яго за кукурузу: сее кукурузу толькі ля дарог — глядзіце, маўляў, якая ў нас! — а за дарогамі цвіла канюшына, шугала цімафееўка. Абзавалішы Мазурава “травапольшчыкам”, Хрушчоў як у бубен біў: “Няўжо не разумееш, кукуруза — палітычная культура”. Мазураў адспрэчваўся: “Я разумею. Вось каровы не разумеюць — ім трэба кармавая культура, а не палітычная...” Твар Хрушчова пабарвеў, вушы ўскінупілі тырчком, як у пугача. Пачаў стукань кулаком сабе па калене — стала ў пушчы не было — і лаяць не аднаго Мазурава, а ўсіх беларусаў: “Нахлебнікі!.. паўзлазілі на шыю Расіі, Украіне...” Змаўчаць бы Мазураву, няхай плявузгае, але, пакрыўджаны, ён запярэчыў: “Беларусь намнога пераўзышла Украіну па вытворчасці малака і мяса ў разліку на сто гектараў сельскагаспадарчых угоддзяў”. Хрушчоў гэта ведаў, і разумеючы, што прайграў у спрэчцы, распякаўся ў лаянцы.

Як будзе сёння?

Час ад часу я паглядаў на гадзіннік: трубіць у рог ці яшчэ пачакаць? Затрубіш

не ў час — сапсуеш паляванне.

На прагалачак вабягла з крушынніку ліса, панюхала каля купіны і пачала разграбляць мох. “Мышкус...” — шапнуў я Мазураву. Ад сонца рыжае футра лісы палымнела. Паграбе лапамі — азірнецца, паграбе — зноў...

“Ці убачыць Хрушчоў?.. — закарцела мне. — Няхай бы убачыў, палюбавалася”.

Пасоўваючы кучомку на лоб, Хрушчоў раптам угнуў галаву, знерухомеў — убачыў. Пародзісты твар расплыўся ва ўсмешцы — смяяліся вочы, смяялася дзівка на носе, пульхныя губы і нават кучомка на лбе. Паклаў стрэльбу на калені, засунуў тоўстыя пальцы ў рот. “Няўжо свісне?..” — здзіўўся я. Перадумаў, выняў пальцы з рота, гукнуў: “Здароў, Патрыкеўна!” Ліса ўзяла галаву на голас, крутнулася і скачкамі пусцілася ў зараснік.

Пахла прэлым мохам, счаўрэлымі воўчымі грыбамі. Высока над старадрэвінамі загуў верталёт. “Чаго яму тут трэба?.. — папракнуў я ў думках. — Спудзіць звера”. Верталёт паляцеў пад Воўсішча, у старасвецкія дубы, дзе пасля палявання будзе вячэра пад “патрыярхам пушчы” — дубам, якому, вызначылі навукоўцы, каля шасцісот гадоў.

Я глянуў на гадзіннік і затрубіў у рог. Хрушчоў азірнуўся, паківаў мне пальцам: “Падьдзі”. Здзіўлены — чаго яму? — я падбег. Хрушчоў узяў у мяне рог і, не выціраючы, падзьмуў. Дзьмуў, напінаўся, а трубіць слаба. Вярнуў мне рог, прыслушаўся. Здалёку даносілася: “Го-го-го... го-о-о”. Глухое водгулле доўга вярталася з пушчанскіх нетраў. Хрушчоў запытаў, ці пойдзе вепр, ці скорая. Я запэўніў: скорая, трэба напатагове быць, — і вярнуўся ў сваё сховішча, молячы бога, каб пасла вепра на паляўнічага. Ведаў, Хрушчоў не прамажа — на стрэльбе ў яго аптычная лінза, — галоўнае, каб загоншчыкі выгналі звера.

Удалага палявання хацелі і Мазураў з Цімашэнкам. Сяды-тады Цімашэнка паглядваў пад Воўсішча, туды, дзе пад 600-гадовым дубам будзе вячэра, і раптам спытаў, ці праўда, што пад тым дубам балявала пасля палявання світа князя Радзівіла.

— Ёсць такое паданне... праўда ці не... — адказаў Мазураў, і відаць было, што ён абыякавы і да “радзівілаўскага” дуба і да “вялікага паляўнічага”. Чуў я, і не раз, Хрушчоў неадлюбівае Мазурава, а Мазураў церпіць Хрушчова “толькі па іерархіі”. Не разумеў я: чаму Хрушчоў не любіць Беларусь? На пленуме ЦК КПБ Мазураў чытаў даклад па-беларуску. Хрушчоў пры ўсім абарваў яго: “Гавары па-руску. Чым хутчэй беларусы загавораць па-руску, тым хутчэй увойдуць яны ў Камунізм”.

Не ведаю, як хто, а я не верыў ані, што будзе той Камунізм. “Ад кожнага — па здольнасцях, кожнаму — па патрэбнасці”. Абы-што: па патрэбнасці... І дурню зразумела: патрэбнасці ў кожнага вялікія, а вось здольнасці...

“Го-го-го-о...” — зноў пранеслася пад шатамі, ужо бліжэй, і я зразумеў: гоняць... Усцешаны, што бог усміхнуўся мне — паляванне ўдасца — я нецярпліва глядзеў на прагаліну. Было ціха, толькі пастукваў дзясел па сухастойне. Хвілін праз пяць зноў пранеслася гоканне загоншчыкаў. “А, можа, наўздагад крыгчыць? Выпуджваюць усялякую?..” На мінулым паляванні так і было: крыгчалі, набліжаліся, а вепра не выпудзілі. Шукалі новы след у глушэйшым кватрале.

Раптам хруснула, праз хвіліну яшчэ... Хтосьці рохнуў... Прыпалі да зямлі, сачылі... З чэзлага ажынкіна вытыркнупалася цёмна-рудая спіна — вепр... Я зірнуў на Хрушчова — цэліцца з калена. “Паклаў бы рулю на сух, зручней...” — падумаў я. Грымнуў стрэл, вепр віскнуў. “Параніў ці забіў?” — не зразумеў я. Хрушчоў трухам павалюхаў да звера. Ведаючы, што ранены вепр раз-юшана кідаецца на стралка, я крыкнуў Хрушчову... Але дарэмна — старога вераб’я на мякіне не ашукаеш: не даб’ягаючы да звера, Хрушчоў прыцэліўся другі раз...

Праз хвіліну ішчальным колам абступілі вепра — ляжаў на жываце, раскірэчыўшы заднія ногі, выскалены, нашашэраны. Цімашэнка ткнуў ботам у бок: “Гатоў!..” Вепр храпнуў, маршал адскокчыў, пабялелы, выбухнуў рогат: маўляў, маршал ледзь у штаны... Я перарэзаў вепру горла, каб сышла, не запяклася кроў усцерадзіне, хаця ведаў: есці гэтага вепра не будуць — мяса ў старога звера ёлкае і смардзючае, — упалывалі дзеля забавы, спатолілі цікаўства...

Прыбеглі загоншчыкі. Хрушчоў пахваліў: “Прама на мушку выпудзілі звера. — Азірнуўся. — Дзе гаспадарнікі?..”

Гаспадарнікі — гэта, якія ішлі з сідарамі — чакалі на сіджынцы на Воўсішча. Паслалі да іх “ганца”. Хвілін праз дзесяць загоншчыкам далі гарэлкі, каўбасы, кансерваў, і яны заспяшаліся пад вышку. Я памкнуўся з імі, але Хрушчоў сказаў: “Будзеш з намі, Апалон...”

Дуб у тры абхопы ўзвышаўся на грудзе. Ад яго паадб’ігалі, недалёка, маладыя суродзічы. Дол быў злычаваны вепрамі.

(Працяг на стар. 12)

КВЕТКИ
ЛЮБИМАЙ
АКТРЫСЕ

29 лістапада ў Нацыянальным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы прайшоў вечар, прысвечаны 60-годдзю народнай артысткі Беларусі Марыі Захарэвіч. Павіншаваць таленавітую і любімую актрысу прыйшлі ў купалаўскі тэатр калегі, прыхільнікі яе самабытнага таленту, шырокая грамадскасць беларускай сталіцы.

На здымку: у час юбілейнага вечара актрысы.
Фота Мікалая ПЯТРОВА, БЕЛТА

ЮБІЛЕЙНЫ
ВЕЧАР ВАЛЕРЫЯ
ФІЛАТАВА

У Нацыянальным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы прайшоў юбілейны вечар заслужанага артыста Беларусі Валерыя Філатава. Павіншаваць актёра прыйшлі калегі са сталічных тэатраў, тэатральная грамадскасць. А потым гледачы ўбачылі спектакль "Лес" паводле п'есы А. Астроўскага, дзе Валерыя Філатаў сыграў Шчасліўцава.

На здымку: з юбілеем Валерыя Філатава
віншуе старшыня Беларускага саюза
тэатральных дзеячаў вядомы драматург
Аляксей Дударай.

Фота Мікалая ПЯТРОВА, БЕЛТА

"ШЧЫРА ВАШ,
ЯКАЎ
НАВУМЕНКА", —

такую назву мае новая сольная праграма вядомага эстраднага спевака, прэзентацыя якой адбылася ў Белдзяржфілармоніі.

Саліст Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі Якаў Навуменка — талент шматгранны. Яго ведаюць у рэспубліцы, як выканаўцу фальклорных, народных песень і сучасных эстрадных твораў. А апошнім часам спявае усё актыўней выступае ў ролі кампазітара. І гэта яшчэ раз засведчыла новая канцэртная праграма.

На вечары гучалі песні самога "імянінніка", беларускіх паэтаў і кампазітараў, рэтра-шлягеры. Шмат апладысмантаў заслужылі лірычныя кампазіцыі. А дапамагалі Якаву Навуменку ў стварэнні сапраўднага свята песні Дзяржаўнага канцэртнага аркестра пад кіраўніцтвам народнага артыста Беларусі Міхаіла Фінберга, ансамбль "Камерата", вядучая канцэрта, народная артыстка Беларусі Зінаіда Бандарэнка. Усе песні гучалі ў жывым выкананні, без фанэграма.

Уладзімір МАЗГО

З вялікай цікавасцю прачытала ў 46-ым нумары "ЛІМа" нататкі паважанейшага чалавека — народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча "Свята — гэта добра, але..." Ягонныя думкі пра Рэспубліканскі фестываль "Іграй, гармонік!", па-прафесійнаму глыбокія і па-чалавечы шчырыя, уразілі мяне тым сапраўдным болем, які адчувае аўтар за будучыню нашай культуры, за яе духоўнасць, густ, сапраўдную народнасць.

Мяне наогул вельмі кранула тое, што чалавек такой велічыні цалюткі дзень прысвяціў сядзенню ў зале. І тое, як ён уважліва назіраў за дзеяй на сцэне. І тое, з якой павагай да яго ставіліся суседзі-гледачы, дзяды і бабулі — асноўныя "фанаты" фестывалю. І яго прысутнасць у зале стала для мяне той асабліва важнай прыкметай значнасці гэтага нованароджанага свята. Таму палічыла неабходным прадоўжыць гаворку пра тыя фестывальныя дні.

БЛІЗКАЕ, ЖАДАНАЕ, ЧАКАНАЕ

ЯШЧЭ РАЗ ПРА ФЕСТИВАЛЬ "ІГРАЙ, ГАРМОНІК!"

Я даўно ўжо думала над тым, чаму такі фэст на рэспубліканскім узроўні дагэтуль у нас не праводзіўся. Бо папулярнасць гармоніка і вялікая цікавасць да яго як у аматараў, так і ў прафесійных музыкантаў надзвычайная. Ведаю, што святы гармоніка ўжо праводзіцца ў многіх кутках Беларусі. Ды і сталічны фэст "Мінскі гармонік" з 1991 года стаў адной з адметных культурных падзей кожнай восені, выклікаючы цікавасць у мноства людзей.

Летась мне давалося папрацаваць на фэсце са сваім народна-інструментальным гуртом "Баламуты" Беларускага ўніверсітэта культуры. Настолькі цікава ўсё было арганізавана, што мы дагэтуль успамінаем! Тады ж адбылося пашырэнне межаў "Мінскага гармоніка": запрасілі гасцей з абласцей рэспублікі. І выявілася, што ад жадаючых няма адбою. Заявак было столькі, што давалося даволі жарстка адбіраць удзельнікаў.

Такім чынам, рэспубліканскае свята гарманістаў жыццём падказана, як кажучь, "знізу". Столькі талентаў, столькі самародкаў у нас на Беларусі, што павінны ведаць іх не толькі ў роднай вёсцы ці раёне. Ды і музыкантам хочацца паказаць сябе, на іншых паглядзець, новыя інструменты паслухаць, а то і памацаць. У добрай справе паўдзельнічаць ды людзей парадаваць. Як прызналася мне адна з удзельніц: "Ведаецца, як хораша, што магу я восенню гэтай са сваіх гумавых ботаў вылезці, узуцца прыгожа ды і на сталічнай сцэне паказацца. Ой, якое ж гэта для мяне свята!"

Так што ідэя фэсту не ў гарадскіх кабінетах выпела, карані яе ў самай глыбінцы. Дарэчы, аналізуючы штогод пастаўскі фестываль "Звіняць цымбалы і гармонік", ужуры якога працую, заўважыла, што гарманістаў сярод удзельнікаў з кожным годам усё больш. Конкурс "Хто

каго", традыцыйны для гэтага фестывалю, спакваля робіцца спаборніцтвам менавіта гарманістаў — так многа іх з'яжджаецца. Гармонік стварыў там вельмі моцную канкурэнцыю іншым інструментам, якія таксама павінны развівацца ў творчасці. Таму своеасабліва "разгрузка" пастаўскага фестывалю — таксама важкі довад на карысць "фірменнага" фэсту для прыхільнікаў гармоніка.

Нарэшце, вось ён — Першы рэспубліканскі. Ужо з 10 гадзін раніцы Палац культуры Белсаўпрофа поўніўся народамі. У фэе разгарнулася цудоўная выстаўка музычных інструментаў з прыватных калекцый Уладзіміра Грома, Дзмітрыя Равенскага, Міхаіла Слізкага. Тут і духавыя, і ўдарныя інструменты, але найбольшую ўвагу прыцягнулі, вядома ж, гармонікі. Тым больш, што іх уладальнікі могуць самі паказаць, як трэба па-сапраўднаму на іх іграць, ды і ўсім жадаючым не адмаўляюць, калі тыя паспрабаваць інструмент захочуць. Так што не выстаўка атрымалася, а сапраўдная творчая лабараторыя. Дык жа якая карысць з інструмента, які не гучыць? Не было там няздарных нашых гармонікаў "Нарач", што штампе вядомая беларуская фабрыка. Былі сапраўдныя інструменты, майстры зробленыя, з душой, з паняццем, з выдумкай. Іграць на такіх інструментах — мара і маіх "Баламутаў", вымушаных змагацца з "Нарачамі"... Што ж, серыйны выбар музычных інструментаў у нашай рэспубліцы, дзе спрадвеку была найвысокая народна-інструментальная культура, — сёння балючая тэма. Для асобнай размовы.

А фэе між тым гуло і спявала, іграла ды танчыла, бо такія ўжо людзі там сабраліся. Здавалася, што калі б і не было арганізаванага свята на сцэне, фэе жыло б

сваім святам. У кожным кутку — свой гарманіст як цэнтр кампаніі, ля яго адразу пачынаюць сваё спаборніцтва прыпевачніцы, не даючы адна адной перадыху. Пасярэдзіне ўжо танцы наладзілі. Тут табе і вальс, і падыспань, і нарчанька, і полька, і кракавяк. Мужчыны ладна так падхопліваюць кабет і цырымонна вядуць іх у танцы. А тыя кабеты, каму недаставала кавалера, самі ў пары бяруцца. Бо як жа можна пад сценкамі туліцца, калі гучыць музыка. Ды грае не абы-хто, а баранавіцкі "Фэст" — гурт, вядомы ў рэспубліцы; спецыяльна запрошаны ў якасці гасця на "Іграй, гармонік!"

А потым гульні наладзіліся, ды такія ж цікавыя! Удзельнічала ў іх усё фэе, бо было там ну як у жыцці: дзве суседкі на гулянцы падбіраюць нявестку для трэцяй, у якой халасты сыноч вельмі ж нясмелы. Таму выбраць дзеўку трэба бойкую ды языкастую. Вядома ж, з прыпевачніц. Тыя за словам у кішэнню не палеуць, з такою не збудзішся. Усёй грамадой выбіралі тую нявесту, а ўжо дзеўкі стараліся! Не за граматы якую ж спаборнічалі — за хлопца добрага. А ў наступнай гульні ўсе дружна дапамагалі дзёўчыне хлапца абраць, і вядома каго — з гарманістаў! Наладзіла гульнівую праграму група "Каляндар", у якой бяруць удзел студэнты ўніверсітэта культуры. А рыхтуюць яны свае праграмы ў гарадскім цэнтры культурна-дзелавога супрацоўніцтва "Агмень" пад кіраўніцтвам Ніны Капусцінай.

У зале пачыналася галоўнае. Сапраўднымі імяніннікамі выглядалі на цырымоніі адкрыцця ўдзельнікі з усіх шасці абласцей Беларусі і са сталіцы. Тут і сівыя белабародыя дзядкі і зусім малыя хлопчыкі і дзёўчаткі. Шмат маладзі. Усе ў прыгожых строях, у руках пералаіваюцца на розныя колеры гармонікі...

Кіно

МАСТАК ДЗЕЛІЦЦА АДКРЫЦЦЁМ

РЭТРАСПЕКТЫВА ФІЛЬМАЎ АНДЖЭЯ КАНДРАЦЮКА

Імя Анджэя Кандрацюка вядома ў нас пакуль толькі невялікаму колу сапраўдных знаўцаў кіно. Адкрыццё гэтага яркага таленту для беларускага гледача, як гэта нярэдка здаралася ў мінулым, адбываецца з вялікім спазненнем: першыя свае фільмы Кандрацюк зняў яшчэ ў сярэдзіне 1960-х гг. Для вечнасці трыццаць гадоў — імгненне. Для кіно — гэта шмат: сёння грамадскія прырытэты сталі іншымі, што выклікала да жыцця

іншага героя, папулярнасці набылі новыя жанры, істотна абнавілася кінамова, з'явіліся незвычайныя тэхнічныя магчымасці, якія выклікалі змены не толькі ў арганізацыі кінапрацэсу, але і ў эстэтыцы кінавідовішча, адбылася змена пакаленняў гледачоў, выхаваных ужо на іншых узорах. Можна толькі пашкадаваць аб тым, што наша сустрэча з А. Кандрацюком не адбылася раней.

У наэлектрызаванай атмасферы сённяшняга дня фільмы Кандрацюка ўразілі сапраўднай цэпльняй, святлом і інтэлігентнасцю, якая, на вялікі жаль, адыходзіць з нашага жыцця: грамада аддае перавагу іншым каштоўнасцям. У тым, што Кандрацюк прыйшоў да нас цяпер, ёсць нейкая свая важная заканамернасць.

Гэтага не маглі не адчуць тыя гледачы, якія тры дні запаўнялі залу кінатэатра "Перамога", дзе праходзіла рэтраспектыва вядомага польскага рэжысёра, актёра і сцэнарыста. Кінатэатр стаў свайго роду паслом польскага кіно на Беларусі, не даючы сціхнуць цікавасці да кінематографіі нашых суседзяў і захоўваючы даўняе традыцыі двухбаковых сувязей. Толькі на працягу апошняга года

мінчукі змаглі пазнаёміцца з апошнімі работамі вядучых польскіх рэжысёраў, паглядаць рэтраспектыву Фелікса Фалька і Яна Якуба Кольскага. Важная роля ў развіцці гэтых кантактаў належыць супрацоўнікам Польскага інстытута і пасольства Польскай Рэспублікі ў Мінску.

У праграме паказу было прадстаўлена чатыры фільмы, якія дазваляюць меркаваць пра творчую эвалюцыю Анджэя Кандрацюка. Ужо ў ранніх фільмах ("Зачараваныя" і "Маналог трубацы") на поўную сілу прагучала тэма, якая стане галоўнай ва ўсёй яго творчасці: непаўторнасць чалавечай асобы і яе права на недацікальнасць. Дзіўна, што героі рэжысёра — не рафінаваныя інтэлектуалы з іх адвечнай раздвоенасцю, а

так званыя звычайныя людзі, якіх цяжка вылучыць у натоўпе — настолькі яны падобныя на мільёны іншых такіх жа звычайных людзей. Але ёсць штосьці асаблівае, што робіць іх такімі абаяльнымі: яны бескарыслівыя і душэўна шчодрыя, і таму так жыва рэагуюць глядач на перыпетый авіяпадарожжаў двух сяброў, якія выйгралі грошы ў латарэі. Замест таго, каб набыць сабе што-небудзь з "прэстыжнага набору" ў выглядзе аўтамабіля, дома, дачы, героі лётаюць па Польшчы, безаглядна і весела расстаючыся з грашыма, якія дасталіся ім выпадкова. Нават у тыя далёкія 1960-я яны хочуць выглядаць дзівакамі, якія ўпарта не жадаюць вярнуцца на зямлю і жыць "як усе".

З цёлым наказам фестывалю звярнуліся вядомыя людзі, сярод якіх разам з Нілам Гілевічам былі начальнік Упраўлення ўстаноў культуры і народнай творчасці Міністэрства культуры Тадэвуш Стружэцкі, старшыня журы прафесар Беларускай акадэміі музыкі Барыс Сінецкі. А потым магічна загучала старадаўняя дуда, ёй адказаў яшчэ больш сталы гармонік у руках музыкаў з фальклорнага гурта "Ліцвіны", які прыйшоў вітаць фестываль. Заспяваў вядомы гурт "Шчодрыца" мінскага Дома настаўнікаў. Адна з песень — "Іграй, гармонік", створаная мінскім гарманістам Міхаілам Слізікім спецыяльна да фестывалю, магла б стаць яго музычнай эмблемай.

Фэст гэты задуманы на конкурснай аснове: вызначаліся лаўрэаты і дыпламанты сярод салістаў і гуртоў. Прычым, што прынцыпова, у некалькіх намінацыях. Бо ці магчыма з адзінымі крытэрыямі падыходзіць да выканаўцаў з кансерваторскай адукацыяй і музыкі-самавука з глыбіні? Выступленні дзяцей таксама ацэньвалі асобна.

Каб расказаць пра сам конкурс, які доўжыўся з раніцы да паловы дзесятага вечара, патрэбна не адна газетная паласа. Колькі было цікавага, таленавітага, здзіўляючага! Былі гармонікі, якім па 100—150 гадоў, на якіх гралі яшчэ прадзедавы сёлетні выканаўцаў, былі такія порскія пераборы, што і музыкавых пальцаў не ўгледзіш, былі кранальныя песні і жартаўлівыя "страданні". А яшчэ ўдзельнічалі музыканты, якія адным сваім з'яўленнем вымушалі заміраць публіку, бо гэта былі людзі без зроку, без пальцаў, без рукі. Але як жа гралі! Я бачыла, як людзі плакалі ў зале, і, напэўна, не толькі ад зразумелага чалавечага жалю. Плакалі, кранутыя шчырым і майстэрскім выкананнем, творчым подзвігам гэтых незвычайных музыкантаў.

Фестываль першы — і гэтым многае сказана. Былі дасягненні, былі і няўдачы, як у выступленнях, так і ў арганізацыі. Але з цягам часу набудзецца вопыт, сфарміруюцца традыцыі і падыходы, і няўдач будзе менш. Галоўнае ж — святая адбылося і мела сваю незабыўную атмасферу дзякуючы выбітным выканаўцам.

Вось салісты-гарманісты. Многія з іх — вядомыя ў рэспубліцы карыфэі, удзельнікі ўсіх святаў і конкурсаў народнай творчасці, сапраўдныя вяртужы. Сярод іх М. Рубанік, А. Новікаў, К. Дамасевіч, С. Галубцаў, В. Сальнік, М. Касцюкевіч, Л. Каралеў, М. Сіняк, Л. Сахно, І. Чарняк, В. Голік, І. Калевіч. Галоўнае ў гэтых людзях — іх адданасць гармоніку, адданасць назаўсёды. Цікава не толькі слухаць, але і глядзець, як яны граюць. Сапраўдная народная школа майстэрства, у педагагічнай сістэме якой моцна перапляліся спрадвечныя традыцыі і асабісты творчы знаходкі музыкаў-самародкаў! І як жа карысна, што ўсё гэта перадаецца дзецям. У вёсцы Опаль, напрыклад, што ў Іванаўскім раёне на Брэстчыне, ужо не адзін год дзяцей вучаць

паходзе народнай метадыкі: без нотнага пісьма, як спрадвечу было на вёсцы — на слых, з рук настаўніка і ў сумесным з ім выкананні. Хораша гэта сёння ці дрэнна? А вось, мяркуюць самі: большасць опальскіх хлопцаў — адметныя гарманісты. А сям'я Голікаў па-свойму унікальная. Бацька, Васіль, мае пяць сыноў, і ўсе гарманісты. І дзед у іх іграў, і прадзед.

Дарэчы, колькі слоў пра ўдзел дзяцей у гэтым фестывалі. Цалкам падтрымліваючы думку Н. Гілевіча пра неабходнасць правядзення асобнага дзіцячага фестывалю народных музыкантаў, разумею, што сёння гэта, на жаль, вельмі цяжка. Прычына вядомая: фінансы. Пра гэта мы гутарылі і з арганізатарамі фестывалю. Але пакуль грошы знойдзем, дзецям таксама трэба недзе паказвацца, і ў гэтым сэнсе "Іграй, гармонік!" вывяі, безумоўна, і здабыткі. Ёсць і такое меркаванне на карысць "агульнаўзростаў" фэстаў. На погляд многіх спецыялістаў, ўдзел дзяцей у фестывалю народнай творчасці падкрэслівае прынцып непарыўнасці народных традыцый. Дзеці заўсёды пераймалі ў дарослых усе правільны сацыяльныя паводзіны, адносін, а таксама працоўныя і мастацкія навыкі. Існуе і дзіцячы фальклор, узгадаваны з матчынай калыханкі. Толькі праз далучэнне дзяцей да фальклору здзяйсняецца сувязь пакаленняў у нашай народнай культуры. А таленавітыя дзеці з асаблівай праніклівасцю ўбіраюць усё самае каштоўнае, самае адметнае з народнай спадчыны і з кранальнай неспрэчнасцю ўвасабляюць гэта ва ўласнай творчасці. Іншая справа, што вельмі адказна трэба ставіцца да рэпертуару, які дзеці выконваюць на такіх фестывалюх, засцерагаць маленькіх выканаўцаў ад бязглуздзіцы, недарэчнага капіравання дарослых, ад чаго вельмі мудра перасцерагае і Ніл Гілевіч.

І тым не менш, хочацца прыгадаць маленькіх "зорчак" фестывалю, якія сталі яго лаўрэатамі і дыпламантамі. Гэта пяцігадовая Насця Жыгалькі з Гродзеншчыны, таксама пяцігадовы Дзіма Яромаў з Асіповіцкага раёна. Мне асабліва спадабалася чарнявая востравокая Алена Глазкова з Горак Магілёўскай вобласці, надзвычай артыстычная, і да таго ж з моцным голасам.

Дыплом I ступені атрымаў юны баяніст-виртуоз з Мінска Саша Садоўскі, II ступені — Віця Голік з Брэстчыны, II ступені — Віця Дзік з Бараўлянаў Мінскай вобласці. Бяспрэчным пераможцам і адзіным лаўрэатам сярод дзяцей стаў Дзіма Астапчук з вёскі Радастава Драгінскага раёна Брэсцкай вобласці. Прычым, адразу як прыпеваўнік і як гарманіст. Хлапчук гэты — сапраўдны талент. Ён мае цудоўны музычны слых, чысты голас, дакладнейшую інтанацыю, моцнае ад прыроды вакальнае дыханне, добрую выканальніцкую тэхніку. Да ўсяго — пачуццё гумару. Іграць і спяваць ён навучыўся ў сям'і. Грае ў традыцыйнай для сваіх мясцінаў манеры, на цудоўным

галасістым старажытным гармоніку — дзедавым падарунку.

Што да ўдзелу ў конкурсе прыпеваўнікаў, дык шчыра скажу: не здарылася тут для мяне адкрыццяў. Абедзвюма рукамі падпісваюся пад тым, што напісаў у "ЛіМе" Н. Гілевіч, і дадам пару слоў. Жанр прыпевак карыстаецца ў нас асаблівай любоўю, бо заўсёды высока цаніў наш народ вострае слоўка, трапны вобраз, актуальнасць прыпеўкі. Пры зняшній яе прастаце гэта адзін з найскладанейшых жанраў народнай культуры, у сваім родзе сінтэтычны. Прыпеваўнік мусіць быць не толькі спеваком, але і сапраўдным артыстам. Далёка не ўсім гэта ўдаецца, што і выявіў конкурс. Ну, а змест прыпевак? У сапраўднай народнай прыпеўцы ніколі недахоп густу не прыкрыўць моцным узвіганнем. Ці яшчэ: на сцэне з'яўляліся спявачкі або зусім спіатыя, або без музыкальнага слыху, спявалі проста фальшыва. Навошта ж такіх везці ў сталіцу? Думаецца, кіраўнікам на месцах неабходна было прагледзець праграмы, адабраць удзельнікаў.

Слаборнічалі і ансамблі народных інструментаў. Абавязкова ўмовай была наяўнасць у іх складзе гармоніка. Выканальніцкая палітра ансамбляў была даволі стракатая: ад перапоўненых трукамі нумароў мінскай "Дударыкаўскай гармошачкі" да лірычных шляхетных песень "Гудскага гармоніка" з Гродзеншчыны. І гэта вабіла, бо падкрэслівала шырокі дыяпазон нашай рэгіянальнай культуры. А вось рэпертуар... Пра гэта надзвычай дакладна сказаў ужо ў сваім артыкуле Н. Гілевіч. Не поглядаю адзінай вызначальна наш народна-інструментальна спадчына, і пра багацце рэпертуару неадкладна павінны паклапаціцца кіраўнікі інструментальных калектываў. Як і пра ўзровень выканальніцкага майстэрства. Было дзіўна, напрыклад, чаму Брэсцкая вобласць, якая мае моцныя калектывы ў народна-інструментальным жанры, паслала на фэст слабенкі ансамбль...

Асабіста мне спадабаўся дзіцячы ансамбль "Пацешкі" з Маладзечна (мастацкі кіраўнік М. Таўген). Тут было майстэрства, умепа падабраны рэпертуар, сцэнічная культура, разнастайныя цікавыя інструментарый. Дарэчы, і не варта абмяжоўваць інструментальны склад ансамбляў толькі гармонікам, бо ў традыцыйнай гармоніцы сустракаецца ў самых розных тэмбравых спалучэннях з іншымі народнымі інструментамі. А задача падобных фэстаў — выявіць традыцыю і шырока яе паказаць. Хацелася б толькі параіць кіраўніку "Пацешак" і самому граць на гармоніку, а не на шыкоўным баяне.

Як заўсёды ярка выступілі нашыя знакамтыя "Дударыкі" — ансамбль з 11-й мінскай гімназіі (кіраўнік Д. Равенскі). У сваім надзвычай разнастайным тэатралізаваным прадстаўленні са мноствам рэквізіту дзеці дэманструюць валоданне рознымі інструментамі, харэаграфіяй,

спевамі. Сапраўдныя артысты, яны і сталі лаўрэатамі.

Вяселья хлопцы з Веткі пад кіраўніцтвам С. Байдука стварылі ансамбль гарманістаў з адпаведнай назвай "Вяселья музыкі" і таксама сталі лаўрэатамі. Гралі і спявалі нядрэнна, але вельмі ўжо шаблонны быў у іх рэпертуар: усё тыя ж "прымачэнькі", просценькае папуры на тэмы папулярных беларускіх песень. І ўсё ж у калектыву добры патэнцыял, тым болей, што грае там моладзь. Трэба толькі папрацаваць над рэпертуарам, пашукаць непаўторны мясцовы фальклор, пацікавіцца выканальніцкай адметнасцю мясцовых традыцыйных музыкаў і сее-то пераняць.

Вызначыліся на конкурсе і ансамблі-дыпламанты, і ўладальнікі спецпрызоў. Думаецца, для кожнага ўдзельніка фестывалю стаўся і добрай школай, і незабыўным успамінам.

Завяршыўся фестываль грандыёзным гала-канцэртам у Палацы культуры МАЗа, дзе выступілі пераможцы. Але яшчэ з паўдня ўсе музыканты ўзялі ўдзел у вялікім гуляні, што было наладжана на плошчы перад палацам і куды з'ехаліся прыхільнікі народнай музыкі з усяго горада. Кожны з удзельнікаў меў за гонар паказацца тут, перад патрабавальнай сталічнай публікай, нягледзячы на халоднае, з пранізлівым ветрам надвор'е. Дарэчы, многія выказвалі пажаданне, каб "іграў гармонік" на які тыдзень раней, калі яшчэ стаяць сонечныя дзянёчкі "бабінага лета". Але гэта як ужо атрымаецца...

Вялікую работу правялі Міністэрства культуры, Мінскі гарадскі арганізацыйна-метадычны цэнтр народнай творчасці (дырэктар М. Агароднік, вядучыя спецыялісты А. Карыпанова ды І. Галуза) і інш.

Шаноўнае журы, цяплява, на працягу многіх гадоў, слухала і глядзела конкурсныя праграмы. Добразычліва, прычыпова, дакладнасць у вызначэнні пераможцаў пацвярджала і публіка — сваімі апладысмантамі ў час узнагароджання. І гэта не дзіўна, бо ў склад журы ўваходзілі вядомыя дзеячы беларускай культуры, музыканты-прафесіяналы, артысты. Большасць іх — сапраўдныя гарманісты-виртуозы, што яны і даказалі на гала-канцэрте, узняўшы ў рукі гармонікі.

Першы рэспубліканскі надоўга запамінацца яго ўдзельнікам і слухачам яскравымі канцэртамі і гуляннямі, асаблівым духам сапраўды народнага свята, блізкага, зразумелага і жаданага кожнаму. Цяпер я ўжо канчаткова пераканалася ў слушнасць вядомай народнай прыпеўкі, якая стала дэвізам фестывалю: "І пакуль гармонік грае, беларусы будучы жыць!"

Валянціна ТРАМБІЦКАЯ,
дацэнт кафедры народна-інструментальнай творчасці
Беларускага ўніверсітэта культуры

У ранніх фільмах А. Кандрацюк дэманструе прыродную схільнасць да гумару (дарэчы, і вучыўся ён у Лодзінскай вышэйшай кінашколе ў вядомага рэжысёра Тадэвуша Хмялеўскага, аўтара знакамітых некалі камедыяў "Ева хоча спаць" і "Дзе генерал"), якая выліваецца ў востры гратэск у "Маналого трубаца". Герой фільма спрабуе адстаяць сваё права на індывідуальнасць, але сістэма не можа гэтага дапусціць... Аднак чалавек аказваецца мацнейшым, таму што ён можа смяцца з сістэмы. Сістэма можа прынізіць альбо знішчыць чалавека, але не можа пазбавіць яго індывідуальнасці.

Фільм "Pelnia", назва якога не паддаецца прамому перакладу (шматзначная) і можа быць перакладзена як "Поўня" або "Паўната жыцця" ў залежнасці ад нашай трактоўкі, выйшаў на экраны ў 1979 годзе — якраз напярэдадні тэатанічных падзей у грамадска-палітычным жыцці не толькі Польшчы, але і ўсёй Еўропы — і побач з фільмамі А. Вайды, К. Занусі, пачынаючых К. Кесьлёўскага, Ф. Фалька характарызаваў духоўныя пошукі польскай інтэлігенцы ў перыяд, калі рабілася відавочным, што сістэма асуджана, бо не ў сілах забяспечыць прагрэсіўнае развіццё грамадства. Тым не менш сістэма была яшчэ вельмі моцная, і таму выйсе з прыніжанага становішча раздвоенасці, калі слова абавязкова разыходзілася са справай, бачылася ў духоўнай эміграцыі: калі ты бачыш фальш і крывадушша сістэмы і змяніць нічога не можаш, то ці не больш сумленна будзе вярнуцца назад да прыроды і жыць простым натуральным жыццём, не будучы ніякіх славалюбных планаў, але і не чакаючы іншай узнагароды, акрамя як ад... месяца,

які залівае ўсё наўкола сваім бляклым таямнічым святлом, ці ад птушак, што спяваюць на досвітку?

Зрабіць свой выбар няпроста, бо чалавек звязаны з грамадствам мноствам ніццяў: ёсць сям'я, сябры, абавязкі, — і разрываць усталяваныя сувязі дадна не кожнаму, але для героя фільма ў цудоўным выкананні Томаша Заліўскага дні, праведзеныя ў маленькай вёсцы на берэзе возера, — гэта момант ісціны, калі чалавек пераасэнсоўвае ўсё мінулае жыццё і спрабуе вызначыць для сябе будучую лінію. Герой пачынае адчуваць сябе не проста асобай, але часткай велізарнага свету, усяго Сусвету, дзе ўсё ўзаемазвязана і ўзаемаабумоўлена. Калі дыгарманічная душа чалавека, то не будзе гармоніі і ў прыродзе. І наадварот: прыслухайся да прыроды, угледзься ў яе фарбы, удыхні яе пахі — і ты набудзеш спакой і гармонію, а значыць — і сілы прадаўжаць жыць.

Менавіта гэтае незвычайнае адчуванне аднасці чалавека і прыроды робіць фільм А. Кандрацюка такімі арганічнымі і паэтычнымі. На апошнім кінафестывалі краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы ў Лагове рэжысёру надалі спецыяльны прыз журы за новы фільм "Вераццяно часу". Калі прыгадаць дзвіз фестывалю — "Новы цудоўны свет", — робіцца зразумела, чаму менавіта Кандрацюка выбрала журы. У той час як свет сярэдзіны 1990-х гадоў наўрад ці можна назваць "новым" і "цудоўным" (ён яшчэ толькі ўзнікае; ідуць складаныя працэсы хвалеванія, якія вылучаюць супярэчнасць і рэакцыю), Кандрацюк стварае рэальнасць, важнейшыя рысамі якой з'яўляюцца цяпло, святло і гармонія.

"Вераццяно часу" развівае тэндэнцыі, што праявілася ў яго фільме 1984 года "Чатыры пары года", які апаўняе пра апошняе лета, які падарылі свайму памяраючаму бацьку Януш і Андэжэй Кандрацюкі. Але яшчэ ў большай ступені гэта фільм пра чалавека ў Сусвеце.

Адыход рэжысёра ў галіну ўзаемаадносін чалавека і прыроды разглядаўся некаторымі крытыкамі як уцёкі ад праблем сённяшняга дня. Але можна задаць і сустрэчнае пытанне: а ці не рэакцыя гэта на гэтыя праблемы? Якраз сёння, калі ўсё так рэзка мяняецца ў нашым успрыманні свету (ён праходзіць праз цяжкі працэс якасных і колькасных зменаў), так важна захаваць цэласнасць і гармонію душы ў яе самых патаемных і інтымных праявах. Летні дамок на берэзе рачулікі робіцца сімвалам свету, у аснове якога ляжаць любоў, давер, спачуванне да ўсяго жывога і перш за ўсё да самых драгіх і блізкіх для цябе людзей. Кандрацюк дазваляе глядачу зазірнуць усярэдзіну свайго дома, але робіць гэта так тактоўна і з вялікай доляй гумару і самаіроніі, што дадае цёплых фарбаў у яго палітру і разам з тым стварае неабходную дыстанцыю паміж Кандрацюком-мастаком і Кандрацюком — дзейнай асобай яго фільмаў.

Фільмы рэжысёра няспешныя, але ў іх прысутнічае ўнутраная дынаміка, якая захоплівае глядача. Яго прырода жыве такім інтэнсіўным жыццём, што ты ўвесь час адкрываеш для сябе ўсё новае ўласцівае і фарбы. Дзіўна, але хочацца слухаць цішыню яго лесу, плёскаць вёслаў па вадзе, кудыхтанне курэй: Кандрацюк валодае незвычайным дарам стварэння аб'ёмнага вобраза. Пры гэтым яго фільмы апошніх гадоў практычна

пазбаўлены сюжэта. Кандрацюк-сцэнарысту і рэжысёру сумна займацца распрацоўкай сюжэта, бо ў расказанай гісторыі няма тайны. Затое ёсць тайна ў незвычайным ракурсе месяца або дрэва, што гнуцца пад штармавым ветрам. І таму ён можа гадамі шукаць гэты ракурс, асаблівае спалучэнне фарбаў, нечаканыя з'явы прыроды, спрабуючы спыніць адноадзіночнае імгненне, якое ніхто іншы не змог убачыць.

І гэта не капрызы таленту, а высокая патрабавальнасць мастака, які менавіта таму выступае як сцэнарыст, рэжысёр і прадзюсер сваіх фільмаў, што не хоча быць ні ад кога залежным. Ён хоча мець прывілею чакаць — пераднавальнічнага неба, сонечнага надвячорка ў канцы лета, жабыных вяселляў... І таму яго фільмы — гэта яшчэ і фільмы настрою.

У іх няма шалу фарбаў і пачуццяў. Як сапраўдны інтэлігент, Кандрацюк працуе на паўтанах, нюансах. Аголенае пачуццё, відаць, падалося б яму грубым, незстэтычным. Яго карціны вытанчаныя і рафінаваныя, што дае падставу крытыцы гаварыць пра манернасць і эстэцтва кінематографа Кандрацюка, але наўрад ці гэта справядліва. Цяпло, якое зыходзіць ад яго герояў і прыроды, сярод якой яны жывуць, стварае незвычайную атмасферу, якая перадаецца глядачу. Яго фільмы — як глыток свежай вады, як першы сонечны прамень, што абуджае ў табе жаданне жыць. Бо жыццё — гэта чуд! Зрабіўшы гэтае адкрыццё, мастак хоча падысці ім з намі. Глыбокая ўдзячнасць яму за гэта.

Юрый СТУЛАЎ,
прафесар

**ПАД СУЗОР'ЕМ
СКАРПІЁНА**

Пачуцці ўзнісла і пяшчотныя, мілагучныя і пранікнёныя — яны не толькі адпавядаюць стылістыцы і зместу акварэльных аркушаў мастака Уладзіміра Рынкевіча, але і ствараюць у мінскім гарадскім палацы шлюб, што над Свіслаччу, пэўную аўру і эмацыянальную атмасферу. Менавіта тут праходзіць персанальная выстаўка твораў "Пад сузор'ем скарпіёна" вядомага ў рэспубліцы і далёка за яе межамі мастака-акварэліста.

Адметнасць гэтай экспазіцыі ў тым, што яна складаецца з работ, якія створаны аўтарам у гэтым годзе і дагэтуль нідзе не экспанаваліся. Выстаўка пакідае добрае ўражанне сваёй разнапланавасцю. Некаторыя з акварэльных аркушаў нясуць у сабе яўна эксперыментальны характар, іншыя прыцягваюць вобразнымі і фармальнымі пошукамі.

Серыя краявідаў Паазер'я ўвасабляе замалаванне аўтара прыродай роднага краю. Гучныя акорды фарбаў адходзячага дня і складаныя варыяцыі нюансаў ранішняга часу, чыстыя люстэркі азёраў і мазаіка разнатраў — усё дорага і любя мастаку.

Незвычайнасць і складанасць тэхнічнай манеры ўласціва нацюрмортам аўтара, краявідам роднай Бацькаўшчыны, якія аўтар назіпаў падчас творчых вандровак.

Больш за дваццаць гадоў творчай працы мастак удзельнічаў у шматлікіх рэспубліканскіх і замежных выстаўках, яго творы знаходзяцца як у музеях, так і ў зборах замежных прыватных калекцый і галерэй.

Сваімі ведамі і майстэрствам мастак шчодро дзеліцца са студэнтамі Беларускага ўніверсітэта культуры, дзе выкладае больш за пятнаццаць гадоў.

Як адзначылі мастакі-калегі на адкрыцці выстаўкі У. Рынкевіча, мастак шыра любіць сваю Радзіму і ўлюбены ў акварэль, бо толькі з такой творчай апантанасцю можна стварыць такую прыгажосць.

Уладзімір МАСЛЕНІКАЎ, мастак, выкладчык Беларускага ўніверсітэта культуры

"ПРАЛЕСКА", N 11

Галоўны рэдактар "Пралескі" А. Сачанка выступае са сваім карговым лістом — "Стоп! Падумаў..." Гэтым разам ён запыняе ўвагу на тым, як неабходна беражліва ставіцца да здароўя (ці не ў першую чаргу дзяцей) і менш паддавацца ўплыву рэкламы розных дзялкоў ад медыцыны. А. Наркевіч выступае з артыкулам "Што ні слова — зіхаценне", у якім пільна прыглядаецца (і чытачоў запрашае гэта зрабіць) да мовы народа. Змешчаны артыкулы В. Чэчата "Усё пачынаецца з дзяцінства", Я. Каламінскага і Л. Панько "Вялікі гуманіст сучаснасці" (да 100-годдзя з дня нараджэння вядомага даследчыка псіхікі і свядомасці чалавека, аднаго з буйнейшых псіхалагаў XX стагоддзя, ураджэнца Беларусі Л. Выгоцкага), "Майстар, мастак, чараўнік" (да 95-годдзя з дня нараджэння пісьменніка Я. Чарушына). У перакладзе на беларускую мову публікуецца яго апавяданне "Чаму Цюпа не ловіць птушак"... У "Чытанцы "Пралескі" — верш А. Дзержынскага "Сонечны зайчык", а на апошняй вокладцы часопіса — "Залатая вясень" Я. Пушчы.

ПАДАРУНАК

ДА 75-ГОДДЗЯ СЦЯПАНА АЛЕКСАНДРОВІЧА

Не скажу, што я быў блізікі Сцяпану Хусейнавічу чалавек, але мы адзін адным цікавіліся. Я захапляўся ягонымі змястоўнымі кнігамі, ён — маімі публікацыямі. Разы са два мы з ім і сустракаліся. Першы раз прыкладна ў 1975 (мо ў 76-ым) годзе я наведваў яго ў сухотным дыспансеры пад Навінкамі. Тады ў выдавецтве "Народная асвета" выйшла яго новая кніжка "Тут зямля такая" — своеасаблівае перавыданне, дапоўненае і дапрацаванае, ранейшай яго кніжкі "Незабыўнымі сцэжкамі". Мяне ўразіла, што ў нарысах пра Францішка Багушэвіча знікла шмат арыгінальных фотаздымкаў: у першым выданні іх было значна больш.

У папярэдняй кнізе быў фотаздымак паэта ў маладыя, перад паўстаннем, гады, былі фота кушыляскай каплічкі-альтанкі, мемарыяльнай дошкі ў жупранскім касцёле, Віленскага акруговага суда, каменя-помніка паэту ў ваколіцах Кушыля, фотаздымак будынка Віленскага ўніверсітэта, дзе колісь знаходзілася гімназія, якую скончыў у свой час Ф. Багушэвіч. Усяго гэтага не стала ў перавыдадзенай кнізе. Вось і вырашыў пацікавіцца ў самога аўтара, што здарылася.

Мы хадзілі мо з гадзіну ў ваколіцах дыспансера. Сцяпан Хусейнавіч дзяліўся творчымі задумамі, выказваў меркаванні, дзе яшчэ, у якіх архівах могуць быць дакументы пра Ф. Багушэвіча, ягоныя пісьмы. Бедаваў, што хвароба яго абвастраецца, што яму не зусім "зручна" з ёй вандраваць, што не можа спыніцца ў сваіх знаёмых, каб належна пажыць у тым ці іншым

горадзе, дзе ёсць архівы. Адсутнасць жа ў новым выданні здымкаў патлумачыў звычайнай эканоміяй лістажу для іншых нарысаў. І толькі прычыны: ці нехта забараніў — на тую пару гэта было звычайнай з'явай, ці то яшчэ што... Ва ўсякім разе, як на маю думку, не было ніякай падставы іх здымаць, згаданыя здымкі павінны былі быць і ў другім выданні кніжкі.

Пасля тае сустрэчы Сцяпан Хусейнавіч пра мяне не забываўся. Прыгадваецца такі момант.

...Тэлефонны званок. Бяру трубку. Чую: "Уладзімір Ільч? Гэта Александровіч... Я вас папашу... Тут энцыклапедыя заклала мне невялікі артыкульчык пра літаратурны Багушэвічы музей у Жупранах. Але мне вельмі нядужыцца. Я папрасіў бы гэта зрабіць вас. Як зробіце, напишаце, занясіце ў энцыклапедыю і аддайце. Там будуць чакаць ад вас гэты матэрыял... Я дамовіўся на ваша аўтарства".

Вядома, я з прыемнасцю прыняў прапанову, быў рады, што такі прызнаны даследчык і вучоны даручае і давярае напісаць на прапанаваную яму тэму энцыклапедычны артыкул мне, куды менш спрактыкаванаму калегу. Той артыкул я неўзабаве напісаў. Ён быў надрукаваны ў першым томе Элімбела. Артыкул быў для мяне нібыта асаблівым падарункам ад Александровіча. Ва ўсякім разе, гісторыя яго напісання менавіта такая.

Гэта быў адзін з апошніх званкоў да мяне. Неўзабаве Сцяпан Хусейнавіч памёр...

Пяць гадоў таму Дом літаратара ладзіў вечарыну з нагоды сямідзесятых угодкаў славяна даследчыка. Прапанавалі і мне сказаць слоўка. Але я адмовіўся. Мне падалося, што ёсць шмат людзей, якія больш ведаюць Сцяпана Хусейнавіча, больш, чым я, сустракаліся з ім. Хаця пасля, калі добра падумаў, разважыў, то адзін толькі эпізод з перадачай ім мне "свайей" тэмы шмат пра што гаворыць. Сцяпан Хусейнавіч дбаў пра даследчыцкую змену, лічыў мяне годнай, вартай яго зменай, турбаваўся аба мне, далучаў мяне да самага аўтарытэтнага выдання. Гэта найперш і помніцца.

Уладзімір СОДАЛЬ

РУЖОВЫ ПРЫВІД

Ужо недалёка.

Я здагадаўся, навошта гэта сказаў Мазураў: ад імя партыі Хрушчоў абвясціў на ўвесь свет: "Цяперашняе пакаленне савецкіх людзей будзе жыць пры Камунізме", — і ўказаў тэрмін: 1982 год. Усяго дваццаць гадоў пачакаць.

Панадныя словы Мазурава размякчылі Хрушчову душу:

— Правільна разважаеш, Кірыл Трафімавіч, — падабрэў Хрушчоў. — Паднімем тост за Камунізм.

Выпілі яшчэ і яшчэ. Разумеючы, што гэтаму канца не будзе, Мазураў піў асцярожна, бярөгся, а Хрушчоў куляў па-мужыцку — "донца пад сонца".

Я чуў, што Хрушчоў на падпітку любіў хваліцца і жартаваць. З чаго пачне?

Па твары Хрушчова прабегла развітая ўсмешка, пачаў:

— "Прывід блукае па Еўропе, прывід Камунізму". Прыблукі да нас...

"Прыбіўся..." — запярэчыў у думках я.

— ...Прыблукі і прыклеіўся, робіцца явай. Абраў нас, а не іх... — соладка працягваў Хрушчоў. — Ведае, дзе яго сустрэнуць хлебам-соллю.

Слухаючы, Мазураў памахваў галавой і штосьці думаў. Пра што? Можна, пра тое: хутчэй бы кончылася застолле, хутчэй бы пакінуў рэспубліку "вялікі госьць"?

Яшчэ толькі пераваліла за поўдзень, а было падобна на вечар — пад шатамі загусалі суцінкі. Падкінулі сухалля на вогнішча, успыхнула полымя, кінула барвовыя выліскі на твары застольнікаў. "Акурат першыя жыхары раю..." — прышло раптам мне ў галаву. Не зводзіў воч з Хрушчова: ружовыя былі цяпер не толькі вушы, загарэліся ад выпіўкі шчокі, лоб — сядзеў чалавек нібы ружовы прывід.

Над вершалінамі закрумкаў груган — крум, крум... Хрушчоў раптам падняўся — за ім паўзнімаліся астатнія, — узяў стрэльбу і, злавіўшы руляй гругана, стрэліў. Усе паўзнімалі галовы. Груган плаваў над верхавінамі; але крумкаць перастаў.

— Высока. Не дастаць шротам, — заўважыў Цімашэнка.

Хрушчоў апусціў стрэльбу — згадзіўся: шротам не дастаць, куляў не папасці. Пахітваючыся, пракасалапіў да вогнішча, паўскідаў на яго асмаккі. Кінуліся яму памагаць, але ён паказаў на сталы: сядайце, — і на гэты раз сеў апошні.

— Працягнем нашу залатую бяседу, — сказаў ён, нечага ўсміхнуўшыся, і паляпаў Мазурава па плячы: — Кірыл Трафімавіч выкруціўся ад кукурузы, як некалі выкруціўся я ад Сталіна.

Стрымліваючы смех, Мазураў папрасіў:

— А вы б расказалі, Мікіта Сяргеевіч... Раскажыце.

Мабыць, гэта ўсцешыла Хрушчова:

— Ну, раз просіце... Кіне, бывала, Сталін мяне голага ў вір, а я выплываю адтуль апрануты...

Цімашэнка зайшоўся рогатам, хапаўся за жывот:

— Ой, памру... ой, магаты ням... Мікіта Сяргеевіч, не дайце памерці...

Хрушчоў успрыняў гэта за любаванне ягоным розумам, ягонай дасціпнасцю, і

працягваў:

— Кіне Сталін мяне апранутага ў вір, а я выплываю адтуль голай... — Усмешка на твары ў Хрушчова нечакана знікла, пабараніў тоўстымі пальцамі па сталю. — Жарты жартамі, а мне пашанцавала. Патанула тады ў віры больш, чым выплыла... Вось пішуць, гавораць: Хрушчоў выкрыў культ асобы Сталіна. Не культ я выкрыў, а хітрага тырана. Праціўнікі, бачыце, у яго былі. Ды яны і ў мяне былі, ягоныя ж прыхвасні — Молатаў, напрыклад, Кагановіч... Я і пальцам не крануў іх. Даў пенсію. Адпачывайце, адмывайце рукі...

Шапаліва прабег па вершалінах вецер, панёс сарванае лісце над вогнішчам. Хрушчоў апусціў на далоні цяжкую галаву з тужлівымі вачамі, зацягнуў няўстойлівым барытонам:

Дывлюсь я на нэбо

Тай думку гадаю...

"Зараз падхопяць..." — чакаў я.

Хрушчоў змоўк — не паспелі. Хтосьці раптам папрасіў:

— Мікіта Сяргеевіч, зрабіце ласку: раскажыце, як прыходзіў да вас на прыём ЯГО сын... Васіль...

— Прыходзіў. Спыніўся каля стала — і бух на калені, у вачах слёзы. Ці паверыце — у мяне таксама накруціліся слёзы. Падымайся, кажу, камуністы на каленях стаяць не павінны. Пытаю ў Мікаяна: што будзем рабіць з ім? Пасадзіць — прападзе і не пасадзіць — прападзе...

Запыталі, што ён натварыў.

— Зноў п'яны лез у самалёт. Добра, што вартавы сцягнуў за ногі.

— Можна, хацеў у Амерыку пералацець?..

— Такое г... амерыканцам не трэба.

Ганьба — салдат цягнуў за ногі генерала, сына нядаўняга правядыра ўсіх народаў...

Выслушаўшы пра сына Сталіна, пачалі дапытвацца: як арыштоўвалі Берыю?

Хрушчоў уздрыгнуў плячамі, як ад холаду.

— Ён ужо ўнутраныя войскі падцягваў...

Спазніся мы на колькі гадзін... Тут жа арыштаванага і расстралялі. Цьфу... — Хрушчоў адварнуўся, плюнуў. — Як цэлілі з пісталета ў яго, затросся, вочы выкаціліся, павіслі...

Чуўся векавы шум пушчы. Хрушчоў задумліва паглядзеў у вузкі прагал між выносістых ялін — верхавіны рыліва пакалыхваліся.

— Ніколі не паляваў на глушчоў.

Кажуць, вельмі цікава. — Зірнуў на мяне: — Многа ў пушчы глушчоў, Апалон?

— Развяслюся, — адказаў я. — На глушчоў цікава паляваць ранній вясной. Удодні. Надзенеш на боты чуні, крадзешся...

Пачалі збірацца — ужо не рана. Зноў закрумкаў груган. Хрушчоў, задумлівы і строгі, насупіўся: дурны знак — груганова крумкане над галавой.

●

На глушчовае паляванне Хрушчоў не прыхаў. Праз год увосень адбыўся заговор у Крамлі — Хрушчова знялі з пасады кіраўніка камуністычнай партыі. У газетах напісалі, сам папрасіўся на пенсію. Стаміўся чалавек.

Марыя Апанасаўна Багдановіч.
Вечна юная Маці вечна юнага
Паэта. Сышла ў вечнасць
у 27 гадоў 4 кастрычніка
1896 года, 100 гадоў таму.
Пахавана ў Гародні.

НАСУПРАЦЬ БЕЛАЙ ЦАРКВЫ

Яе магілка — якраз насупраць белай царквы. Пад цяжкім помнікам-каменем, і спрэс — у камені. Кветкі можна толькі прыносіць, не пасадзіш. Ні лапінкі жывой зямлі. Але добра, што і так. Ёсць і магіла. І помнік. Ёсць куды прыйсці.

Месца магілы вызначылі дзякуючы надзвычайнай педантычнасці Адама Ягоравіча. Ведаў ці прадчуваў, што славы яго роду не пазбегнуць, што патрэбна будзе беларусам ведаць месца, дзе пахаваў сваю Марыльку. Таму дакладна

беларускі...” А мо я са сваім “калі б лёс дараваў” памыляюся? Мо яна стала б актыўна супраціўляцца таму, што стала для Максіма справай жыцця?

Як зразумець цябе, маці Марылька? Думаецца, яе проста палохалі тыя грубыя словы з вуснаў яе анельчыкаў, якім яны вучыліся ад вясковых дзяцей. Але ж тыя словы наўрад ці з’яўляюцца беларускімі. “Іногда такое словечко выпалят, што хочь сквозь землю провались”, — з жахам яго Марылька ў тым жа лісце. Але ж тое, пэўна, пра “славуты” расійскі мат.

Не дачакалася Марылька, каб прачытаць вершы свайго Максіма на той мове, якой яна палохалася. Ніколі не паверу, каб мова яго вершаў падалася б ёй непрыгожай, нявартай. Але, калі б дачакалася, то ці мелі б мы Паэта?.. Пра тое — крыху пазней.

засохлыя кветкі і абвязвае паяском свае. І мае бледныя астры таксама абвіла тая стужка-эстафета. Бачыш, Марылька, ты ёсць і будзеш у памяці менавіта тых, хто шануе беларускую мову і нашы спрадвечныя колеры-сімвалы. І сама ты, такая далёкая ад беларускасці, стала яе сімвалам.

НІНАЧКА

Не на шчасце з’явілася на гэты свет адзіная дачушка Марылькі. Стала міжвольнай прычынай невылечнай хваробы маці. Памерла, маючы ўсяго толькі восем месяцаў. У анельскім узросце. Як цяжка было вытрымаць Марыльцы расстанне з дзецьмі ў тое апошняе яе лета! Яна ж ніколі з ім не расставалася. Усё было зроблена, каб адпачыла, каб вылічыць ад хваробы, ад якой тады не лячылі.

Асаблівы клопат маці — пра немаўлятка.

“Я БЫЛА ТАКОЙ ШЧАСЛІВАЙ...”

ЭСЭ

апісаў тое месца. Такі ўважлівы, такі клапатлівы, так кахаў яе! Перажыў на сорак чатыры гады. І ні разу магілку не наведаў. Як зразумець? Хіба так: меў прыгожую, але мармуровую душу. Інакш бы яна столькі страт не вытрымала.

МАРЫЛЬКА

Яе вобразаў, як мне тое ўяўляецца лепш за ўсё адпавядае менавіта такая форма імені — Марылька. Не высока-ўрачыстае, велічнае — Марыя, не ласкава-ўзніслае — Марыля. І тым больш ніяк не Маша на расійскі лад, як зваў сваю сястру Адам Ягоравіч.

Марылька — так падпісвала свае лісты да каханага мужа. І ён часцей менавіта так — у адказ. Сышла ў вечнасць такой юнай. Па сутнасці, зусім дзяціннай, паспеўшы нарадзіць чатырох дзяцей.

Ці было каму ў дзяцінстве гладзіць яе мілую галоўку, пяшчотна, як толькі ўмее мама, кажучы: Марылька... Спакутаная ад бясконцых нястач родная маці Тацяна Восіпаўна ці мела сілы на такую ласку. Не з дабра ж дзеткаў у прытулак мусіла аддаць. А выхавальца, губернатарша Пятрова, хоць і міласэрная пані, але ўсё ж — чужая.

Мо таму і называла яна сябе Марылькай, што не спатолена была ў дзяцінстве смага пяшчоты, якой так прагла яе чулая душа. Не толькі аддаваць, але і мець. Пэўна ж, ён, Адам Ягоравіч, нядрэнны ўсё-такі псіхолаг, бо адчуў, як патрэбна ёй праяўленне гэтага пацукця. І таму звяртаўся да яе: “мілая Марылька”. Адсюль, пэўна, і дзіцячыя слоўкі-пяшчоткі ў яе лістах. “Адамка”, “коцік”. Як дзе так, дык і не да месца. А тут — і зразумела, і кранальна.

А мо яна сама папрасіла мужа так сябе клікаць? Ніколі не даведаемся.

ЛЫЖКА ДЗЁГЦЮ

Чакаць ад Марылькі высока развітога пацукця нацыянальнай годнасці, безумоўна, ніяк не выпадае. Ні каранёў адпаведных, ні ўплываў. Яшчэ са школьных гадоў уяўлялася, што яна, маці Максіма, мусіла быць шчырай беларускай. Гэта не так. Сям’я Багдановічаў была, як і большасць інтэлігентных сям’яў таго часу, рускамоўнай. Усё ж хачацца верыць: калі б лёс дараваў Марыльцы дажыць да юнацкіх гадоў Максіма, яна падтрымала б і зразумела яго захапленне беларускай. Апекавалася б, канешне, як магла. У цяпле трымала б. Гэта ж не Адам Ягоравіч з ягонай празмернай амбітнасцю і жаданнем наперад усё вылічыць: што выгадаю, што — не. Беларусіка, безумоўна (і ў гэтым ён меў рацыю), ва ўсе часы — не. І пралічыўся ў рэшце рэшт. Бо менавіта Максім прынёс славу сям’і Багдановічаў, якой так прагнуў бацька. Максім — беларускі паэт.

Першае сутыкненне Максіма з жывым, натуральным, стыхійным беларускім асяроддзем адбылося ўлетку 1885 года, калі Марылька з сынамі адпачывала ў сваёй сястры Стэфы ў Вяззі. Даследчыца спадчыны паэта В. Бяляўская піша пра гэта: “Думаецца, якраз тут, у Вяззі, запала ў сэрца і стала такім родным і пахаданым беларускае слова для Максіма Багдановіча”. Мо і так. Але ж яму тады было ўсяго тры з паловай гадоў. І побач маці, якая з непрыхаванай скрухай піша ў лісце да мужа: “Вот только плохо, что стали говорить по-

ГАРОДНЯ

“Славу гораду, як і зямлі, робяць славу тыя людзі. У гэтым сэнсе Гародні пашэнціла — у ёй жыло нямала выдатных, славурых людзей, і сярод іх — наш першы інтэлігент у літаратуры, тонкі і трагічны Максім Багдановіч”, — пісаў Васіль Быкаў.

Сям’я Багдановічаў пражыла ў гародні чатыры гады і чатыры месяцы. Быццам і няшмат. Але калі гэта — шостая частка ўсяго Максімавага жыцця, амаль такая ж — Марылькі, Лёвы, прыблізна чацвёртая Вадзіма і ўрэшце цэлая палова — сям’і Марылькі і Адама Ягоравіча, то гэта вельмі, вельмі шмат.

Так, Максім сказаў Зосьцы Верас, што “ён з Гродна помніць адно — смерць сваёй маці”. Але адкуль тады Нёман у яго паззіі? Хіба ж не вадзіла Марылька дзяцей да Нёмана ў розныя часы, і ў час паводкі таксама? Адтуль, думаецца, з тых дзіцячых уражанняў выліліся ў верш “Перад паводкай” яго наглядныя, зрокавыя вобразы, якія, не пабачыўшы, не ўявіш гэтак ярка:

**І пад птушы крык і гоман,
Даўшы хвалям вольны ход,
Прыпадзьме бацька Нёман
На хрыбце магутны лёд.**

Адтуль і верш “Над Нёманам”, напісаны да новае рэдакцыі “Вянка”. А наша Швейцарская даліна — праўдзівая легенда Гародні! З якім захапленнем раскажывае пра яе старажылы горада. Мне яе бачыць не давялося. Знішчылі балшавіцкія вандальны, як і фару Вітаўта, у якой хрысцілі Лёву, Ніну, адпявалі Марыльку.

У тыя пяць месяцаў у Мінску Максім нікому не казаў пра тое, што яго маці — так блізка. Ці хацеў ён наведаць магілку? Так, магчыма, не было, Гародня — пад немцамі. А каб была? Няўжо не прыехаў бы?

І ўсё ж гэтая назва — Гародня — ёсць у Максімавых творах. Няхай сабе ўпамінаецца адзін толькі раз. Пра тое хараха напісаў гродзенскі гісторык Александр Гасцеў: “Перачытаем яшчэ раз першы на Беларусі паэтычны пераклад урыўка са “Слова аб палку Ігаравым” — “Песню пра князя Ізяслава Полацкага”, 1910 год. Ці выпадковы выбар урыўка? Бо не аб Нямігі крывавых берагах тут ідзе гаворка. Значыць, не аб Менску, які паэт, безумоўна, любіў, успамінаў ён у той момант. Не. Максім Багдановіч стварыў маленькі шэдэўр, заклочны радок якога знянацку, з асаблівай вострынёй выкрывае боль і нуду паэта па роднай старонцы: “...І жалобна, сумна трубы ў Гародні граюць”.

Не хацелася б, каб гэта — пра Гародню і Максіма — успрымалася як наш гарадзенскі правінцыйны патрыятызм. Бо, урэшце, сапрадны патрыятызм менавіта такім і бывае: “...к тому месту...”

СТУЖКА-ЭСТАФЕТА

Так ужо склалася, што святыні ў Гародні падзяліліся на нацыянальнай прыкмеце. Для беларусаў — гэта найперш Каложа і магіла Марылькі, для палякаў тое, што звязана з імем пані Акжшкавай. Вось толькі ў расійцаў, хоць і пацухаюць яны сябе гаспадарамі, сваёй святыні тут няма. Да Марылькі прыходзяць нямногія, бо і беларусаў нямнога. Нехта з іх прынёс на магілку кветкі і абвязав іх стужкай. Тонкім паяском. Бел-чырвоная-белага колеру. І кожны з нас, хто сюды прыходзіць, выкідае ўжо

“Больш за ўсё ў мяне крывёю душа абліваецца па Ніначку. Вочкі яе блакітненькія, так у мяне перад вачыма заўсёды і стаяць”, — з ліста да мужа. Колькі скрухі ў гэтым прызнанні, колькі неперапраўнага гора!

І як цудоўна трымаецца Адам Ягоравіч. Захапляюць не столькі метады ягонага выхавання, колькі тое, як ён апавадае пра гэта ў лісце да Марылькі: “Пакрычаўшы хвілін дзясць з перапынкамі, быццам абмяркоўваючы мае доказы, яна, з’яўляючыся дзявіцай ад прыроды разумнай, але толькі сапсаванай дрэнным выхаваннем, прыйшла да высновы, што па сутнасці намнога зручней спаць у калысцы, дзе нішто цябе не турбуе, чым на руках, ведаючы, што ўсё роўна цябе пакладуць у калыску, і ты мусіш праз сон лавіць гэты момант, каб выказаць неразумны пратэст”. Колькі тут светлага гумару, каб падтрымаць, развеселіць няшчасную маці. Што ж, трэба трымацца. А гэта Адам Ягоравіч умеў заўсёды.

Адзіны фотаздымак Ніны — у труне. Сапраўды анельчык. Светлая, яшчэ бягзрэшная душа. Нібы заснула. Нібы не ў труне, а ў дзіцячым ложкачку. Ці памятаў Максім гэты тварык, гэтае — назаўсёды — супакаенне, што адбілася на ім? Калі і не памятаў, то фотаздымак быў напамінкам.

Апошняе дзіцятка Марылькі першым пайшло ўслед за маці.

ЯКОЮ ЯНА БЫЛА?

“Маці паэта — сама прыгажосць і дасканаласць”, — так пра Марыльку паэтка Данута Бічэль-Загнетава. Хараха, проста і ўзвышана.

Паслухаем таго, хто ведаў Марыльку найлепш, — Адама Ягоравіча: “Рухавая, заўсёды высёлая, з іскрыстымі вачыма, з незвычайна вялікаю касою, яна да ўсяго ж валодае пяшчотнай кацяняці і той чароўнай прыгажосцю, якую называюць жаночасцю”. Як бачым, галоўнае ў яго апаведзе — не партрэтная дакладнасць, не апісанне рысаў твару, фігуры, а тое незвычайнае уражанне, якое яна выклікала і якое ён захаваў праз столькі гадоў. Вочы — якія? Якога колеру? — “Іскрыстыя”. Калі здольныя сыпаць іскры — прамыя і жывыя, безумоўна, — прыгожыя. Адзіная канкрэтная дэталё — незвычайна вялікая каса. Сімвал жаночай прыгажосці.

Добра ўсё-такі, што гэты педант не стаў з фатаграфічнай дакладнасцю выпісваць яе аблічча, вымерваць яе постаць. Тады мы не ўбачылі б у ёй гэтага галоўнага — жаночасці. Разумным быў... Здолеў паказаць яе нам такой, якой бачыў сам, якой захапляўся, якую кахаў. Так, гэта каханне вадзіла ягонай халоднай рукой, калі ён пісаў успаміны. Ну і што, што яе ўжо даўно не было? Ну і што, што былі іншыя? Ён кахаў яе. А каханне не памірае.

І далей — пра тое, што ёсць толькі мёртвым адбіткам, але што мы сёння адно і маем: фотаздымак: “Яе фотакарткі не даюць ніякага ўяўлення як аб яе душы, так і аб выглядзе знешнім. Гэта — маска, пазбаўленая жыцця; а яна была ўся — ясная, спеўная, рухавая, усцешная, захопленая...” Тое ж, што мы ведаем і пра адзіногу выхаванне Марылькі Верашчакі, Міцкевічавага кахання: ніякага падабенства з арыгіналам. Толькі людзі з мармуровай прыгажосцю здольны быць на фотаздымаках гэтакі ж, як і ў жыцці...

АДЗІНЫ ГРЭХ

“Адзінае, у чым яна была неперапраўна перакананая і крышку грашыла супраць справядлівасці, дык гэта ў тым, што лічыла сваіх дзяцей непараўнальна лепшымі за ўсіх іншых, якіх ведала”. Ах, Адам Ягоравіч! Як жа тонка, далікатна ўмеў ён узвысіць жанчыну, сапраўды вартую таго. Бо а як жа: гэтая жанчына — яго жонка, яго абранніца, маці яго дзяцей. Якой значнасці, гонару дабаўляе гэта яму! Яго кахала такая, бездакорная ва ўсім жанчына! Значыць, і ён — бездакорны.

Кажучы пра гэты “грэх” Марылькі, Адам Ягоравіч захапляецца ёю. Захапляецца тым велічным пацукцем мацярынства, якое яна там арганічна пераплатала з вялікім каханнем да яго. Пра каханне, пяшчотнае, глыбокае, сапраўднае — у лістах. Пацукце ўзмацняецца ўсведамленнем таго, што ён вельмі патрэбны. І нават так: без яго і ім не выжыць. Як не выжыць няшчаснай удаве з малымі дзеткамі з адзінага вядомага твора Марылькі “Перад калядамі”.

“Апроч мяне, маці нікому дзяцей не давярала, а дома ад іх не адыходзілася”, — піша ён. Значыцца, ён, бацька, варты такой маці.

І гэта — адзіны грэх? Бязгрэшная!

АПОШНЯ МЕСЯЦЫ МАРЫЛЬКІ

Сарамлівая. І гэта — маючы чатырох дзяцей! Толькі калі пасля нараджэння Ніны ёй стала зусім блага, дазволіла лекару агледзець сябе. “Да таго моманту, — як сцвярджае Адам Ягоравіч, — жонка з пацукця жаночай сарамліваасці не дазваляла сябе паслухаць ніводнаму лекару”.

Яе апошні ліст — бы не яе. Раздражэнне, папрокі. Ёй балела. Боль быў неадступным, пакутлівым, жахлівым. І тэмпература, якая зніжлівала. Звесткі з лістоў пра тэмпературу ўражваюць: 38 — гэта яшчэ добра! Яна задыхаецца. Ёй холадна. На вуліцы — лета, а яна мусіць хутацца ў паліто. (Тое, што мінулым летам ў Мінску справіла і якое так многа клопатаў прынесла?) Невыносны боль цела, невыносны боль душы: за дзяцей. Боль знішчаў яе. Гэта ўжо была не яна. “Што зрабіла хвароба з гэтым вяслым, жыццяздольным, прыгожым і целам і душою, цудоўным стварэннем? Жахліва ўспамінаць яе воблік... Скура ды косці”. Усё згарэла ад гарачкі. І гэтая скурчаная ў клубочак фігурка, што сядзіць на ложку з прыціснутымі да ўпалых грудзей каленямі, каб заглушыць бясконцы кашаль, ад якога калаціўся гэты жывы, спакутаны клубочак? Адчуваецца, Адам Ягоравіч не толькі спачывае, ён пакутуе, яму баліць таксама.

Адна з апошніх яе думак, выказаная ізноў жа яму: “Навошта мне доўга жыць, калі я была такой шчаслівай...”

Яе апошнія месяцы былі часам згасання. Ужо не яе часам.

ПАЭТ ПАЧЫНАЕЦЦА З ТРАГЕДЫІ

У Доме Максіма ў Гародні — гаспадыня паэткі Данута Бічэль-Загнетава. Яна найбліжэй да Максіма. І да Марылькі. Менавіта ад яе пачула такую парадасальную па сутнасці, але абсалютна праўдзівую думку: сваёю смерцю маці нарадзіла Паэта. Бо паэт і сірата — сінонімы. Бо Паэт пачынаецца з трагедыі. Магчыма, гэта быў бы талент, але — выплываючы, прыгладжаны, цяглічны.

Яна, што так любіла сваіх дзяцей, што не адпускала іх ні на крок, дазволіла б Максіму зведаць той боль, тая пакуты, якімі ён жывіў? Якія прапускаў праз сваю душу, гартуючы яе, ачышчаючы? Боль адчуванасці, адзіночаты ў сям’і, няшчаснае каханне? Гэтага не было б. Яе апека звязала б яму крылы. Яна знадала любіла сваіх дзяцей, каб дзяліць іх з некім. Хай нават з Радзімай. Урэшце, што для яе Радзіма? Усё самае велічнае і значнае ў яе жыцці — яе дзеці.

Яна адпусціла б Максіма на Беларусь у 1911 годзе? Магчыма. Але навошта ім увогуле патрэбна было б пакідаць Беларусь? І не было б у Максіма чароўнай мары, была б мо не лепшая рэальнасць.

Яна адпусціла б Максіма на Беларусь у 1916 годзе — у пекла, у прыфрантавы горад? Ніколі!

Ён паміраў бы адзін у Ялце? Ніколі! Яна адчула б сэрцам сваім. Гэта не “стары верабей” Адам Ягоравіч, у якога — “справы”. У яе самыя важныя справы — яе дзеці. Ды яна б здолела пешшу дайсці туды. І даглядала б, і суцяшала б, і ратавала б...

Сваёю смерцю адпусціла дзяцей на волю. Не ўратавала сябе, каб уратаваць Беларусь — Паэта.

Ала ПЕТРУШКЕВІЧ

г. Гродна

1 "ГУКАВАЯ ЛАБАРАТОРЫЯ" 3 "ЭНЕРГЕТЫЧНАГА ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ"...

ВОДГУЛЛЕ ДРУГОГА МІЖНАРОДНАГА ФЕСТИВАЛЮ МОНАСПЕКТАКЛЯЎ "Я"

сцяры і знаёмыя. Строга прытрымліваючыся вынікаў рэферэндуму, мы адразу ж у няцотныя дні пачалі зносіцца паміж сабою на беларускай мове, а ў цотныя — на рускай. Але ўжо дзесьці на трэці дзень схамянуліся: на працягу ж года няцотных дзён больш, чым цотных і, значыцца, мы будзем больш карыстацца беларускай мовай, чым рускай, што супярэчыць рэферэндуму. Таму давялося ўнесці пэўныя карэктывы, і ў нашай сям'і ніводная мова не засталася ў крыўдзе. Затое нічога не атрымлівалася тады і не атрымліваецца цяпер з прапарцыянальным выкарыстаннем беларускай і рускай моў у час сну. У мяне, як прадстаўніка карэнай нацыянальнасці нашай краіны, гэта найчасцей і спраўней адбываецца па-беларуску, а ў рускай паводле паходжання жонкі — па-руску. Да якой пары гэта будзе доўжыцца, цяжка сказаць, але будзем імкнуцца задзейнічаць усе фактары, каб толькі строга па чарзе сніліся сны на беларускай і рускай мовах. Мы ж людзі законаслухмяныя, добра выхаваны ў духу пралетарскага, сацыялістычнага інтэрнацыяналізму.

5. РЭФЕРЭНДУМ І ЯГО ДЗЯРЖАЎНАЕ ЗАБЕСПЯЧЭННЕ

Я не браўся б за пярэ толькі дзеля гаворкі з чытачом пра тое, як майскі рэферэндум 1995 года ускладніў моўную сітуацыю, абцяжарыў сучаснае нацыянальна-культурнае Адраджэнне. Нам вельмі важна ведаць і пра шляхі выхаду з гэтай складанай, забытанай сітуацыі. Іх — няма. Але самы галоўны і эфектыўны — гэта нагурыць беларускую мову ў сябе дома такім аб'ёмам сацыяльных функцый, якім нагрукана ў Расіі руская мова, у Польшчы — польская, у Літве — літоўская, у Францыі — французская, у... Планамернай, мэтанакіраванай загрузкай беларускай мовы такімі функцыямі павінна займацца дзяржава. Таварыства беларускай мовы не справіцца з такой задачай, ды і яго зусім іншыя мэты. Толькі вольна не ведаю, калі мы нададзім беларускай мове такі высокі сацыяльны статус, як Расія надала рускай мове, Польшча — польскай, Літва — літоўскай, Францыя — французскай... Як жа тады рэальна ўсталяваць у нас роўнасць рускай і беларускай моў? Колькі часу ні баўлю на развязванне гэтага пытання, ніяк не знаходжу на яго адказу. Усё часцей закрадаецца ў галаву трывожная думка: а мо і ў дзяржаўных органах няма адказу на такое каверзнае пытанне, таму яны зусім і не займаюцца, пусцілі на самацёк ажыццяўленне тых задач, якія вынікаюць з рэферэндуму? Калі і спраўдзіць вышэйшыя эшалоны ўлады не бачаць магчымасці ў адпаведнасці з апошнім зрабіць рускую мову роўнай з беларускай, дык аб гэтым не трэба саромецца адкрыта заявіць народу. Моўная праблема — а тым больш на Беларусі — адна з самых складаных, на якой вельмі лёгка спатыкнуцца, прычым і адразу на дзве нагі. Яе трэба вырашаць не натоўпам, а абавязкова праз выкарыстанне тонкага розуму людзей з адпаведнымі высокімі прафесійна-філалагічнымі ведамі, багатым практычным вопытам. Нельга тут ігнараваць і магчымасці гісторыкаў, філосафаў, правазнаўцаў, якія добра дасведчаны ў пытаннях нацыянальна-культурнага развіцця сваёй Бацькаўшчыны, неабякавыя да яе лёсу. І галоўнае — не марудзіць, бо гэта толькі на шкоду беларускай і на карысць рускай мове. Апошняя (як да рэферэндуму, так і пасля яго) уладарыла і непадзельна ўладаў, з ласкі дзяржаўных органаў, ва ўсіх відах службовага прававодства, у навучы, вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных установах, сродках масавай інфармацыі, а беларуская мова стаіць пад дзяржаўна ў чарзе, сагнуўшыся ад зневажэння ў тры пагібелі. Таму калі ў дзяржавы ёсць рычагі, з дапамогай якіх ідуць рэферэндуму аб моўнай роўнасці трэба ўводзіць у дзеянне. Народ падтрымае такія крокі, а тыя, хто не ўхваляе і не ўхваляе рэферэндум, пры першых жа поспехах яго рэалізацыі не будуць з'едліва сцвярджаць, што ён з'еў вялікія грошы, а беларускай мове паказаў дулю.

Прымусіць запрацаваць майскі рэферэндум 1995 трэба яшчэ і таму, каб не абсяцніць у вачах людзей такую форму вырашэння лёсавызначальных пытанняў, як усенароднае пытанне, да якой, як сведчаць падзеі сённяшняга дня, наш малады кіраўнік яшчэ не раз будзе звяртацца.

Упэўнены, нішто так не павысіць аўтарытэт дзяржавы ў карэнай насельніцтва Беларусі, яе суседніх краін, славянскай супольнасці народаў, сусветнай цывілізацыі, як дасягненне станоўчых зрухаў у нацыянальна-культурным Адраджэнні, што магчыма і рэальна толькі праз выратаванне, росквіт беларускай мовы.

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук,
прафесар

"Калі б не Фонд Сораса, калі б не Аляксей Анціпенка, ягоны супрацоўнік, калі б не ягоная каманда, якая дасканала спрацоўвала па кожным пытанні й пункце праграмы, фестывалю не адбылося б", — выснавала Марына Барціцкая (супрацоўнік СТД, адна з арганізатараў фестывалю) пра важкасць удзелу, унёску ды дапамогі. Напэўна, менавіта такая дапамога і дала падставу спраўдзіцца бальшыні фестывальных намераў.

Затое было крыўдна, калі ў праграму прасіліся да ўдзелу, а беларускі бок не мог яго забяспечыць (бо і праграма была ўжо складзена, і часу не заставалася), — аўтары й выканаўцы монаспектакляў з Нарвегіі, Японіі, Францыі, Германіі, Вялікабрытаніі. Камусьці бракавала грошай толькі на праезд, а Беларусь яго не здолела аплаціць... Адбор спектакляў ажыццяўляўся з удзелам рэгіянальных фондаў Сораса і аддзяленняў Міжнароднага інстытута тэатра. Канчатковае рашэнне прымалася паводле прагляду відэакасет і рэцэнзій (часцей рэкламы). Вядома, на вялікім рахунку, такі адбор не самы дасканалы, але ім не грэбуюць ва ўсім свеце, — бачыце, так танней. Праўда, адзін са спектакляў, — "Шынель" Гогаля, упадабыны арганізатарамі па відэа, пакуль ехаў з Казахстана да Беларусі, — змяніўся непазнавальна. Акцёр стараўся як мага ўразаць публіку: распануўся літаральна. Голым. Але мастацкага эфекту ягонага голага цела на сцэне (як цяжкаго гумару) беларуская публіка не ацаніла.

Усяго фестываль (а доўжыўся ён з 10 па 14 кастрычніка) прадставіў чатырнаццаць спектакляў. На чале журы быў Аляксей Дударав, які ў свой час сказаў (у інтэрв'ю), што ў тэатр аднаго акцёра не верыць. І ў монадраматычнаму — таксама. Бо для таго, маўляў, каб нешта на сцэне адбылося, патрэбны плюс і мінус, рознапалясныя зарады, — толькі тады між імі іскра праскочыць. Але ў сваім постфестывальным каментарыі "ЛіМу" Аляксей Ануфрыевіч засведчыў, што ў большай ці меншай ступені, але ўсё ўдзельнікі абаліраліся на п'есы, — матэрыял самага рознага кшталту быў аформлены як п'есы. Перадусім жа беларускі фестываль монаспектакляў — гэта вялікі паказ акцёрскіх магчымасцяў. І найлепш гэтыя магчымасці, паводле А. Дударова, выявіліся якраз у тых спектаклях, чыёю падставаю сталіся зусім не п'есы... Фотас Фаціядзес, акцёр з Кіпра, прадставіў... лабараторыю вымаўлення грэчаскіх гукаў: ён іграў свой спектакль на старажытнай грэчаскай мове (на якой, натуральна, сёння ніхто не размаўляе) і з самага гучання слова выходзіў на жэст, адметна выводзіў з аднаго руху пластычны малюнак мізансцэны і да т.п. Самі акцёры, паглядзеўшы кіпрскі спектакль, уразіліся сваім ж, акцёрскімі, магчымасцямі...

Балгарскі крытык Нікола Вандаў засведчыў, між тым, што варта было ўбачыць работу Алякса Лабанка (Віцэцкі) і Уладзіміра Шэлястава (Мінск) з матэрыялам Гогаля і Дастаеўскага, каб упэўніцца, што для беларускага мастацтва значыць монаспектакль і як

паслядоўна беларускія акцёры засвойваюць ягоныя законы, як ладна разумеюцца з "методамі" работы, як удасканальваюцца. Аляксей Лабанок быў другім у адметным акцёрскім саборніцтве, Уладзімір Шэлястаў падзяліў трэцяе месца з балгаркай Антанетай Петравай і Аленай Унукавай, прадстаўніцай Дзяржаўнага маладзёжнага тэатра Беларусі. Першым аднагалосна быў прызнаны Януш Сталярскі: крытыкамі, гледачамі, членамі журы. Ягонае "Hesse Homo" паводле Ніцшэ адметна прадэманстравала не толькі выбітны ўзровень акцёрскага майстэрства, але і тое, як творцы самі сабе выбіраюць мастацкія шляхі ды тэмы. Акцёры традыцыйна шмат працуюць з Гогалем, з Дастаеўскім, не абмянаюць сучасных або модных аўтараў. Але цікавасць да Ніцшэ і ягонае прозы акцёра Тэатра польскага з Пазнані (агульнавядома — моцны, дыхтоўны тэатр!), выпускніка Кракаўскай тэатральнай акадэміі не выдае на ралтоўную. Бо ў выпадку Януша Сталярскага матэрыял вымагаў не адных толькі прафесійных акцёрскіх выбітнасцяў. Рэжысуры, — дакладнай, трапнай, годнай, — спектаклю таксама не бракавала!

Праўда, паводле Марыны Барціцкай, акцёры не падманвалі самі сабе: большая частка з іх, выканаўцаў, сцэнічных валадароў, усё-такі не грэбавала цвёрдаю рэжысёрскаю рукою. А калі тою рукою кіравала адмыслова галава... Шэраг акцёрска-рэжысёрскіх звязяў уражваў сваім суладдзем ды паразуменнем. Аднак... праваліўся ж акцёр Андрэй Бубашкін у "Каханні смешнага чалавека" (ізноў Дастаеўскі, але трагічна няспраўджаны), магчыма, дзякуючы якраз... рэжысуры. Або — кінематаграфічнаму абыходжанню са сцэнічнымі ўмоўнасцямі — якраз рэжысёра.

Без рэжысёра працавала і Алена Унукава, сваю пластычную фантазію "Я жадаю быць каханай..." яна стварала з харэографам Марынай Дударавай. Уладзімір Шэлястаў працаваў з рэжысёрам Уладзімірам Забалам (вядомым як рэжысёр тэлевізійны). Акцёр прадэманстрававу адметную творчую форму і, як сказала Марына Барціцкая, для самага сябе высока ўзняў выканаўчую ліштву. І вялікі дзякуй за гэта Галіне Дзягілевай, кіраўніку тэатра аднаго акцёра "Зніч". Спладарыня Галіна, ведаючы акцёраў, працягвае адкрываць іх для гледачоў. І... для іх саміх, для акцёраў. Па вялікім рахунку, тэатр "Зніч" мог бы сам сабе наладзіць фестываль монаспектакляў і яму было б што паказаць. Г. Дзягілева (балазе, актрыса!) як ніхто, напэўна, дбае пра тое, каб акцёр выказаўся і паказаўся.

Абвясціць пра сваё "я" літоўскім акцёрам дае магчымасць "Эдмундас студыё 3" з Шаўляй. Аднак, на думку Марыны Барціцкай, якраз з Мінска тэатр паехаў пакрыўджаным: яго проста не зразумелі. Увогуле вартасці монаспектакля вельмі цяжка раскладзіць "па палічках", каб належна ацаніць, — надта ўжо нетрадыцыйная, надта ўжо датклівая гэтая сцэнічная форма — монаспектакль! Эдмундас Леанавічус з рэжысёрам Аўдроне Багацірытэ прыдуралі свае паказы здзяйсненняў у мастацкіх галерэях (у іх тры

супольныя пастаноўкі, якія называюцца проста "праектамі"). Працуюць без адзінага... мастацкага або чалавечага гуку: без слоў, без музыкі. Вымагаюць ад сябе ды ад публікі адметнага духоўна-энергетычнага ўзроўню: разам з гледачамі намагаюцца заглябіцца ў нейкую духоўна-энергетычную містэрыю. "Духоўнымі спаткання з гледачом" называюць яны свае праекты, або яшчэ — "пунктам гледжання". (Уяўляеце сабе духоўны пункт гледжання?) Гэта — найцікавая пошукавая праца, вельмі рызыкоўная і, як на беларускім фестывалі, — няўдзячная. Часам.

"Людзі, лавы, арлы і курапаткі", — акцёр з "Чырвонага факела", што ў Новасібірску, Уладзімір Лемяшонак, разумеў з іхняй кампаніяй, рыхтуючы сваю творчую вечарыну. У Новасібірску, вядома. Выбіраў акцёрскія маналогі (скажам, Трэплева, Шчасліўцава, Мармеладава), ператвараў у цэльнае відовішча пра цяжкую акцёрскую прафесію. І даў ён нават мінскай публіцы, што прафесія гэтая — лепшая ў свеце. І ягонае выкананне сведчыла, што такому акцёру цяжка хіба дабірацца да сцэны — па жыцці. А на сцэне яму і жыццё робіцца лягчэйшым...

На нашым сённяшнім тэатральным фоне фестываль монаспектакляў "Я" — падзея яркая. Разлічаны не на стадыён, не на шырокае кола, не на маштабнасць ды ахоп, монаспектакль для ягоных стваральнікаў ды выканаўцаў — хіба што дбанне пра купку аднадумцаў, якіх ніколі не бывае шмат. М. Барціцкая, для якой гэты фестываль стаўся "арганізатарскай школай", выснавала яшчэ і пра абазначаны тэатральны аматары: яны пераплаўнялі залы й залачкі, плячоўкі ды плячоваккі (для гледача, натуральна, адведзеныя). Марына, бадай, як ніхто, задаволена, што спектаклі глядзелі і самі спадары акцёры: "Нават тыя, хто не заняты шчыльна ў рэпертуары сваіх тэатраў, глядзелі і бачылі: выйсеце — толькі ў рабоце. Тады яно, выйсеце, ёсць. Трэба рызыкаваць!" А. Дудараву яшчэ і яшчэ раз нагадаў акцёрам пра іхня магчымасці, пра тыя магчымасці, якія (з розных прычын) не выкарыстоўваюцца ў тэатрах, асабліва ў тэатрах акадэмічных: "Чым больш акадэмічны тэатр, тым менш уважлівы ён да артыста. Як ні дзіўна. Але акцёр не ў працы быць не можа, не мае права, бо дыскваліфікуецца. Пачынае без працы сумаваць, псіхаваць, гарэлку піць. Бо яму патрэбна ўвага як умова работы: увага прафесійная, увага глядацкая..."

На заканчэнне, вядома, няможна было не папытаць у старшыні журы, паводле якіх крытэрыяў трапілі на фестываль беларускія монаспектаклі. І спадар Аляксей сумленна адказаў, што ў іх, як у арганізатараў фестывалю, надарылася магчымасць паказаць свайго як мага — і таму беларусыя паказалі ўсё, што толькі магчыма было. І мелі рацыю, якую пацвердзілі тыя, хто ацэньваў вартасць паказанага.

**3 Марынай БАРТИЦКАЙ
і Аляксеем ДУДАРАВАМ
сустрэкалася Жана ЛАШКЕВИЧ**

Аб'явы

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МАСТАЦТВАЎ АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС

на замяшчэнне пасады прафесарска-выкладчыцкага складу:

- дацэнт кафедры кінатэлемастацтва 1
- дацэнт кафедры дызайну 1
- дацэнт кафедры праектавання выстаў і рэкламы 1
- дацэнт кафедры графікі 1
- старшы выкладчык кафедры малюнка 1
- старшы выкладчык кафедры інтэр'ера і абсталявання 1
- старшы выкладчык кафедры майстэрства акцёра і рэжысуры 1
- старшы выкладчык кафедры дызайну 1

Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання аб'явы.

Заявы і дакументы, згодна палажэнню аб конкурсах, падаваць на імя рэктара акадэміі па адрасе:
220012, г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 81, адзел кадраў: тэл. 2-32-77-34.

Калектыў выдавецтва "Мастацкая літаратура" выказвае глыбокае спачуванне рэдактару выдавецтва КАЎРУС Л. І у сувязі з напаткаўшым яе горам — смерцю бацькі.

Рэпліка

ПРА "ПЕСНУ" І "ПЕННЕ"

Не ма-гу больш! Мой далікатны музычна-філалагічны слых пакутуе ад слоў, у якіх не можа ўлапіць ні гукавай эстэтыкі, ні фармальнай логікі, а ўлоўлівае толькі недарочнасць. "Благавешчанне", "благачынінасць", "благатворны", "бескарысная дапамога", "бескарысныя шчырыя людзі", "дзяржаўныя статусы" і г.д., і г.д., і г.д.

Апошнім часам прычынай пакуты майго слыху сталася слоўка, укараненае ў беларускамоўным эфіры (радзей — у друку) дзякуючы ўвазе да не так і даўно вызваленай з-пад афіцыйнай забароны рэлігійнай музыкі. Напэўна, складанае слова "песнопенне" прыйшло ў сучасную рускую мову праз царкоўнаславянскую, як калька са старажытнагрэцкай. Само па сабе таўталагічнае, яно з чыёйсьці лёгкай рукі ператварылася ў зусім ужо недарочную квазібеларускую кальку: "песнапенне". Хто-небудзь задумаўся, ад якіх "каранёў" утворана гэта, найвысакароднае паводле сэнсу, слова?

Прыслухайцеся, задумайцеся! "Песна"... Што такое па-беларуску "песна"? Можна, "песня" ўсё ж? "Пенне"... Так і цягне на каламбурі. Можна, "сней", "спевы", "спяванне"?

Гэтае штучнаўтворанае "песна-пенне", або "песна-пенні" ў маёй лімаўскай мове так і не прыжылося. Замініў яго я даўно — на "песня-пены" ды "песняспевы". Маю ў рэзерве яшчэ адзін варыянт: "песняпены".

Няўжо ж страцілі слых, смак, густ і любоў да слова прафесійныя філолагі-стылісты?!

Лімавец

"Тады Пілат, жадаючы дагадаць народ, адпусціў ім Вараву, а Ісуса, пабіўшы, аддаў на ўкрыжаванне".

Евангелле ад Марка

ВЕЧАРНИЦА

Іх было трое. У іх былі трыццаць тры паперчыны, спіс сыноў і дачок царпення, якія самі ўжо не маглі прыйсці, каб сказаць, што згодны менавіта гэтак царпець і далей, і скрынка, у якой трэба было схаваць тайну іх жаданняў.

маноў, ціха спыталася: "Дзеткі, можа, вы прынеслі смерць?" Потым памаўчала і разважыла сама сабе: "Нешта яна доўга па мяне не ідзе". Статыст адчуў у сэрцы ржавыя цвікі. Двое таксама знякавалі. Але царпенне ёсць царпенне. І другі лісцік быў укінуты ўсё ж у скрынку тайнаў. Адзін з трох на нейкі момант выратавальна атупеў і не думаў пакуль пра свае перакананні.

Далей была хатка з заткнутымі на покуці вербнымі пруткамі. Яе ўладальнікі, муж і жонка, былі дома. Іх росту не ставала, мусіць, каб зачэпаліца

ця любові ўжо не было. Засталося толькі спачуванне і шкадаванне. А нярэдка і злосць. А мо ён і сам вінаваты? Родная цётка, якая памятала яго маленькім плаксывым камячком, неяк сказала, "Ты знялобеў мяне, бо нараіў паставіць некалі подпіс за нацыяналіста". "Значыць, гэтае туманнае пекла — расплата за тое, што любоў стала не толькі шкадаваннем, але і злосцю", — зрабіў ён выснову.

Пабач, падумай, зразумей, пакайся!

У гэтым дамку іх даўно чакалі. Яны былі жаданыя

Ігар ЗАПРУДСКІ

СТАТЫСТ

ХРОНИКА

Быў шэры туман адвечора. Першай бабульцы даводзілі доўга і старанна, што хочучы атрымаць ад яе "за" ці "супраць" на сем пытанняў. Яна недаўменна слухала, бо, відавочна, чакала ўжо толькі пераўтварэння. Потым, канчаткова вымархаўшыся ад пачутага, папрасіла літасці — не ставіце яе перад незразумелым выбарам. "У мяне разбалелася галава, зрабіце так, як знаеце", — баючыся пакрыўдзіць, умоўна папрасіла яна. Двое паглядзелі на статыста. Ён маўчаў. Муштраванне беднае кабеты пачалося зноў. Статысту было балюча, што зараз толькі ён прычына яе няшчасця. Двое таксама дарэшткі стаміліся, не могучы дабіцца свайго. Тады статыст не вытрымаў, пашкадаваў дачку царпення і тых дваіх і выйшаў на вуліцу. Ён думаў, што калі трыццаць тры разы стане сведкам такога мучэння, то проста сканае, зробіцца яшчэ большым саўдзельнікам... Двое хутка выйшлі ўслед. Статыст сказаў ім, забыўшыся на самім сабой ускладнены на сябе абавязак: "Я не буду глядзець у вочы праўдзе, толькі не мучце больш гэтак астатніх трыццаці двух..."

У наступнай халупцы з земляной падлогай у куце вісеў дзіўна-светлы абраз. Яны прывіталіся. Жанчына, што немачна ляжала на палацах у кучы рыз-

за бэлькі столі, але статысту і аднаму з двух прыйшлося прыгінацца. У куце пад ложкам, на якім ляжала гаспадыня, капаліся і папісвалі мышы. Гаспадар быў глухаваты. Ён жэстамі паказваў, што жонка зусім хворая і не можа ўстаць, і паслужліва даводзіў, што зробіць усё што трэба і за яе. Два подпісы, дзве паперкі, на якіх ён старанна закрэсліваў не "за" ці "супраць", а самі пытанні. І кожны раз уздымаў вочы — ці слухна робіць. Двое неяк накіравана кожны раз ківалі галавамі ў знак згоды.

Статыст маладушна падумаў: "А, можа, яму больш і не хадзіць, а проста пастаяць у тумане (які згусціўся яшчэ больш)? Яго ж ніхто не прымушае". "Хочаш ашчадзіць сябе? — з дакорам спытаўся другі ён жа. — А ці можна ашчадзіць сумленне?" Потым першае і другое "Я" знайшлі паразуменне: "Ён проста апарат, які запісвае на відэакамеру памяці гэтыя карціны. Інакш спаляе сэрца. Трэба і мне пацярпець колькі гадзін".

Але ўвайсці ў прастрэчку не атрымоўвалася. "Вось гэты мой народ, — разважаў ён. — Народ-людзі, якіх ён так горна любіў. Народ-Айчына, дзеля шчасця якіх гатовы быў аддаць жыццё". З нядаўняга часу, пасля аднаго памятнага, як першы пацалунак, майскага дня, пачуц-

госці. Пакінутыя ўсімі людзі радзья былі іхняй увазе: "Не забыліся, не прамінулі. Нам не важна, што мы скажам, істота, што з нашым меркаваннем хоць зрэдка нехта-недзе можа і палічыцца. Экран уключаны, з яго просяць дапамагчы, кажуць шчыра. Мы верым, што менавіта гэтак нам будзе лягчэй царпець. Мы не пакінем просьбу без увагі. Мы гатовыя дапамагчы. Але галоўнае, што не забыліся — прыйшлі".

Затым у двары іх сустрэў сын і паведаміў, што пазаўчора пахаваў маці, да якой цяпер воль нечакана прыйшлі. Ён прабачыў ім. Але сказаў, што сам на нікія пытанні адказваць не будзе. Двое яго зразумелі і не ўгаворвалі.

Статыст нічога не гаварыў, толькі адчыніў і зачыніў вяснікі, бараніўся ад сабак, што паўсюль ахоўвалі прытулкі нэндзы, няміўся, калі заносіў бруд у хату, і прыглядаўся да ўсяго. Двое яго спадарожнікаў таксама гаварылі мала. Раз пра нейкую ўдачлівую дзяўчыну, што "ўварвала" сабе цудоўнага хлопца, другі — пра адказ ляслага рыжаму, нібыта ён сам адмовіўся ад рыжай чупрыны.

Час не стаяў. І трое рухаліся ў прастору туману і суцэльнага панавання жабрацтва.

На вуліцы сустрэлася маладая дачка царпення, якая папрасіла іх проста тут выявіць тайну

свайх жаданняў. Двое зірнулі на статыста і адмовілі: "Вы яшчэ мала царпелі і вас няма ў спісе трыццаці трох. Схадзіце ў вялікі дом, дзе жаданні выяўляе большасць". Яна ўзялася прасіць, ледзь не маліць, даводзіць, што ёй зараз пільна трэба царпець на ферме... Статыст апусціў вочы долу. І лісцік з "як усё" быў прасунуты ў шчыліну скрынкі. Статыста вярэдзіла не само жаданне быць "як усё", а тое, што адна з дваіх мусіла ўвесь час паказваць, як зрабіць, каб быць "як усё". У гэты вечар не сустрэўся ніводзін, які б гэта ведаў сам.

Пасля гэтага выпадку двое паспайкалі, вырашылі, што сапраўды можна не зважаць на прысутнасць статыста. Ім самім ужо апырнула сённяшняе недарэчнае хаджэнне, яны імкнуліся яго хутчэй скончыць. Рубікон быў прыойдзены.

Далей усё пайшло гладка. Знядужаных не мучылі, а ненавязліва дапамагалі зрабіць выбар. Статыст ужо не задаваўся пытаннем, навошта ён тут рухаецца ў тумане. Ён зразумёў, што гэта чысцэц, якім ён пакараны за пыхліваю веру ў магчымасць зрабіць нешта ўжо сёння. Нешта кардынальнае.

Сыны і дочки пакуты — доверлівыя, як дзеці. Большасць з іх, што мела яшчэ рэшткі моцы, была пераканана, што можна знайсці вінаватых за іх празмернае царпенне. Яны лічылі, што ўсё роўна наўрад ці атрымаецца, каб усе былі багатымі, сталі дзецкамі шчасця, значыць лепш і надзейней (ёсць большая пэўнасць), каб усе былі беднымі і аднолькава вымушанымі царпець.

Далей пайшоў калейдаскоп ужо бачанага, з рознымі неістотнымі адценнямі. З яго выпадала хіба адна сутычка. Трое доўга таўкліся на ганку дамоўкі, грукалі ў дзверы, стукалі ў вокны, у якіх гарэла святло. Адтуль чуліся галасы. Нарэшце ў сенцы выйшаў адзін з сыноў царпення, якога двое і хацелі заспець. Але ён ужо ўжыў лекаў ад пакуты і таму не адчыніў, а расуча і гучна пачаў крычаць словы... Трое хутка выйшлі са двара, але яшчэ далёка іх чулі.

Але горшае было наперадзе.

НОЧ

У вялікім доме, дзе раскрылі тайну жаданняў, статыста ўразіла страшная лічба "за" — 666. Мозг пачаў свідраваць адна навязлівая думка: "Я не ў сваёй рэальнасці. Мне трэба самому пераўтварыцца". У пакоі з паперкамі жаданняў усіх было

13. Статыст адчуў, што лішні і мусіць пайсці адсюль. І пайшоў.

Туман згусцеў настолькі, што не было відаць нічога за некалькі крокаў перад сабою. Толькі шызае сцяна наўкол. Яго душа ўжо не выносіла гэтага туману. Статыст ішоў і думаў: "Дзе пераўтварыцца і як гэта лепш зрабіць, каб дакладна і бязбольна трапіць у сваю рэальнасць?".

І ўвайшоў ён ужо ўначы ў аб'ём звычайнага існавання свайго. Хаця ён і хацеў быць толькі статыстам, але цяпер адчуваў сябе знявераным, брудным і не жадаў зараз нічога, а прагнуў знікнуць, перастаць адчуваць.

Памыўшы рукі, ён пакінуў ліст і пераўтварыўся.

ЗВАР'ЯЦЕЛЫ (ПАСМЯРОТНЫ ЛІСТ)

Дакуль можна прыціскаць правы меншасці, мяшаць з брудам усё для яе святло? Датуль, пакуль не загоніш яе ў кут, калі простая роспач не стане безвыходнасцю, пакуль адчай не народзіць прагу здэрства, жаданне не проста працаваць у невыносных умовах, а крышыць, нішчыць, руйнаваць, выпальваць, ператвараць у друз усё супярэчнае табе, тваім поглядам на свет, тваім перакананням, тваёй натуре, тваёму другому "я". Нельга ўвесь час не быць сабою. А быць сабою ў такіх умовах няма як. Гэта нараджае імкненне зрабіць крок, здзейсніць падсвядомыя мары, спыніць штодзённы духоўны гвалт. Натура, як загнаны звер, шукае выйсця, яна прагне адэкватных рэакцый на ўціск, на прымуц. Вы бачылі вочы зацкаваных? У іх няма пытання "за што", у іх адно дзікае жаданне памсціцца, развязаць вузел безвыходнасці, упіцца зубамі ў горла ворага і давесці хаця б аднаго з іх да скону. Толькі тады ўласная згуба набывае які-ніякі сэнс.

Вам кажуць: "Вы ёсць ніхто, вы непатрэбныя, такіх, як вы, трэба баяцца і зліквідоўваць, калі не атрымаецца — знівеліраваць". Значыць, барацьба непатрэбных — гэта толькі барацьба за жыццё, за ўласнае фізічнае існаванне, якое цяжка ўявіць без існавання духоўнага. І ступень набліжэння да прорвы, у якую хочучы нас саштурхнуць, прама прапарцыянальна адчаю, і безвыходнасці, і празе рэваншу, а гэта значыць — празе жыцця.

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЗАСНАВАЛЬНІКІ
Саюз беларускіх
пісьменнікаў;
рэдакцыя газеты
"Літаратура і мастацтва"

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі:

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшоў	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачоў	(1957-59)
Я. Шарагойскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прокша	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Міхась ЗАМСКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Жана ЛАШКЕВІЧ,
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
Барыс ПЯТРОВІЧ —
першы намеснік
галоўнага рэдактара,
Юрась СВІРКА,
Віктар ШНІП —
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі —
2332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 2332-525,
2331-985
аддзелы:
публіцыстыкі — 2332-525
пісьмаў і грамадскай
думкі — 2331-985
літаратурнага жыцця —
2332-462
крытыкі і бібліяграфіі —
2331-985
паэзіі і прозы — 2332-204
музыкі — 2332-153
тэатра, кіно і тэлебачання
— 2332-153
выяўленчага мастацтва
і аховы помнікаў —
2332-462
навін — 2332-462
мастацкага афармлення
— 2332-204
фотакарэспандэнт —
2332-462
бухгалтэрыя — 2682-660

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".

Рукапісы рэдакцыя
не вяртае і не рэзэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра
тыднёвіка "ЛІМ"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах
Друкарня
"Беларускі Дом друку"
(г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 4822
Нумар падпісаны 12.12.1996 г.
Заказ 7800/Г

П 123456789 10 11 12
М 123456789 10 11 12

Надзённае

СУЦШАНАСЦІ ПРАГНУ — І ПРАШУ

Гэтым летам мы разам з калегай-журналісткай Валіцінай Шымановіч абшлі пашком уздоўж дзяржаўнай мяжы ўсю Беларусь. Наша адасобленасць ад палітычных страціццяў на працягу чатырох месяцаў не была часам абьякавацца. Мы сустрэлі людзей самых розных узростаў, поглядаў, перакананняў. Мы слухалі свае сэрцы. Паступова выснявала перакананне: мудрасць і спакой — воль неабходныя ўмовы для таго, каб вырашыць сённяшняе супярэчнас-

ці. Мудрасць і спакой патрэбны як для прыняцця грамадскіх законаў, так і для развіцця балючых вузлоў у нашых сем'ях, у кожным чалавечым сэрцы. З мудрасцю і спакоем браліся колісь нават за самыя дробныя справы вялікія людзі. З мудрасцю і спакоем тварыліся справы дзяржаўнай важнасці. Кажуць, толькі ў спакойным стане чалавек здольны чуць голас свайго сэрца — голас праўды, не скрыўлены страццямі,

амбіцыямі, палітычнымі лозунгамі. Хай жа Мудрасць і Спакой запануюць у нашым над Беларуссю. Над яе сынамі і дочкамі, якія сёння выбіраюць, хто свядома, а хто на чужой падказцы — і свай, і нашчадкі іх будучыню. Выбар сапраўды выснявае ў нашых сэрцах (а часцей — у галовах...) задойта да дасі. Але ж заўсёды былі і вечна будучы Найвышэйшыя Законы, на якіх уладкавана высокая і таямная дзея — само Жыццё. Акіян будучыні — ці то беспра-

светнае, ці то сонечна-іскрыстае — пачынаецца з маленькіх ручайкоў: з волі кожнага з нас. Мы робім выбар — і бласлаўляем, даём права нарадзіцца той народнай праўдзе, якая стане рэальнасцю на Беларусі праз год, два, тры... Прапаную ўвазе чытачоў трыпціх "Конадзень". Конадзень — гэта, інакш кажучы, прырададзень, той патаемны час, калі з надрэальнасці пачынае праяўляцца Наканаванае. Аўтар

Іван ЖДАНОВІЧ
КОНАДЗЕНЬ
ТРЫПЦІХ
1. СУЦШАНАСЦЬ
Чакае ціха першыцца суседка —
І бога чуйна слухае знутры:
Ён палюсы нязмірныя зміруў,
Каб выспела
Жыцця
жывая кветка.
Ён асвятліў спакоем твар
жаночы —
І німб, як шчыт, яе абараніў
Ад шумнай навакольнай таўкатні.
Вечнасць
сузіраюць ціха вочы.

Знутры, з цяпла выростае
Святло,
Дзень заўтрашні,
якому ўсё магчыма...
А быў жа твар з пакутнымі вачыма:
Хвароба выракала род у тло..
Малілася... І верыла заўсёды,
Што Богу ўсё пад сіду: гэта ж
Бог...
...О, Беларусь!
Чаму ж сярод трывог
Ты страчваеш надзею на свабоду?
Чаканнем спаланёная, не плача
Вагітная.
Спакой —
яе браня.
А твой спакой шалёная гайня
Ірве, шматае
з жорсткасцю сабачай.
Суцшанасці прагну — і прашу.
Спакой і цішыня — як цуда-лекі,
Бо ў злосці нараджаюцца калекі
І дыбачы болям выбухі душу.

II. НАКАНАВАНАСЦЬ
Наканаванаму — адбыцца.
Як ні адпрэчвай — споўніць лёс:
Дзіцятка мусіць нарадзіцца,
Лісток павінен распусціцца,
Расток — з зямлі
на свет прабіцца,
Калі ўжо з зернейка прарос.
Народзіць ваўчанят ваўчыца...
Разродзіцца няшчасцем злосць...
Наканаванаму — адбыцца:
Ад сонца —
промень заіскрыцца,
З крыніцы — вышчэрне вадзіца...
На стол упала лёсу косць.
На роды выспела прычына —
І затрымаць іх немагчыма.
...Ды толькі там,
дзе згасла вера,
Народ на свет народзіць звера.

III. ПРЫМІРЭННЕ
Як прымірыць агонь з вадою,
І ці магчыма прымірыць?
Праменьчык лучыцца з расою —
І ўсходзіць кветка маладою,
І немаўлятка ў лоне спіць...
Той мір спрадвеку ладзяць двое
Ля патаемнае мяжы:
Агонь іскрынка святою
Ваду асвечвае — і
Тое,
Што лона выпаўнена тоіць,
Ужо жыццём жывым гарыць.
Любоў — згаранне на крыжы...
З тае распятасці жывое
Усё, што ў свеце, стала жыць.
Хай сэрца ў радасці трыпціць:
Агонь вадою не згасіць.
З іх паяднанасці жывое
Усё жыве — і прагне жыць.
Верасень, 1996 г.